

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

V. ÉVFOLYAM 3. SZÁM • 2010. DECEMBER • TEMESVÁR

Trianon és Közép-Kelet-Európa

„Fáj neki a teste, lelke, szíve tája,
szemegödre,
Nem is tudja, feltámad-e, elpihenne
mindörökre.”

József Attila: Bús magyar éneke

A TARTALOMBÓL:

(3) BODÓ BARNA: Trianon, még mindig

(5) KÁRMENTŐ
Trianon – előzmények és kontextus

(11) ROMSICS IGNÁC: Trianon okai
(16) KÓKAI SÁNDOR: Trianon hatásai a Bánságban
(20) Trianon-szótár

(24) EMBERKÖZELBEN
Trianonról – nem magyar vélemények

(26) ARCÉL
Apponyi Albert – Közép-Európa Nagy Öregje

(29) JELENLÉT
POMOGÁTS BÉLA: Trianon és a magyar
irodalom

(31) BABITS MIHÁLY, JUHÁSZ GYULA, EGYED
EMESE, ILLYÉS GYULA, KOSZTOLÁNYI
DEZSŐ, JÓZSEF ATTILA versei

(34) BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON: Idő- és
téremlékezet, irodalmi határműfaj

(39) HÍDVERŐ
KOLLAI ISTVÁN–ZAHORÁN CSABA: Trianon a
román és a szlovák köztudatban

(43) STEVAN BUGARSKI: Trianon és a bánsági
szerbek...- Trianon - határkö Szerbia és
Jugoszlávia között

(45) TANODA
HALÁSZ FERENC: Trianon a romániai
történelemoktatásban

(47) KÁRMENTŐ
KOSZTA ISTVÁN: Nem (csak) Erdély volt a tét

A Szórvány Alapítvány programjaiból:

Közös online televíziós- és rádiós hírszolgálat kialakítása a határon átnyúló hírközlés erősítése érdekében

A temesvári Szórvány Alapítvány partnerségben a MÓRANET Móraalmi Informatikai Szolgáltató Nonprofit Közhasznú KFT-vel egy határon átnyúló hírközlési programot indított el, az Európai Unió támogatásával, a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007 – 2013 keretén belül.

A program 2010 decemberében indult és 1 év a lefutási ideje.

Célunk egy közös, kétnyelvű hírportál kialakítása, mely Temes és Csongrád megye híreit fogja közölni és többek között a program keretén belül létrehozott on-line rádió adásoknak és televíziós műsoroknak ad megjelenítési helyet.

A megyei közösség számára fontos jelentőséggel bír, hogy a márciusban beindított on-line rádió, heti hat óra terjedelemben ismerteti a megye szintű programokat. Rádióink több tematikával foglalkozik: kultúra; helyi személyiségek bemutatása; riportok; a településeink többszintű bemutatása – település története, intézményei, rendezvények; turisztikai egységeink népszerűsítése; gazdasági szereplők bemutatása.

Programunk hozzáadott értéke – a saját értékeink és településink bemutatása és népszerűsítése mellett – a határ két oldalán élő közösségek kölcsönös megismerése

Közösségépítő kétoldalú testvérkapcsolatokat kialakító műhelyek

A Szórvány Alapítvány közösségfejlesztő programsorozatát folytatva 2011 februárjában testvérkapcsolatokat megerősítő és projektgeneráló műhelyeket szervez.

Sok esetben már léteznek kapcsolatok, települések illetve intézmények között (testvértelepülés, testvériskola), azonban ezek a formális testvériség szintjén maradnak. A legjobb esetben is csak 1-1 küldöttség jelenik meg az évente megszervezett falunapokon. Lényegi közös programok nem léteznek, a helyi közösségek nem ismerik egymást.

Ezt a helyzetet szeretné orvosolni a Szórvány Alapítvány egy közösségfejlesztő műhely keretén belül.

A műhelyen több romániai és magyarországi település, intézmény és civil szervezet vesz részt.

A kétnapos műhely alkalmat nyújt a kétoldalú megismerésre, saját helyi igények feltérképezésére illetve a közösen kialakítható és megvalósítható programtervezetek kidolgozására. A közös programötletek kidolgozása után minden programra kiválasztunk egy-egy megvalósítási keretet, pályázati lehetőséget. Célunk a formális kapcsolatok továbbfejlesztése valós együttműködési cserekapcsolatokká. Napjainkba a pályázati lehetőségek széles skálája tárul a közösségek elé: közösség és vidékfejlesztés. Ilyen programokat viszont csak szoros partnerségben, közös igényekre kialakított, egész közösségeket szolgáló programokkal lehet megvalósítani. A műhelytalálkozó eredményként ilyen jellegű programok megvalósításának előfeltételét jelentik.

A műhely megszervezése a Szülőföld Alap támogatásával valósul meg.

BODÓ BARNA

Trianon - még mindig...

Az volna a természetes, ha úgy kezdhethném: eszmélésem óta kérdés számomra Trianon.

Természetes, amennyiben Trianon fontossága, kisebbségi mivoltunkat meghatározó mivolta okán beszédtemának kell lennie a magyar családokban, ahogyan ma az. Csakhogy gyermekkorom nem tartozik a természetes jelzővel illelhető korok közé, mindennek mondható, csak természetesnek nem.

A kommunizmus idején Trianon beszédtemaként igen kevés családban létezett a gyerekkorból való kilépés időszakában. Akkor is általában a nagyszülők száján fordult elő a szó, olyanképpen, hogy bezzeg a magyar világ, az volt az igazi, aztán még az a kis magyar világ is, a háború alatti... Trianont mint kisebbségi viszonyítási pontot korosztályom, ritka kivétellel, nem tudta beépíteni saját életvezetésébe, csak jóval későbbben és akkor sem a politikai viták természetességével.

És ma – ma mi a helyzet? Kérdezheti a mai fiatal, és remélem, kérdezi is.

Ma Trianont ki tudjuk beszélni? Van partner többségi oldalon? Ma „látjuk” azokat a történelmi helyzeteket és kényszereket, amelyek Trianon felé vezettek? Látjuk azokat a kontextusokat, amelyek minket, Közép-Kelet-Európa polgárait, anyanyelvünktől függően az egyik – nyertes –, avagy a másik – vesztes – oldalra állítottak?

Mondhatjuk és mondanunk kell: ami Trianonban történt, az elfogadhatatlan politikai megoldásként és erkölcsi magatartásként egyaránt.

Mondhatjuk és mondanunk kell: ha kellő időben nem lépnek elő a nemzet kihívásaira választ megfogalmazni képes, megfelelő vezetői, akkor a baj aligha kerülhető el. Törökországnak, hasonló helyzetben, volt megfelelő vezetője – nekünk nem volt...

Szóval mindettől függetlenül, számomra a kérdés az, hogy lehet-e Trianonból erőt meríteni? Lehetséges-e Trianonnak a számonkérést, a felelősségre vonást túlhaladó olvasata? Valóban hihetetlen mértékben szétदारolták a magyar nemzettestet – de most mi vagyunk Közép-Európában az a nép, amely a legszélesebb hálózatot képes kialakítani, amely fel tudja mérni és át tudja venni – ha van rá készítése – az itt élő népek megannyi társadalmi és kulturális értékét, tapasztalatát. Az itt élő nemzetek között számunkra a legkönnyebb az átjárás, az értő belelátás a másik, a szomszéd világába.

Persze: nem ez volt az óhajunk.

De ha így alakult, akkor vegyük ezt észre.

S ha a közelmúlt eseményeit vesszük számba, akkor szégyenkeznünk sem kell amiatt, ahogyan például a rendszerváltás kanyargós ösvényein a normális társadalmi lét felé elindultunk. Akár még büszkék is lehetünk arra, hogy keressük és meg is találjuk a szót a partnerekkel.

Hogy ők keresik-e irányunkban?

Gondoljunk vissza Marosvásárhelyre, arra az izzó ellenséges hangulatra, amelyet a térség románjai kialakítottak. Ki tudtunk ebből törni – a véres március feldolgozása még hátra van –, ugyanis *itt élnünk kell*. Trianon nekünk nem azt jelenti, hogy szépen vagy kevésbé harmonikusan visszatelepedünk az (anya)országba, hanem azt, hogy vállaljuk, amit ránk mért a sors.

Ha szóvá tesszük az igazságtalanságot, annak egyik oka – hogy többé soha ilyen ne történhessen. Azokkal sem, akik meghatározó mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Trianon olyan lett, amilyen.

Trianon fájdalom.

Trianon mementó.

Trianon erőforrás.

Ebben a hármásban kell értelmeznünk.

Ezt a célt szolgáljuk jelen lapszámunkkal.

JÓZSEF ATTILA

Nem, nem, soha!

Írta 1922-ben. A vers 1945 és 1989 között nem jelenhetett meg, a költő összes műveit tartalmazó kiadások is csak említést tettek rá a legjobb esetben.

Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége,
Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke!
Nem teremhet Bánát a rácnak kenyeret!
Magyar szél fog fújni a Kárpátok felett!

Ha eljő az idő - a sírok nyílnak fel,
Ha eljő az idő - a magyar talpra kel,
Ha eljő az idő - erős lesz a karunk,
Várjatok, Testvérek, ott leszünk, nem adunk!

Majd nemes haraggal rohanunk előre,
Vérkeresztet festünk majd a határkőre
És mindent letiprunk! - Az lesz a viadal!! -
Szembeszállunk mi a poklok kapuival!

Bömbölve rohanunk majd, mint a tengerár,
Egy csepp vérig küzdünk s áll a magyar határ
Teljes egészében, mint nem is oly régen
És csillagunk ismét tündöklük az égen.

A lobogó lobog, villámlik a kardunk,
Fut a gaz előlünk - hisz magyarok vagyunk!
Felhatol az égig haragos szózatunk:
Hazánkat akarjuk! vagy érte meghalunk.

Nem lesz kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen!
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! soha Árpád honát!

Tartalom

Bodó Barna: Trianon, még mindig...	3
József Attila: Nem, nem, soha!	4

KÁRMENTŐ

Trianon - Közvetlen előzmények és kontextus	5
Romsics Ignác: Trianon okai	11
Kókai Sándor: Trianon néhány társadalmi-gazdasági hatása a Bánságban	16
"Trianon-szótár"	20

EMBERKÖZELBEN

Trianonról - nem magyar vélemények	24
------------------------------------	----

ARCÉL

Apponyi Albert - Közép-Európa Nagy Öregje	26
---	----

JELENLÉT

Pomogáts Béla: Trianon és a magyar irodalom	29
Babits Mihály: A gyémántszerói asszony	31
Juhász Gyula: Csáktornya	32
Juhász Gyula: Pozsony	32
Juhász Gyula: Szabadka	32
Egyed Emese: Históriai töredék	32
Illyés Gyula: A Dunánál Esztergomban	33
Kosztolányi Dezső: A magyar romokon	34
Kosztolányi Dezső: Rapszódia	34
Bogoly József Ágoston: Idő- és téremlékezet, irodalmi határműfaj, művelődési tudomány	34

HÍDVERŐ

Kollai István - Zahorán Csaba: Trianon a román és szlovák köztudatban	39
Stevan Bugarski: Trianon - határkő Szerbia és Jugoszlávia között	43

TANODA

Halász Ferenc: Trianon a romániai történelemoktatásban	45
---	----

KILÁTÓ

Kosztai István: Nem (csak) Erdély volt a tét	47
--	----

Trianon - közvetlen előzmények és kontextus

A trianoni békeszerződés az I. világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések rendszerének részeként, a háborúban vesztes Magyarország (mint az Osztrák-Magyar Monarchia egyik utódállama) és a háborúban győztes antant szövetség hatalmai (Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nicaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Állam, Sziám és Cseh-Szlovákország) között létrejött békeszerződés. Ez a szerződés többek között az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása miatt meghatározta Magyarország és Ausztria, Románia, valamint az újonnan létrejött Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság új határait.

A szerződés Magyarország (Magyar Királyság) új határainak megállapítása mellett 35 ezer főben korlátozta a magyar hadsereg létszámát, megtiltotta légierő és nehézfegyverek tartását. Tartalmazta az akkor létrejött Népszövetség alapokmányát is. 1920. június 4-én írják alá a franciaországi Versailles-hoz tartozó Nagy Trianon kastély 52 méter hosszú és 7 méter széles folyosóján, a Galérie des Cotelles-ben. A szerződést nem írta alá a szintén az antanthoz tartozó Amerikai Egyesült Államok, amely akkor nem lett tagja a Népszövetségnek. Az USA és Magyarország később Washingtonban kötött békét: ez a Népszövetségre vonatkozó cikkelyek kivételével szó szerint megegyezik a trianonival.

A trianoni békeszerződést gyakran **trianoni békediktátumnak** is nevezik – még aláírói és törvénybe iktatói is –, azt jelezve ezzel, hogy a szerződésben foglaltakat a győztesek által a vesztesek számára diktált kényszer szülte.

1. Előzmények és folyamat

Az első világháború végkifejlete: 1918 folyamán a központi hatalmak már mindenütt védekezésre szorultak.

- ⇒ 1918. január 8-án, Amerika hadba lépése előtt Wilson amerikai elnök közzéteszi a szenátushoz intézett tizennégy pontból álló üzenetét, mely az igazságos békekötés feltételeit tartalmazza. Az üzenet 10-es pontja az alábbiak szerint szól: „Ausztria-Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét.” 1918. február 11-én Wilson újabb négy pontban foglalja össze álláspontját, mely szerint a népek akarata ellenére nem tolhatók egyik államból a másikba.
- ⇒ 1918. május 31-én az Egyesült Államokban a Cseh Nemzeti Egyesület és a Szlovák Liga veze-

tői (Masaryk és Beneš) megkötik a közös állam létrehozására vonatkozó Pittsburgi egyezményt. A szerződést maga Masaryk szövegezte. A föderatív elképzelést elvetették, az államformát köztársaságnak határozták meg. A Clevelandi egyezményhez képest ez a szlovákok szemszögéből visszalépést jelentett, melynek eredménye a szlovákok Csehszlovákián belüli autonómiájára való törekvés lett. Wilson, akinek egyes források szerint Masaryk a rokona volt, a pittsburgi szerződés ürügyén pártfogásába veszi a tervezett államot. Ennek következtében az antanthatalmak az akkor még nem létező Csehszlovákiát hadviselő félnek ismerik el.

- ⇒ 1918. szeptember 2-án a németek a nyugati front teljes hosszában visszavonulásra kényszerülnek. Szeptember 14-én a Monarchia béketárgyalásokra tesz javaslatot. Megindul az antant balkáni offenzívája. Szeptember 25.: Bulgária békét kér az

antanttól. 30-án Szalonikiben aláírják a fegyverszünetet. Október 3.: Németországban Max von Baden alakít kormányt, és fegyverszüneti ajánlatot állít össze. Október 4.: Burián István, a Monarchia külügyminisztere békeajánlattal fordul Wilson amerikai elnökhöz. Október 17.: A Parlamentben Tisza István kijelenti: a háborút elvesztettük. Október 28.: az olaszok a Piave folyónál áttörik a frontot.

- ⇒1918. október 5-én az antanthatalmak felkérlik Wilson, hogy az általa elkészített dokumentum alapján, melyet ők már elfogadtak, kezdjen béketárgyalásokat. Az antanthatalmak valójában kívártak, arra számítva, hogy a központi hatalmak országain belül, a frontok megroppanását követően belső összeomlás fog bekövetkezni. Így is történt.
- ⇒Október 23.: Budapesten megalakul a Magyar Nemzeti Tanács, október 31-én győz az őszirózsás forradalom, Károlyi Mihály az új miniszterelnök. Meggyilkolják Tisza Istvánt. 1918. október 29-én Zágrábban, a horvát tartománygyűlés kikiáltja a Magyarországtól való elszakadást. 1918. november 1-jén Károlyi kormánya elrendeli a magyar csapatok fegyverletételét, hatása végzetes az október 24-én megindult olasz offenzíva ellen védekező magyar csapatokra.
- ⇒1918. november 3-án megkötik az olaszokkal a padovai fegyverszünetet a Monarchia és az antant képviselői, amely Magyarország régi határait tekinti demarkációs vonalnak. Szintén november 3-án Károlyi Mihály kormánya megkötötte a belgrádi fegyverszünetet, mely a Maros-Dráva vonaláig kiszolgáltatja Magyarországot a megszállásnak.
- ⇒November 9-én Németországban kikiáltják a köztársaságot. November 11-én a compiegne-i erdőben aláírják a fegyverszünetet, így a nyugati fronton is véget érnek a harcok.
- ⇒1918. november 13-án Károlyi lemond az államügyek vezetésében való részvételéről. 1918. november 16-án Károlyi Mihály elnökségével kikiáltják a köztársaságot.
- ⇒1918. október 30-án a szlovák, november 25-én a szerb és december 1-jén a román népgyűlések részvevői kimondják a Magyarországtól való elszakadást. A szlovákok, szerbek és románok a maguknak követelt területeket – a békekonferencia döntése előtt – elfoglalják.
- ⇒1918. május 3-án az orosz hatalom különbékét köt a központi hatalmakkal (Breszt-litovszki béke), ennek következményeként alakul úgy, hogy bár Oroszország az antant oldalán harcolt, mégis az I. világháború legnagyobb veszteseként fejezte azt be.
- ⇒1918. őszén a központi hatalmak sorra fegyverszünetet kérnek: szeptember 29-én Bulgária, október 30-án Törökország, november 3-án a Monarchia, november 11-én Németország. 1918. november 11-én Németországgal a compiegne-i erdőben egy vasúti kocsiban írják alá a fegyverletételt. (Ez a vasúti kocsik ad helyet később a II. világháború idején a francia kapituláció aláírásának is!)

⇒Az első világháború végének hivatalosan az 1918. november 11-én aláírt békeszerződést tekintik, és a legtöbb országban (például Nagy-Britanniában és Belgiumban) ezen a napon emlékeznek meg az első világháború áldozatairól.

⇒A szövetségesek és a központi hatalmak formálisan még hónapokig hadban állnak egymással, mivel a Párizs környéki békeszerződéseket csak 1919-1920-ban írják alá. 1919. január 18-án sor kerül a versailles-i békekonferencia megnyitására. 1919. június 28-án írják alá Németország képviselői a versailles-i békeszerződést, szeptember 10-én Ausztriával írják alá Saint Germain-ben, és 1920. június 4-én a trianoni békeszerződést Magyarországgal. Az Oszmán Birodalommal 1920. augusztus 10-én írják alá a sèvres-i békeszerződést, de a birodalom felbomlása és a török függetlenségi háború kirobbanása miatt 1923. július 4-én kerül sor a végsőnek mondható lausanne-i békeszerződés aláírására Törökország és az antanthatalmak között.

⇒1919. március 21-én a Vix jegyzék – a győztes antanthatalmak határozatát tartalmazó levél, amelyet Paul de Lobit tábornok írt Károlyi Mihálynak – mely a román csapatok előrenyomulását és egy dél-magyarországi semleges zóna kialakítását irányozza elő. Az elfogadhatatlan feltételek hatására Károlyi lemond, új kormányt terveznek a kommunisták bevonásával, de közben a szociáldemokraták Kun Bélával egyeznek meg, és megnyílik az út a proletárdiktatúra kialakítására. A Vix jegyzéket az új kormány sem elfogadni, sem visszaautasítani nem hajlandó. A kommunista hatalomátvételt követően a békekonferencia Budapestre küldi tájékozódni J. Christian Smuts brit tábornokot, aki április 4-én egy kedvezőbb javaslatot tesz: megígéri a gazdasági blokád feloldását, és Magyarország meghívását a béketárgyalásokra. A kormányzótanács azzal a feltétellel fogadná el az új demarkációs vonalat, ha a megszálló csapatok nem avatkoznak bele az ország gazdasági és politikai viszonyaiba, valamint Szegeden és Aradon visszaállítják a proletárdiktatúrát. Erre Smuts befejezi a tárgyalásokat és elutazik Budapestről. Ezt követően az antant szabad kezet ad a szerb, francia, román, cseh intervenciónak. A franciák koncentrált támadás megindítását tervezik. A román haderő április 16-án átlépi a demarkációs vonalat, és a hónap végére elérik a Tisza vonalát, a csehszlovákok pedig elfoglalják Sátoraljaújhelyt, és folytatják az előrenyomulásukat Miskolc, Eger és Salgótarján irányába.

⇒1919. májusában a Tanácsköztársaság a szovjeteket keresi meg, hogy közös tervet dolgozzanak ki a támadó román és cseh hadak ellen. Létrehozzák a magyar Vörös Hadsereget, mely a kezdetben sikereket ér el – Miskolc, Kassa, Felvidék jelentős részének a visszafoglalása – de Clemenceau francia miniszterelnök jegyzéket intéz a Kormányzótanácshoz, ebben kijelöli Magyarország északi és keleti határait. Követeli, a Vörös Hadsereget vonják vissza északon, cserében a románok kiürítik a Tiszántúlt. A magyar csapatok visszavonása június 30-án elkezdődik, de a román csapatok nem-hogy nem vonultak vissza, de elindultak – július

29-én – Budapest felé. A háborúban a két oldalon több mint 120 000 katonát vetettek be, 1919 augusztusában ért véget a Magyar Tanácsköztársaság bukásával, illetve Magyarország jelentős keleti területeinek és Budapestnek román megszállásával. A román csapatok csak 1919 novemberében vonulnak vissza Budapestről és a Duna-Tisza közéről.

- ⇒ 1919 június végén a Vörös Hadsereg megtámadja a cseheket, azonban Clemenceau fenyegető jegyzéke visszaparancsolja őket. A Vörös Hadsereg ezek után a románok ellen fordul, de a kezdeti sikerek ellenére, vereséget szenvednek.
- ⇒ 1919 nyarán az antant államokban szinte már senki sem veszi komolyan a wilsoni elveket. Mindenki természetesnek találja, hogy a legyőzött államokra minden feltételt rá lehet és rá kell kényszeríteni. A győztesek vezetői a legyőzött államok meghallgatása, részvétele nélkül határoznak, majd kijelentik, hogy a meghozott határozatok megváltoztathatatlanok. Magyarország helyzetét különösen nehézé teszik a Párizsban tevékenykedő szerb, román és cseh képviselők és ügynökök. Különösképpen azért, mert az antant Franciaország érdekkörébe tartozó területnek tekintette a Közép-Duna völgyét.
- ⇒ 1919. november 16-án Horthy Miklós a nemzeti hadsereg élén bevonul Budapestre, majd megszállja az ország többi – román uralom alól felszabadult – részét is. 1919. november 22-én Sir Clerk antant-kiküldött segédletével, Huszár Károly vezetésével új kormány alakul. Ez a kormány kap meghívást a párizsi béketárgyalásokra. Nem az előkészítő tárgyalásokra, a vitára, hanem a záródokumentum elfogadására.
- ⇒ 1919 folyamán a békét diktáló nagyhatalmak kisebbségi szerződéseket kötnek Csehországgal, Szerbiával és Romániával, mivel érzik, hogy Közép-Európa új határai nemzetiségi szempontból veszélyes helyzetet jelentenek. Az utódállamokban megnyilvánuló nacionalizmus is aggodalmat keltett bennük.
- ⇒ 1920. január 7-én Párizsba érkezik a gróf Apponyi Albert vezette magyar delegáció. 1920. január 15-én Apponyi gróf lehetőséget kap arra, hogy ismertesse a magyar álláspontot. Többórás, három nyelven elmondott beszédében a konferencia tagjait, a békediktátum kidolgozóit arról igyekszik meggyőzni, hogy a Magyarországnak szabott feltételek igazságtalanok. Hiába hozott fel történelmi, gazdasági, néprajzi érveket, hiába utalt a – figyelmen kívül hagyott – wilsoni elvekre, abban a kontextusban gyakorlati eredményt nem lehetett elérni.
- ⇒ 1920. január 15-én a Szövetségesek papírra vetették a végleges békefeltételek szövegét, melyet kormányuknak minden változtatás nélkül kellett elfogadni. Nem elfogadás esetén a megmaradt ország megszállásával, a beteg- és sebesült-se-

gély, valamint a gyermekeknek szánt élelem-segítség megvonásával fenyegettek. Magyarország számára nincs könyörület – jelentette ki A. Tardieu azon a napon, amelyen elfoglalta a bizottság elnöki székét.

- ⇒ A béketárgyalás amerikai meghatalmazottja, Archibald Cery Collidge professzor, akinek a legnagyobb politikai és történelmi ismerete volt Közép-Európáról, javasolta 1919. január 19-én Woodrow Wilson elnöknek Magyarország gazdasági egységének megtartását, ellenezve Erdély elszakítását. Kihangsúlyozta, hogy ha az idegen megszállás kiterjedése a jövő új határait jelentené, több mint három és háromnegyed millió magyar honpolgár idegen uralom alá kerülne. „Egy ezer éves egységes országra erőszakolni, elfogadtatni ilyen elrendeződést, mint véglegest, a jövőt gyűlöletre, harcra és viszályra kárhóztatná, valószínűsítene egy katonai jellegű konfrontáció létrejöttét belátható időn belül.” Javaslátát a konferencia nem fogadta el.
- ⇒ A magyar békedelegáció 1920. február 9-én indult vissza Párizsba a pontokba szedett hivatalos válaszjegyzékkel. Ebben például a 36. pont a Szibériába hurcolt többszázezer magyar hadifogoly sürgős hazaszállításáról szólt, de tiltakoztak a gazdaságilag, néprajzilag egymásra utalt területek, a tökéletes földrajzi egység feldarabolása ellen, a Wilson által meghirdetett népek önrendelkezési elve semmibevétele az igen nagytöbbségű és színmagyar lakosságú városok, mint Pozsony, Kassa, Komárom, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Arad, Temesvár, Kolozsvár, Marosvásárhely, Szabadka, Zenta és az összefüggő területen élő félmilliónál nagyobb számú székelység elcsatolása miatt is.
- ⇒ A magyar küldöttség által elküldött érvekre és észrevételekre Clemenceau gondos vizsgálatot ígért, azt mondván "mert nem hozhatunk döntést kizárólag annak alapján, amit az egyik oldal fejtett ki". Az ígéretből nem lett semmi. A magyar beadványra 1920. május 6-án adta meg a konferencia a békefeltételek végső szövegét. Előzőleg cseh, román és szerb megbízottak a békekonferencián tiltakoztak a népszavazás engedélyezése ellen és rengeteg hazugság felsorakoztatásával (hamis fotók a stratégiai fontosságúnak mondott hajózható Ipolyról és Ronyva patakról, hamisított földrajzi-etnikai adatok stb.) céljukat elérték, a népszavazás ezeken a csonka-országot körülvevő magyar sáv-területeken a népszavazást nem engedélyezték.
- ⇒ Nem mellékes: sem a szlovákokat nem kérdezték meg a békebírók, hogy kívának-e cseh vezetés alá tartozni, mint ahogyan a horvátokat sem kérdezték meg, hogy kívának-e szerb vezetésű államban élni. Tehát a területek elszakítása nem az etnikai elvek figyelembevételével és nem a nem-

zetek önrendelkezési jogának figyelembevételével történt. Az önrendelkezési jog hangoztatása csupán ürügy volt a területi igények kidolgozására, a tárgyalások kezdete előtt kihirdetett wilsoni elvek csődöt mondtak, egyszerűen megkerülték őket. A fenntartásait a dél-afrikai képviselő hangoztatta, aki semleges volt a döntőbíráskodásban, de Benesék a népszavazásra vonatkozó javaslatát hamis dokumentumokkal kijátszották.

⇒1920 tavaszán az antanthatalmak többszöri felszólítása után, a románok kiürítik a Tiszántúlt is.

⇒1920. május 5-én kapja kézhez a magyar delegáció a békekonferencia elnökének, Alexandre Millerand francia miniszterelnöknek a levelét. A dokumentum fontos, hiszen bizonyos mérvű mozgásszabadságot ígér a magyar fél részére. A Szövetséges és Társult Hatalmak levele tulajdonképpen a trianoni határok bizonyos mérvű „revízióját” helyezte kilátásba... A helyszínén megejtett vizsgálat esetleg szükségessé fogja tenni, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék... ha a határmegállapító bizottságok... úgy vélik, hogy a szerződés intézkedései... valahol igazságtalanok,... módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetségek Tanácsa felajánlhassa jó szolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt, ugyanazon feltételek mellett, békes úton megváltoztassa ott, ahol ennek megváltoztatását valamelyik bizottság kívánatosnak mondja." Ismeretes, hogy ezekből az ígéretek közül semmi nem valósult meg!

⇒1920. június 4-én Ap-ponyi lemondása után, a versailles-i Nagy-Trianon kastélyban, Bénérd Ágoston népjóléti miniszter és Drasche Lázár Alfréd írják alá a szerződést, a Nemzetgyűlés 1920. november 13-án iktatja törvénybe. Kötelező jellegű nemzetközi okirattá 1921. július 26-án vált a szerződés.

⇒Ezzel egy időben az osztrákok követelik a nyugati magyar terület átadását, ezt támogatja a csehek fenyegető fellépése is. Az osztrákok megkíséreltik a terület megszállását, de mindenfelé magyar csapatok ellenállása fogadta

őket. Bethlen visszautasítja az illetéktelen cseh beavatkozást, majd a magyarbarát Olaszország közvetítését kéri. 1921. október 12-én Velencében aláírják az osztrák-magyar megegyezést. Ennek értelmében a Nyugat-Magyarország nagyobb része az osztrákoké, de kimondja, hogy Sopronban és környékén népszavazást kell tartani. 1921. december 14-én a népszavazáson fölényesen győz a Magyarországhoz való hűség!

2. A békeszerződés

A 14 részből és 364 cikkelyből álló trianoni szerződés megcsönkította Magyarországot.

Sok egyéb igazságtalanság mellett, a győztes államok zálogjogot kaptak Magyarország minden állami jövedelmére, amit aztán 1930-ban a hágai konferencia rendezett.

A Magyar Szent Korona Országai (Magyarország, Horvát-Szlavónország és Fiume együtt) az alábbi területeket veszítette el:

- **Keleten** Erdély és jelentős területek Magyarország keleti részéből (az ún. Partium, valamint a Bánság keleti része) Romániához került; 103093 km², a Magyar Királyság 31,78%-a.
- **Északon** a főleg rutének által lakott Kárpátalja, a főleg szlovákok lakta Felvidék, a szinte csak magyarok lakta Csallóköz Csehszlovákiához került; 61633 km², a Magyar Királyság 18,9%-a.
- **Délen** az újonnan alakult délszláv állam, a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság része lett Magyarországból a Szerémség, Drávaköz (1163 km²), Bácska és a Bánság nyugati része, valamint a Muraköz (729 km²) és a Muravidék (947,8 km²),

62092 km², a Magyar Királyság 19,14%-a, továbbá az egész önállósodott Horvátország; 42541 km², a Magyar Királyság 12,87%-a.

- *Nyugaton* egy sáv Ausztriához került, ahol később az új területekből Burgenland néven önálló tartományt hoztak létre a Saint Germain-i békeszerződés alapján; 3965 km², a Magyar Királyság 1,22%-a.

Továbbá:

- Északon Szepes és Árva megyéből az alábbi községek kerültek Lengyelországhoz: Alsólápos (Lapsze Niżnie), Alsólipnica (Lipnica Wielka), (Czarny Dunajec), Jablonka (Jablonka), (Nowy Targ), (Raba Wyżna), (Bukowina Tatrzańska);

Czarny Dunajec községből Pekelnik (Piekelnik) és Podszkle (Podskle) települések; Nowy Targ községből Derzsény (Dursztyn), Bélakorompa (Krempachy) és Újbéla (Nowa Biąta) települések; Raba Wyżna községből Bukovinapodszkle (Bukowina Osiedle), Harkabúz (Harkabuz) és Szárnya (Podsarnie) települések; Bukowina Tatrzańska községből Feketebérc (Czarna Góra), Szepesgyörke (Jurgów) és Répásfalu (Rzepiska) települések; – 589 km²; a Magyar Királyság 0,18%-a.

- Fiume (mai neve: Rijeka) városa is a magyar Szent Korona része volt, rövid önállóság után Isztriával és Zarával együtt Olaszországhoz került, majd 1947-ben Jugoszláviához csatolták; 21 km², a Magyar Királyság 0,000065%-a.

Területi és népességi változások:

Ország /vesztésig	Terület – km ²	Terület – a Magyar Királyságból - %	Lakosság - száma	Lakosság - %	Népsűrűség /km ²
Csehszlovákiához	63004	22,3	3567575	19,5	56,6
Romániához	102181	36,2	5236305	28,7	51,2
Szerb-Horvát-Szlovén K.-hoz	21031	7,4	1519013	8,3	72,2
Ausztriához	4026	1,4	292588	1,6	72,7
Fiume	210	0,00006	49806	0,3	2371,7
Lengyelországhoz	589	0,18			
Szomszédokhoz összesen	190263	67,3	10665287	58,4	56,1
Trianoni Magyarország	92607	32,7	7599246	41,6	82,1
Magyarország – 1920.VI.4. előtt	282870		18264533		64,6

Etnikai hatások:

- „Felszabadítottak” 1.702.000 szlovákot, akik cseh uralom alá kerültek, és velük együtt cseh uralom alá helyeztek 1.874.000 egyéb nemzetiségűt.
- „Felszabadítottak” 2.800.000 román, ugyanakkor 2.465.000 más nemzetiségűt román uralom alá helyeztek.
- „Felszabadítottak” 1.029.000 szerbet, de 1.727.000 horvátot és 1.366.000 más nemzetiségűt szerb uralom alá helyeztek.
- „Felszabadítottak” 232.000 németet, de úgy, hogy velük 126.000 egyéb nemzetiségűt is osztrák uralom alá helyeztek.

Végeredményben tehát a 13.321.000 elszakított lakosnak csak 30%-a, összesen 4.100.000 lélek azonos nemzetiségű a „felszabadítókkal” és alig 25%, azaz 3.400.000 lélek, aki velük rokon nemzetiségű. De 5.800.000 lélek, vagyis az elszakított lakosság

45%-a teljesen idegen uralom alá került. Az elnyomó szerb és cseh uralom alatt a "rokon" horvát, illetve szlovák lakosság nem kapta meg azt az autonómiát, melyért az elszakítás óta folytatott meddő harcot.

Demográfiai következmények:

A Magyar Királyság lakóinak száma 18,2 millióról 7,6 millióra esett vissza. 1910-ben a Magyar Királyságban élő magyar népesség az össznépesség kb. 48,1%-át tette ki. Noha az elcsatolt területeken élők többsége nem volt magyar nemzetiségű, a békeszerződés során az országhatárok megvonása még nagyjából sem követte a nyelvi vagy nemzeti-határokat. Sok esetben egységes tömbben élő magyar lakosságú területeket is elcsatoltak. Mintegy 3,3 millió magyar rekedt kívül az új magyar állam határain, azaz magyarok kerültek szülőföldjükön kisebbségbe. A magyar nemzetiségűek lélekszáma az elcsatolt területeken az 1910-es népszámlálás alapján:

- Felvidék (ma Szlovákia): 884 000 fő,
a helyi lakosság 30%-a;
- Erdély (ma Románia): 1 662 000 – 32%;
- Vajdaság (ma Szerbia): 420 000 – 28%;
- Kárpátalja (ma Ukrajna): 183 000 – 30%;
- Horvátország: 121 000 – 3,5%;
- Muravidék (ma Szlovénia): 20 800 – 1,6%;
- Felsőőr térsége (Burgenland, Ausztria): 26 200 – 9%.

3. Trianon utóélete

A szerződést diktáló nagyhatalmak közül az Amerikai Egyesült Államok sosem ratifikálta azt. Nagy-Britanniában és Franciaországban is erős ellenállás kísérte a ratifikációt. A francia parlamentben a békeszerződés ratifikációját előadó Guernier csak azzal ajánlotta a véglegesítést, hogy a *Millebrand-féle kísérőlevél* (amelyet a magyar kormány Fouchet-jegyzék néven kapott meg) lényeges módosításokra és enyhítésekre ad módot. Margain képviselő erre leszögezte, hogy a kísérőlevél önmagában bizonyítja a szerződés megalapozatlan voltát. Briand francia miniszterelnök és külügyminiszter pedig ugyanitt elismerte: a magyar határok meglehetősen önkényesen lettek megvonva. *A határ bizonyos érdekeket sért, és bizonyos kiigazításokra lesz szükség.*

Az angol parlamentben 1920. március 25-én *Captain Elliot*, 30-án pedig a felsőházban *lord Newton*, *viscount Bryce*, *lord Montagu*, *lord Sydenham*, *lord Weardale*, *marquess of Crewe* szólaltak fel Magyarország érdekében. 1921. májusában még mindig a ratifikációs viták voltak napirenden, amikor hatvan képviselő petícióban követelte a szerződés ratifikálásának megtagadását. A ratifikáció végül csak a *Millerand-kísérőlevél* létezése miatt került elfogadásra.

Az utóállamokat végtelenül nyugtalanította, hogy Magyarország a trianoni szerződést nem tekinti véglegesnek, s az első pillanattól annak revízióját követeli. Ezért Magyarországgal szemben állandóan a legrosszabb indulatú politikát folytatták, ádáz propagandába kezdtek.

A magyar külpolitikát a II. világháború végéig egyértelműen a határrevíziós törekvéseknek rendelték alá, a vezető politikában a „mindent vissza” hívei többségben voltak a kompromisszumra is hajlandókhöz (például a székely-magyar korridor követelőkhoz) képest. Horthy óvatosan közelítette a kérdést, és az apró lépésekben, de mindenekelőtt Anglia segítségével bízott. Az ország hangulatának felidézésére: „... Megnyomorították a németet, a bolgárt és törököt is. De... azoknak levágták egy-egy ujját, a magyarnak pedig kezét, lábát.”

A fegyverkezési és egyéb korlátozásokat 1937-ben felmondta a magyar kormány, lényegében visszhang nélkül.

A külföldi propaganda első komoly kísérletének érdeme a *Pesti Hírlapé*. A lap a békefeltételek megismerése után, több nyelven külön számot je-

lentetett meg a tervezett országcsönkítés igazságtalanságainak, képtelenségeinek kimutatására, és ezt a számot 1920 februárjában sok ezer példányban juttatta el külföldre. Ezt követően 1927-ben Lord Rothermere Igazságot Magyarországnak *„Justicer for Hungary”* mozgalma elindította a magyarok jogsértéseinek elismeréséért vívott harcot nemzetközi porondon. Ennek eredménye az lett, hogy 160 brit alsóházi képviselő részvételével megalakult az angol parlamentben egy „parlamenti bizottság a trianoni békeszerződés módosítására”.

Négyhatalmi bizottság ült össze a vitás határkérdések rendezésére, de kezdetben még a német igények kerültek előtérbe, majd később, 1938-ban a müncheni megállapodás utáni időszakban vette kezdetét a magyar revízió. Az elveszített területek egy részét a második világháború előtt és alatt a Bécsi döntésekkel (1938 és 1940), illetve német szövetségben fegyveres akciókkal az ország visszaszerelte. Az I. Bécsi döntéssel a Felvidék és Kárpátalja déli, többségében magyarlakta részét, Csehszlovákia német elfoglalásakor Kárpátalját, a II. Bécsi döntéssel Észak-Erdélyt, Jugoszlávia német lerohanását követően pedig Muraközt, Muravidéket, Dél-Baranyát és a Bácskát.

A II. világháborút követő Párizsi békeszerződés 1947-ben még a trianoninál is csonkítóbb határokat szabott meg. A békeszerződés visszaállította az 1937-es határokat, de katonai okokból három Pozsonnyal szemben lévő falu, Oroszvár, Horvátjársfalva és Dunacsún, az ún. Pozsonyi hídfő átkerült Csehszlovákiához (hivatalosan azért, hogy Pozsony további fejlődéséhez, növekedéséhez elég terület legyen a Duna déli oldalán).

A második világháborút lezáró szerződésekhez nem társultak kisebbségvédelmi jegyzékek. Csehszlovákiában a magyar ajkú lakosságot a kollektív bűnösség elve alapján kezelték. A délszláv háború idején a volt Jugoszlávia területéről a korábban ott élt magyarok egy része is áttelepült az anyaországba.

A II. világháború után Magyarországot leigázott országnak tekintették, elsősorban a Szovjetunió részéről volt ez a hivatalos álláspont. Ennek értelmében Magyarország számára egészen 1989-ig előírták, hogy nem építhet széles utakat, mert azon a hadsereg fel tud vonulni. A szomszédos országokból kitoloncolták a II. világháború alatt újonnan letelepült magyarokat. Ezzel azonban nem elégedtek meg a környező országok vezetői, és keményen bosszút álltak a magyarajkú őslakosokon. Az egyik ilyen cselekmény Csehszlovákiában a Beneš-dekrétumokból ismert kollektív bűnösség elve volt, mely a magyar mellett a német kisebbséget érintette a legerősebben.

A következmények ma is érezhetők: a „Trianon szindróma” létezik és negatív hatását az egész nemzetre kifejti, függetlenül attól, hogy határ melyik oldalán élő nemzetetről van szó.

Összeállította: B.B

ROMSICS IGNÁC

Trianon okai

A magánélet tragédiáit – legyen szó családi viszályról vagy egy balesetről – minden ember nehezen dolgozza fel. A nemzeti tragédiákkal ugyanígy vagyunk. Egyrészt nehéz megbarátkozni az új, a korábbinál előnytelenebb helyzettel, másrészt nem könnyű elkerülni a felelősségáthárító magyarázatok csapdáját. A magyar nemzet történetében az egyik legnagyobb ilyen trauma az 1920-as trianoni békeszerződés. Nem első sorban azért, mert ennek értelmében Magyarország elveszítette területének és nemzeti vagyonának mintegy kétharmadát, hanem azért, mert az elcsatolt területeken több mint 3 millió magyar is élt. Ráadásul ezek mintegy harmada közvetlenül az új határok túloldalán, vagyis az új Magyarország magyarjaitól karnyújtásnyi távolságra. Ez még azok számára is nehezzé, sőt gyakran lehetetlenné tette a döntésbe való őszinte belenyugvást, akik egyébként elfogadták a multietnikus Magyarország nemzetiiségeinek a jogát saját állam alapítására.

A nem várt és hatalmas sokk miatt évtizedekig burjánzottak a meseszerű és felelősségáthárító magyarázatok. Ezek egy része még ma is él. Az évtizedek során a magyar történetírás ugyanakkor egy olyan racionális magyarázó sémát is kidolgozott, amelynek nemcsak Budapesten, hanem a világ bármely pontján hitele van. A Habsburg Birodalom és ezen belül a történelmi Magyarország felbomlását eszerint több tényező összetelálokzása idézte elő. Elsőnek és alapvetőnek a birodalom, illetve Magyarország soknemzetiségű jellege, és a nemzetiségi elitnek elégedetlensége tekinthető. Második fontos oknak a birodalom déli és keleti határai mentén létrejött új államok – Olaszország, Szerbia és Románia – irredenta politikáját tarthatjuk. Vagyis azt, hogy mindhárman törekedtek azoknak a monarchiai területeknek a megszerzésére, amelyeken saját nemzetük fiai – vagy azok is – éltek. Döntő súllyal estek latba a győztes nagyhatalmak érdekei, illetve stratégiai megfontolásai is. S végül nem hagyhatjuk említés nélkül a háborút követő hónapok kaotikus magyar viszonyait sem, amelyek sokáig lehetetlenné tették, hogy egy magyar béke-delegáció kiutazzon Párizsba, a békekonferencia színhelyére.

1. A nemzetiségi kérdés

Az Osztrák-Magyar Monarchia területe az I. világháború kitörése előtt 676,6 ezer négyzetkilométert, lakosságának a száma pedig 51,3 millió főt tett ki. Ez a több mint félszáz milliós népesség vallási szempontból 7, nyelvi-etnikai szempontból pedig 12 nagy csoportra

oszlott. A nyelvi-etnikai csoportok közül egyetlen egy sem alkotott abszolút többséget. Legtöbben, csaknem 12 millióan a németek voltak, de az ő arányuk sem tett ki többet 24%-nál. A magyarok lélek- és arányszámban (10 millió, azaz 20%) egyaránt a németek után következtek. A csehek 13, a lengyelek 10, az ukránok 8, a románok 6,5, a horvátok 5, a szerbek és a szlovákok 4-4, a szlovének 2,5, az olaszok 1,5%-os reprezentációt értek el.

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés értelmében a Habsburg Birodalom két államból állt: az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból. Az osztrák területek Bukovinától elkezdve Galicián, Csehországon és az osztrák tartományokon át Dalmáciáig félhold alakban ölelték át a Magyar Királyságot, amely államjogilag két részre oszlott: a tulajdonképpeni (szűkebb értelemben vett) Magyarországra és Horvátországra. Az Osztrák Császárság lakosságának 35,6%-a volt német, a Magyar Királyság lakosságának pedig 48%-a magyar anyanyelvű.

A dualista rendszer legfőbb kárvallottjainak a csehek érezték magukat, akik föderalizálni szerették volna a birodalmat. A birodalom két legerősebb nemzetének, a németnek és a magyarnak a meghatározó köreit azonban riasztotta ez a perspektíva. E kettős opposzió következtében a „cseh kiegyezés” lekerült a napirendről. A dualista rendszer legelszántabb ellenfeleivé ennek következtében a csehek váltak. Az ifjabb cseh generációk körében a századfordulóra markánsan oroszbarát irányzatok alakultak ki. A nyíltan vagy titokban szeparatista irányzatok mellett a XX. század elején is tovább éltek a régi ausztrioszláv típusú föderatív elképzelések. Ezek egyikét egy ekkor még ismeretlen fiatal tanár, Eduard Beneš fejtette ki 1908-ban. A nemzetiségi és a történelmi elvet kombinálva Beneš 7-8 föderatív egységgel számolt. A cseh-morva területek eszerint Szlovákiával együtt alkottak volna egy tagállamot, s a délszlávok is egy, esetleg két politikai egység keretei közé kerültek volna.

Kiterjedt önkormányzati jogaik és bécsi befolyásuk következtében a lengyel elitcsoporthoz és a birodalmi vezetés kapcsolatai az egész dualista időszakban szívélyesen és harmonikusan alakultak. A nemzeti egység és függetlenség mindazonáltal a galíciai lengyelek körében is stratégiai cél maradt.

Az ukránok a birodalom legelmaradottabb népei, s talán éppen ezért a Habsburgok leglojálisabb alattvalói közé tartoztak. A klérus vezette régi, konzervatív politikai tömörülésekkel szemben az 1880-as és 1890-es

években mindazonáltal körükben is teret nyertek azok az irányzatok, amelyek a status quo fenntartása helyett a galíciai és az oroszországi ukránok egyesítését tűzték ki célul, továbbá olyan oroszbarát áramlatok is, amelyek a cártól várták a segítséget.

A birodalom leglojálisabb délszlávjai az állami hagyomány nélküli szlovének voltak. Bár közvetlenül a háború előtt körükben is felütötte fejét a Habsburg-ellenesség, túlnyomó többségük olyan realista megoldásban reménykedett, amelynek keretében a birodalom délszlávjai a németek és a magyarok mellé emelkedhetek volna.

A horvát-osztrák és a horvát-magyar viszony Horvátország nagyfokú autonómiája ellenére is folyamatosan feszült volt. Az 1868-as rendezést elfogadó és azt tiszteletben tartó „magyarón” pártok mellett a századforduló idejére kialakultak olyan mozgalmak, amelyek a magyar-horvát államjogi kötelékek felbontását és azt akarták elérni, hogy Dalmáciával és Fiumével egyesülve a Horvát-Szlavón Királyság kapjon Magyarországgal egyenlő státust. A horvát politikai elképzeléseken belüli harmadik nagy irányzatnak az illír gondolat újrafogalmazása tekinthető. A bolgárok kivételével ez valamennyi délszláv nép egyesítését tűzte ki célul - az Osztrák-Magyar Monarchia keretein kívül.

A Monarchia népei körében továbbélő és erősödő föderatív törekvések a századfordulótól a birodalmi vezetést és osztrák állam német pártjait is fokozottan foglalkoztatták. Egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy a dualista konstrukció hosszabb távon, a modern nacionalizmusok korában nem alkalmas egy sokvallású és soknemzetiségű állam hatékony működtetésére. A legfelsőbb vezetésből mindenekelőtt a trónörökös, Ferenc Ferdinánd tervezte a birodalom mélyreható strukturális reformját. Műhelyének, az ún. Belvedere-körnek a tagjai a Monarchia nemzeti elvű föderalizálására törekedtek.

Az Osztrák Császárságtól eltérően, amely a tartományi partikularizmusnak hagyományosan teret biztosított, a Magyar Királyság a XVI. századig egységes állam volt, s ehhez, miután 1867-ben helyre állt, a magyar elit továbbra is ragaszkodott. Ebből következett, hogy miközben az 1868-as nemzetiségi törvény fajra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az ország minden állampolgárát egyenlő jogokkal ruházta fel, sőt egyházi és iskolai téren a kulturális autonómia számos elemét is biztosította a nemzetiségek számára, aközben politikai nemzetként, azaz egyenjogú államalkotó partnerként nem ismerte el őket. A nemzetiségek által már 1848-49-ben is követelt területi autonómia biztosítását a magyar kormány mereven elutasította, s nemcsak a törvényhozás és kormányzat, hanem idővel a közigazgatás csaknem kizárólagos nyelvénél is a magyart tette. Az oktatás területén ugyancsak törekedett a magyar nyelv terjesztésére és a nemzetiségi nyelvek visszaszorítására.

A privilegizált, tehát nemzetként elismert közösségek és a nemzetiségként kezelt népek közötti feszültségek kiéleződése mellett a XX. század elején a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság ellentétei is kiújultak. E mögött a magyar vezető rétegek kiegyezéspárti és a dualista rendszer közös intézményeit bíráló csoportjainak érdekharca húzódott meg. Ez az érdekharca 1904-re a magyar parlamenti élet teljes megbénulásához, s olyan dinasztia- és birodalomellenes hangulat kialakulásához vezetett, amelyre az 1849 utáni neoabszolutizmus időszaka óta nem volt példa.

2. Az I. világháborús hadicélok

Az I. világháborút területekért vívták. A háború folyamán mindegyik hadviselő fél körvonalazta céljait. Szerbia, amelynek a Monarchiával kialakult konfliktusa a háborút végeredményben kirobantotta, már 1914. szeptember 4-én informálta szövetségeseit arról, hogy győzelem esetén „Szerbiából egy olyan erős délszláv államot kíván létrehozni, amelynek lakosságát valamennyi szerb, valamennyi horvát és szlovén fogja alkotni”.

A Monarchia szomszédos államai messzemenő területi követelésekkel léptek fel (Olaszország és Románia is). A Monarchia részben olaszok lakta déli tartományaira Róma feltétlen jogot formált. Az 1915. április 26-án Londonban megkötött titkos egyezményben, amelyben volt szövetségeseivel szembe fordulva ígéretet tett az antant oldalán történő hadba lépésre, Olaszország elsősorban éppen az Adria térségére vonatkozó igényeire kapott garanciát új partnereitől. Ezek a területek a következők voltak: Dél-Tirol és Valona (Albánia), Isztria és a Kvarner öböl szigetei, Trieszt és környéke, valamint Észak-Dalmácia a Planka-fokig, azaz Spalatóig. A kisebb részben nyelvi-etnikai, nagyobb részben azonban stratégiai érvekkel alátámasztott területi igények közül a szövetségeseik egyedül Dél-Dalmácia átadását vetették el, mert a tengerpartnak ezt a részét Szerbiának szánták.

Hosszas tárgyalások után, 1916 augusztusában végül Románia is az antant oldalára állt. Hadba lépése fejében ígéretet kapott egész Erdélyre, Máramarosra, a Partiumra, a Tiszántúl keleti szegélyére nagyjából a Debrecen-Szeged vonalig, a Bánságra, valamint Bukovinára a Prut folyóig. Az antant győzelmében bízva és a fenti területek megszerzésében reménykedve 1916. augusztus 27-én a román hadsereg betört Erdélybe.

A Monarchia határai mentén elhelyezkedő irrendenta nemzeti államok mellett természetesen a birodalom anyaállammal nem rendelkező nemzetiségei is körvonalazták jövőképeket. A lengyelek célja – függetlenül attól, hogy melyik birodalom alattvalóiként harcoltak – nemzetük újraegyesítése és függetlenségük kivívása volt. A monarchiai, s így a központi hatalmak oldalára állt lengyel vezetők ezt osztrák-magyar, illetve német bábkodással, az oroszországi, s így az orosz hadseregben küzdők pedig a cár jóindulatát elnyerve vélték elérhetőnek.

1917. május 29-i nyilatkozatukban a cseh vezetők „a Habsburg Monarchia szabad és egyenlő nemzeti államokból álló föderációvá alakulásának szükségességét” hangoztatták. Az egyik ilyen egység „a csehszlovák nemzet valamennyi ágának egyesítéséből” jött volna létre, ideértve természetesen a szlovákokat is. Más cseh politikusok azonban lényegében már a háború kezdete óta szeparatista álláspontot képviseltek. Karel Kramar és Václav Kľofác mellett, akik egy Pétervárról irányított nagy szláv konföderáció keretében képzelték el a csehszlovák állam létrehozását, ekkor már e csoporthoz tartozott Eduard Beneš és Tomáš G. Masaryk, a prágai egyetem professzora is, akik azonban külföldre távozásuk után inkább a nyugati antanthatalmak felé orientálódtak.

A bécsi birodalmi gyűlés délszláv képviselői a csehhez hasonlóan nem a teljes függetlenség, hanem a föderalizálás, s a föderáción belül a délszláv egység megteremtésének a programját képviselték. 1917. május 30-i deklarációjukban ennek megfelelően „a Monarchia összes tartományában élő szlovének, horvátok és szerb-

bek egyesítését" tűzték ki célul, s az általuk lakott területek autonómiáját a Monarchián belül. A délszláv, elsősorban dalmáciai horvát emigráció viszont a Monarchiából való kiszakadás és a Szerbiával való egyesülés platformján állt.

1917 májusában az ukrán képviselők is kinyilatkoztatták, hogy a Monarchia ukránok lakta részeiből és az Orosz Birodalom ukrán többségű nyugati tartományai-ból egy olyan föderatív egységet kívánnak létrehozni a Habsburgok birodalmán belül, mint amilyent a csehek és a délszlávok követelnek maguknak.

Eltérően a lengyel, a cseh és a délszláv mozgalmaktól a magyarországi szlovák és a román szervezetek a háború utolsó szakaszáig alig mutattak aktivitást. Amennyiben mégis hallattak magukról, akkor általában hűségnyilatkozatokat tettek a Monarchia, illetve Magyarország mellett.

A Habsburg Birodalommal szembeni területi követeléseket, illetve a birodalom dezintegrálását az ellenséges nagyhatalmak közül mindenekelőtt Oroszország támogatta. Az orosz hadicélok a régi múltra visszatekintő és pánszláv indíttatású orosz expanziós terveket újították fel.

A nyugati antanthatalmak hadicéljai között viszont eleinte nem szerepelt új és független nemzetállamok kialakítása Kelet-Közép-Európában. Az Osztrák-Magyar Monarchiát fokozódó belső gyengesége ellenére sokan még mindig az európai államrendszer kiegyensúlyozó tényezőjének tartották, s ezért célszerűnek vélték fenntartását. A dunai birodalom nemzetállamokká alakításának programját kezdetben csak a dualista rendszer régi értelmiségi bírálói, Londonban Seton-Watson és Wickham Steed, Párizsban pedig Louis Leger és Ernest Denis képviselték. Az ő befolyásuk azonban korlátozott volt. Ezzel magyarázható, hogy a háború első két évében Nagy-Britannia és Franciaország nem támogatta sem a lengyel, sem a cseh szeparatizmust, és a nemzeti elvnek csak ott és csak annyiban tett engedményt, ahol és amennyiben az a háborús erőviszonyok megváltoztatása szempontjából kézzelfogható előnyöket kínált.

Ez a nemzetállami törekvésekkel szembeni közömbösség 1916-tól fokozatosan mérséklődött, majd 1918-ban átadta helyét a nemzeti önrendelkezés elve melletti harcok elkötelezettségnek. Mi volt e változás oka? Az első fontos ösztönzést az 1915-től szellőztetett német Mitteleuropa-tervek keltette félelem, nevezetesen a Rajnától a Dnyeperig és a Fekete-tengerig terjedő német-osztrák-magyar ellenőrzés alatt álló „nagyter” körvonalazódása adta. Az emigráns délszláv, cseh és lengyel politikusok, valamint brit és francia támogatóik ezt a kontinentális német hegemonia kialakulásának bizonyítékaként kezelték. Ehhez járult a második orosz forradalom, illetve a breszt-litovszki békekötés 1918 márciusában. A nyugati szövetségesek ezzel a békével egyrészt elveszítették legfontosabb keleti partnerüket, másrészt a valóságban is körvonalazódtak a Dnyeperig terjedő informális német birodalom kontúrjai. Kedvezőtlenül hatott a IV. Károllyal folytatott különbéke-tárgyalások botrányos zátonyra futása is 1918 áprilisában. Károlyt ez megalázó és Berlinnel szemben az addigiaknál is kiszolgáltatottabb helyzetbe hozta. Ez tükröződött a Monarchia és Németország közötti szoros gazdasági, politikai és katonai együttműködést előíró spai egyezményben, amelyet 1918. május 15-én írtak alá. Ezen utóbbi két eseményt Londonban, Párizsban és Washingtonban egyaránt úgy értelmezték, hogy a Monarchia immár végérvényesen Németország járszalagjára ke-

rült, és semmiképpen sem lesz képes betölteni a jövőben azt a kiegyensúlyozó szerepet, amelyre sokan még 1916-1917-ben is alkalmasnak vélték. 1918 tavaszától az antanthatalmak politikusai ezért többé már nem arról vitatkoztak, hogy megmarad-e a Monarchia vagy sem, hanem arról, hogy hol húzódjának a birodalom helyén létrejövő új államok határai.

3. Az 1918-19-es forradalmak és a történelmi Magyarország felbomlása

A háborús vereség következményeit és saját tehetetlenségét felmérve október 23-án a Wekerle-kormány lemondott. Másnap a Piave mellett sikeres olasz offenzíva kezdődött, amelynek következtében néhány közös ezred fellázadt. A radikális ellenzék pártjai ebben a helyzetben döntöttek úgy, hogy létrehozzák a nemzet alternatív tanácskozó és irányító testületét: a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ez 1918. október 23-ról 24-re virradó éjjel alakult meg Károlyi Mihály vezetésével. A testület 12 pontos kiáltványa követelte a háború azonnali befejezését, az ország függetlenségének megteremtését, mélyreható demokratikus reformok bevezetését, s a nemzetiségekkel való megbékélést az ország területi integritásának sérelme nélkül. Az október 31-én megalkult Károlyi-kormányuk ugyanez lett a programja.

A kormányzat első jelentős lépése egy katonai konvenció megkötése volt a balkáni francia haderő parancsnokával, Franchet d'Esperey tábornokkal november 13-án. A 18 pontos szerződés előírta, hogy a magyar kormány köteles kiüríteni a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánági területeket, továbbá a Szeged-Baja-Pécs-Várad vonaltól délre eső vidékeket. A Károlyi-kormány mindezt átmeneti megoldásként fogta fel, s bízott benne, hogy a végleges rendezést jelentő békeszerződés nemcsak az ország szuverenitását fogja szavatolni, hanem a határkérdésben is méltányosságra törekszik majd.

A szerződés aláírását követő napokban a szerb-francia, illetve a román haderő gyorsan birtokba vette a demarkációs vonaltól keletre és délre eső területeket, s ezzel egy időben az első cseh légiók is megjelentek Felső-Magyarország szlovákok lakta nyugati övezetében. A nemzetiségi lakosság képviselőivel való esetleges meg egyezés esélyeit, amelyet a kormány alapvető feladatának tartott, ez a körülmény jelentősen rontotta. Jászi Oszkár november 13-14-ei aradi javaslatait Erdély kantonizálására a Román Nemzeti Tanács elutasította. December 1-jei gyulafehérvári gyűlésükön a románok kimondták egyesülésüket a királlyal. A következő nap a román hadsereg átlépte a Belgrádban kijelölt demarkációs vonalat, s megkezdte az 1916-os bukaresti szerződésben neki ígért területek bekebelezését. Karácsonyra elérték Kolozsvárt.

Biztatóbban indultak a szlovákokkal folytatott tárgyalások. Egyik vezetőjük, Milan Hodza november végi budapesti megbeszélései során olyan demarkációs vonalban állapodott meg Jászival és Bartha Albert hadügyminiszterrel, amely nagyjából-egészében megfelelt a szlovák-magyar nyelvi választóvonalnak. Más szlovák vezetők és különösen Prága számára azonban elfogadhatatlan volt egy ilyen megoldás. Hodzát ezért dezavualták, s párizsi kapcsolataikat felhasználva elértek, hogy december 23-i jegyzékükben az antanthatal-

mak egy ettől jóval délebbre húzódó, s lényegében a később megállapított politikai határral egyező demarkációs vonalat állapítsanak meg.

A szerbekkel, akik november 25-i újvidéki gyűlésükön egyszerűen deklarálták a megszállt dél-magyarországi megyék csatlakozását Szerbiához, tárgyalásokra sem került sor. Lojalitást Magyarország iránt csak a szétszórta élő németek, s a legfejletlenebb nemzetiségnek számító ruszinok egyik irányzata mutatott.

Erdély, a Felvidék és Délvidék de facto elvesztése a kormányt és a közvéleményt egyaránt mélyszégyen megdöbbenéssel töltötte el. Az előrenyomuló, s részben már a demarkációs vonalakat is átlépő ellenség feltartóztatására átfogó intézkedés ugyanakkor nem történt. Károlyi és környezete úgy gondolták, hogy egy szervezett katonai ellenállás rontaná Magyarország esélyeit a békekonferencián. A részben spontán jellegű felvidéki ellenállás és az Erdélyben szerveződő székely különítmény, amely állandóan visszavonulva időnként harcra bocsátkozott a románokkal, ezért csak korlátozott támogatásban részesült. Így egyre nagyobb területek kerültek idegen uralom alá.

A cseh légiókkal és a román hadsereggel szembeni szervezett fellépésre Károlyi csak 1919 elején szánta el magát. Pacifista és a győztesek jóindulatára építő politikájának módosítására a Párizsban üléselő békekonferencia február 26-i döntése szolgáltatta az utolsó lökést, amelyet március 20-án kapott kézhez a szövetségeseket Budapesten képviselő Vix francia alezredestől. Ez azt tartalmazta, hogy a román csapatok a Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonalig nyomulhatnak előre, ettől nyugatra pedig egy olyan semleges zóna létesül, amelybe Debrecen, Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Szeged is beleesett volna. A jegyzéket Károlyi 21-én visszautasította, s azt tervezte, hogy Szovjet-Oroszországra támaszkodva meghirdeti a nemzeti ellenállást, s a külpolitikai fordulat belpolitikai alátámasztása céljából – megmaradva államfőnek – szociáldemokrata politikusközből álló kormányt nevez ki. Számításába azonban hiba csúszott. A szociáldemokraták többsége ugyanis nem akart egyedül kormányt alakítani, s ezért 21-én délután Károlyi háta mögött meggyezett a Gyűjtőfogházban őrzött kommunista vezetőkkel a hatalom közös átvételéről. Március 22-én reggelre Budapest házain így már vörös zászlókat lobogtatott a szél, s öles plakátok adták hírül, hogy Magyarországon a „proletariátus” vette át a hatalmat.

A proletárdiktatúra magyarországi győzelme a környező államokat és a Párizsban üléselő békekonferenciát egyaránt meglepte, sőt kissé meg is rettentette. Attól tartottak, hogy a forradalom nem áll meg magyar földön, hanem a bolsevisták feltevése és reményei szerint továbbterjed nyugatra, s ott is szovjetrendszerek jönnek létre. Ezért hozzájárultak a Tanácsköztársaság elleni katonai támadáshoz.

A hadseregszervezés elmulasztása miatt a Tanácsköztársaság alig 40 ezer fős hadsereget örökölt a polgári demokratikus rendszertől. A március 30-án megkezdett toborzás eredményeként április közepére ez a létszám mintegy 20 ezer fővel nőtt. A román hadsereg azonban még így is többszörös erőfölénnyel rendelkezett, s alig két hétig tartó harcokban május 1-jére az egész Tiszántúlt elfoglalta. A magyar erők gyengeségét és lekötöttségét kihasználva április 26-án átlépték a demarkációs vonalat a cseh alakulatok is, s néhány nap alatt megszállták Munkácsot, Sátoraljaújhegyt és a miskolci iparvidék jelentős részét. A francia és a szerb haderő ugyanezekben a napokban Makót és Hódmezővásárhelyt vette birtokba.

A fenyegető vég elkerülése érdekében a Forradalmi Kormányzótanács április 20-án fegyverbe szólította a budapesti és vidéki munkásságot, s országszerte toborzó gyűléseket szervezett. A Vörös Hadsereg létszáma így egy-két hét alatt megduplázódott, sőt május végére elérte a 200 ezer főt. A jelentkezők zömét tiszántúli menekültek, viharsarki szegényparasztok, munkanélküliek, lelkes fiatalok és a külön zászlóaljakra szervezett budapesti munkások tették ki. Szép számmal jelentkeztek a hivatásos tisztek és altisztek, valamint a forradalom országos és helyi vezetői közül is. „Abban, hogy ősi földünket nem engedjük, találkozhatik a kommunista a nacionalistával” – adott magyarázatot e kissé különös helyzetre egy vidéki újságíró.

Szórványos összeütközések után az újjászervezett Vörös Hadsereg május 20-án indította meg általános ellentámadását az északi fronton. A katonák lelkesedésének és a szakszerű irányításnak köszönhetően az északi hadjárat meglepő sikereket hozott. A támadó ékek alig három hét leforgása alatt nyugaton a Garam völgyéig, északon pedig a Besztercebánya-Rozsnyó-Bártfa vonalig hatoltak. Magyar támogatással 1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.

A magyar katonai sikerekre a békekonferencia június 13-án azzal válaszolt, hogy román és csehszlovák viszonylatban közölte Magyarország végleges határait. Egyben követelte a visszafoglalt északi területek kiürítését, amelynek fejében ígéretet tett a Tiszántúl átadására. A forradalmi vezérkar több napon át vitatta az ultimátumra adandó választ. A többség, beleértve a kommunisták jó részét és a katonai vezetőket is, ellenezte a visszavonulást. Kun Béla azonban – a hátszág egyre inkább ellenforradalmi hangulatára hivatkozva – a diktátum elfogadását ajánlotta, s végül az ő álláspontja diadalmaskodott.

A június végi visszavonulás után a Tanácsköztársaság kísérletet tett meggyengült bázisának megerősítésére. Kun és társai ezért döntöttek úgy, hogy megkísérlik a Tiszántúl felszabadítását. Az offenzíva azonban, amely július 20-án indult, néhány napon belül összeomlott. A Vörös Hadsereg visszavonult, s alakulatai kezdtek felbomlani. Az üldöző román csapatok július 30-án Szolnok térségében átkeltek a Tiszán, s ezzel megnyitották az út a főváros felé.

A reménytelen helyzettel számot vetve a Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-jén lemondott, s átadta a hatalmat egy mérsékelt szociáldemokrata politikusközből alakult kormánynak. A Peidl-kormány azonban mindössze egy hétig maradt hivatalban. Lemondása után a Friedrich István vezette jobboldali kormány vette át a kormányhatalmat, miközben az ország nagy részét a román hadsereg ellenőrizte, a Dunántúl déli részén pedig a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg rendezkedett be. Ilyen körülmények között érkezett meg végre Párizsból a meghívó levél: Magyarország küldje el delegációját a munkáját lassan már befejező békekonferenciára.

4. A béke delegáció tevékenysége és a békeszerződés elfogadása

A magyar béke delegáció, amelyet gróf Apponyi Albert vezetett, 1920. január 6-án érkezett meg a francia fővárosba. A magyar békeszerződés tervezete, amelyről elvileg tárgyalni kellett volna, ekkor már több hónapja készen állt. A leendő magyar határokat a konfe-

renca területi albizottságai állapították meg 1919 február–márciusában. A konferencia legfelsőbb szervei ezeket az előterjesztéseket 1919 május–júniusában kisebb viták után, de érdemi változtatás nélkül hagyták jóvá. Ez alól egyetlen kivétel volt: az osztrák–magyar határ. Erről csak 1919. július 10–11-én döntöttek. Az új határok a győztes nagyhatalmak méltányosabb elképzelései és a szövetséges, illetve szövetségesként elismert utódállamok túlzó követelései közötti kompromisszumok eredményeként alakultak ki. Ebből adódott, hogy az alapelvként meghirdetett nemzetiségi elvet számos esetben alárendelték a stratégiai, gazdasági és egyéb szempontoknak.

A magyar delegáció 1920. január 15-én kapta meg a békeszerződés tervezetét. Az ebben kijelölt új Magyarország területe 93 ezer négyzetkilométer volt, szemben az 1918 előtti 282 ezer négyzetkilométerrel (Horvátország nélkül), lakóinak száma pedig 7,6 millió, szemben a korábbi 18,2 millióval. A győztesek előírták, hogy Magyarország csak 35 ezer fős, önkéntesekből, azaz zsoldosokból álló hadsereget tarthat fenn. Az általános hadkötelezettséget megtiltották. A modern hadviselésben elengedhetetlen páncélos járműveket, tankokat, hadihajókat és harci repülőgépeket Magyarország sem nem gyárthatott, sem nem vásárolhatott. A dunai flottillát át kellett adni a szövetségeseknek. A további paragrafusok előírták, hogy 1921-től kezdődően Magyarország harminc esztendőn át jóvátételt köteles fizetni az általa okozott háborús károkért.

Ugyanezen a napon, tehát 1920. január 15-én a békekonferencia titkársága megkapta a magyar álláspontokat tartalmazó úgynevezett előzetes jegyzékeket. Összesen húsz dokumentumról volt szó, amelyekhez számos statisztikai, térkép- és egyéb melléklet társult. Ezek részletes adatokat tartalmaztak Magyarország földrajzi, gazdasági és kulturális viszonyairól, valamint lakosságának nyelvi megoszlásáról és iskolázottsági mutatóiról. A magyar jegyzékek általában véve a történelmi Magyarország egységének megőrzése mellett érveltek. Egyetlen egy esetben, Erdély hovatarozásának és belső berendezkedésének az ügyben azonban a kompromisszumos lehetőséget is felcsillantották. Az *erdélyi kérdéstről* címet viselő, VIII. számú jegyzék mondanivalójának lényege Erdély belső viszonyainak svájci mintára történő rendezése, és a terület hovatarozásának újragondolása, illetve az ottani lakosság véleményének a megkérdezése volt.

A békeszerződés tervezetének átvételét és az előzetes magyar jegyzékek átadását követően, 1920. január 16-án Apponyi Albert lehetőséget kapott arra, hogy az öt főhatalom – Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, az USA és Japán – képviselői előtt szóban is kifejtse a magyar álláspontot. Erre a francia külügyminisztérium épületében került sor. A mintegy másfél órás ülés keretében Apponyi franciául és angolul ismertette a magyar álláspontot, majd röviden olaszul is összefoglalta. Mondanivalójának a lényege ugyanaz volt, mint az előzetes jegyzékeké: a történelmi Magyarország egységének a fenntartása. Ennek érdekében történelmi, gazdasági, földrajzi, kulturális, sőt, nyelvi-etnikai érveket egyaránt felhozott. Ugyanakkor kijelentette azt is, hogy ezen érvek elutasítása, azaz a tervezetben szereplő határokhöz való ragaszkodás esetén Magyarország népszavazást kér. A beszéd elhangzása után Lloyd George emelkedett szólásra. A brit miniszterelnök aziránt érdeklődött, hogy a kijelölt határok életbelépése esetén hány magyar fog élni a szomszédos államokban. Különösképpen az érdekelte, hogy a leszakadó magyar

etnikum hol található: a határ mentén, avagy az új országtól távol, nyelvszigeteket alkotva. Apponyi ekkor átült Lloyd George közelébe, és az asztalára terítette a Teleki-féle – azóta híressé vált – néprajzi térképet, amelyen a magyar népeiséget a vörös szín jelölte. A térkép a javasolt új határokat is mutatta, miután azokat előző este Teleki gondosan berajzolta. Így pontosan látható volt, hogy nemcsak távoli nyelvszigetek kerülnek majd idegen uralom alá, hanem igen jelentős számban határmenti magyarok is.

Az átvett tervezettel Apponyi és a küldöttek többsége január 18-án hazautazott Budapestre. 21-én tájékoztatták Horthyt és a kormányt, és egyben a választójegyzékek rendjét és tematikáját is meghatározták. A következő napokban a szakértők 18 új dokumentumot állítottak össze. Ezeket az új anyagokat alapvetően változtatlanul az integritás eszméje hatotta át, ám érezhető hangsúlyeltolódással az etnikai elv, illetve a népszavazás felé. Az újabb magyar jegyzékeket 1920. február 12-én, illetve 18-án kapta meg a békekonferencia.

Apponyi január 16-i szereplése és a magyar jegyzékek nem maradtak hatástalanok. A békeszerződés tervezetével szemben tett januári és februári magyar ellenvetéseket a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa először 1920. február 25-én vitatta meg. Lloyd George brit és Francesco Nitti olasz miniszterelnök ez alkalommal egyaránt a magyar észrevételek alapos megfontolását ajánlotta. Millerand, az új francia miniszterelnök ezzel szemben a kérdés bármilyen újratárgyalását fölöslegesnek tartotta. Álláspontja az volt, hogy a magyar békeszerződéssel kapcsolatos minden addigi döntést változtatás nélkül érvényesnek kell tekinteni.

A Legfelsőbb Tanács március 3-i ülésén Lloyd George ismét visszatért a magyar határok ügyére. Pontos statisztikai adatokat citálva mutatott rá, hogy a békeszerződés csaknem hárommillió magyart, azaz „a teljes magyar népesség egyharmadát” tervezti idegen uralom alá helyezni, és ezt „nem lesz könnyű megvédeni”. Nem lesz béke Közép-Európában – jövendőlte –, „ha utólag kiderül, hogy Magyarország igényei jogosak, és hogy egész magyar közösségeket úgy adtak át Csehszlovákiának és Erdélynek (sic!), mint egy-egy marhacsordát csak azért, mert a konferencia elutasította a magyar ügy megvitatását”.

A vitában Nitti ismét Lloyd George mellé állt. Philippe Berthelot külügyi államtitkár, aki Millerand távollétében Franciaországot képviselte, viszont makacsul ellenezte az angol–olasz javaslatot. A kompromisszum, amiben végül megállapodtak, a döntés elnapolása, illetve az egész ügy átadása lett a külügyminiszterek és nagykövetelek tanácsának.

A külügyminiszterek és nagykövetelek tanácsa március 8-án tűzre napirendre a magyar határok esetleges megváltoztatásának kérdését. A hosszú vita eredménye az eredeti döntések érvényben hagyása lett. Lord Curzon brit külügyminiszter javaslatára mindössze annyi engedélyt tettek, hogy kimondták: ha a határmegállapító bizottságok „alapos helyszíni vizsgálat eredményeként úgy találják, hogy bizonyos helyeken igazságtalanság történt, és módosításra van szükség, joguk legyen jelenteni véleményüket a Népszövetségnek”. Végül megállapodtak abban is, hogy a későbbi módosítás lehetőségét nem a békeszerződés szövegébe iktatják, hanem egy külön kísérőlevélben hozzák a magyarok tudomására.

A békeszerződés végleges szövegének átvétele után, 1920. május 19-én a békelegáció lemondott. Tévénységükre visszatekintve a delegátusok azt emelték

ki, hogy a külföldi közvéleményt sikerült rádöbbszteni: a békekonzferencia Magyarországgal kapcsolatos döntései, a békeszerződés kikötései mélyen igazságtalanok, ezért „állandók nem lehetnek, és csak újabb bonyodalmaknak és háborúknak válnak szülőforrásává”. Véleményük ennek ellenére az volt, hogy a békét meg kell kötni, mert Magyarország mögöl hiányzik az olyan gazdasági, diplomáciai és katonai háttér, amelyre tá-

maszkodva az aláírás esetleg megtagadható lenne. A fegyveres ellenállás, amelyet a vesztes államok közül Törökország folytatott, a magyar viszonyok közepette így csak újabb szenvedésekkel és áldozatokkal járna – a siker legkisebb reménye nélkül.

A dokumentum aláírására éppen 90 évvel ezelőtt, 1920. június 4-én került sor a versailles-i kastélykert Nagy-Trianon nevű palotájában.

KÓKAI SÁNDOR

Trianon néhány társadalmi-gazdasági hatása a Bánságban

Bevezetés

Trianon társadalmi-gazdasági következményeinek teljes körű feltárása az ismert objektív és szubjektív körülmények miatt napjainkig sem történetelt meg. Mindazok ellenére, hogy az utóbbi évek több szempontú megközelítésen alapuló kutatásai természetesen együtt jártak az interdiszciplinaritás felerősödésével, a korábbi kutatási eredmények kiegészítésével, revideálásával, illetve más szempontú szintézisével.

Napjainkban a Bánság egyes részei eltérő jellegűek, gazdaságúak és fejlettségűek, ami az elmúlt évszázadok társadalmi munkamegosztásának és politikai-gazdasági változásainak az eredménye. A korábban egységes Bánság az a történeti, politikai, gazdasági és földrajzi régió, melynek Trianon utáni fejlődési sajátosságai számos földrajzi, településszerkezeti, gazdasági (pl. helye és szerepe az új határok által kijelölt földrajzi munkamegosztásban, a munkamegosztás mélysége és regionális kapcsolatrendszere stb.), szociálgeográfiai (pl. gazdasági és politikai asszimiláció, belső és külső migráció stb.), etnikai (pl. etnikai térszerkezet területi változásai, etnikai tömbök, szigetek, csoportok és kontakt zónák alakulása és fejlődése stb.), történeti (pl. társadalom- és gazdaságtörténeti stb.) és regionális (pl. regionalizáció és regionalizmus érvényesülése, regionális önállóság stb.) problémát vetnek fel. Tudományos feldolgozásuk, komplex feltárásuk és szintézisbe foglalásuk még nem tisztázott megnyugtató módon, melynek néhány elemét az alábbiakban mutatom be, tükröztenve a sajátos bánsági válaszokat a Trianonnal új formában jelentkező kihívásokra és próbatételekre.

Társadalmi következmények

A kelet-közép-európai régióban zajló etnikai homogenizálódást jól illusztrálják a Bánságban a 20. század folyamán lezajlott folyamatok. A mindenkori államalkotó nemzettel való azonosulás igénye és gyakorlata a nemzetiségeknel eltérő mértékben jelentkezett. A Bánság egy évszázaddal ezelőtt az etnikai tarkaság európai viszonylatban is egyedülálló régiója volt, ahol négy nagy és tizenkettő kisebb nemzetiség élt együtt, mintegy 28 522 km²-en (1. táblázat).

Az elmúlt kilencven esztendőben az állam- és közgazdasági határok változásai olyan demográfiai folyamatokat indítottak el, amelyek napjainkra differenciálódott etnikai mikrorégiók mozaikjait hozták létre, eltérő népesség- és településszerkezeti specifikumokkal. A bánsági népesség számbeli, etnikai, vallási és nyelvi összetétele markánsan átalakult.

Szerb-Bánságot a románok 75 ezres, a magyarok és németek a 110-130 ezres, a szerbek 232 ezres múlt század eleji induló lélekszáma (2. táblázat), valamint az ott élő kisebb népcsoportok a régió egyik legszínesebb kulturális területévé tették. A legutóbbi népszámlálás szerint a kétszázezernél alig több nem szerb (roma, magyar, román, szlovák stb.) mellett a szerbek a régió összlakosságának már több mint kétharmadát alkották. Román-Bánság területén a többségi népesség túlsúlya még nagyobb: az 1992. évi adatok szerint a régió népességén belül a románok száma megközelítette az 1 milliót, s arányuk az összlakosság 83,5%-át tette ki. A bánsági románok 59%-a városlakó volt: a négy törvényhatósági jogú városközpontban – Temesváron, Resicabányán, Lugoson és Karánsebesen 325 ezernél több román élt.

A magyarok aránya egyedül Temesváron közelítette meg a 10%-ot. Az 1992. évi 32 ezer temesvári magyar lakos a város népességének 9,5%-át alkotta. Az elmúlt évtized során a németek folyamatos térvesztésével párhuzamosan újabb kolonizáció bontakozott ki, immáron az elhagyott sváb házakba költöző román, cigány és magyar lakosok révén. A falvak német lakossága is gyorsan csökkent, nem véletlen, hogy az egész Bánság területén 30843 német anyanyelvű maradt (1,67%), amelyből 13206 fő Temesváron élt. Az 1989 utáni lavinaszerű exodus nyolc generáció tapasztalata során kiérlelődött kollektív döntés volt. A romániai és szerbiai bánsági határövezetek egyúttal a térség roma népcsoportjainak regionálisan felerősödő jelenlétét is jól példázzák. A bánsági romák számának gyors gyarapodása azt jelenti, hogy negyvenezer fős jelenlétükkel a negyedik legnépesebb etnikai közösségévé váltak a Bánságnak. A Zsombolya és Nagyszentmiklós közötti kistérségben, valamint a Maros-völgyben települések egész sorában a cigányság már meghaladta a 25%-os, helyenként az 50%-os részarányt. Ehhez hasonló erős roma jelenléttel a kisebbségi magyarok által lakott kistérségek közül csak Gömör szlovákiai részein találkozunk a Kárpát-medencében.

Román-Bánságban a falvak körzetesítésével egyetlen magyar többségű önálló falu sem maradt, a magyar lakosságú falvakat nagyobb lakosságú falvakhoz kapcsolták, így az összlakosságon belüli arányuk minden körzetben 50% alatti. Magyar-Bánság területén az etnikai homogenizáció a két világháború között megvalósult, melyet felgyorsított, hogy a szerb megszállás után (1918-1921) a szerbek egy része elhagyta a Marosköz területét. Az 1920 utáni népességszám-vál-

tozások egyszerű adatsorai mögött olyan etnikai-vallási és nyelvi összetételt jelentő módosulások következtek be, különösen Szerb-Bánság telepesei falvai, a német nemzetiség szinte teljes likvidálása 1945 után, magyarok tömeges elmenekülése, amelyek egyértelműen mutatják, hogy ebben az időszakban a demográfiai folyamatokat a különböző irányú és motivációjú, gyakran erőszakos migrációs folyamatok határozták meg. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, megjegyezzük, hogy 1990-re a Bánság 826 települése közül mindössze 128 olyan település maradt, ahol nem a románok vagy a szerbek voltak abszolút többségben, ebből 8 település magyarországi (itt is homogenizálódott a lakosság). Román-Bánság és Szerb-Bánság 60-60 települése egyformán oszlott meg ilyen értelemben. Magyar többségű 34 település, szerb többségű Romániában 11 db, román többségű Szerbiában 22 db, szlovák többségű 6 db, krasován 7 db, homogén cseh bányásztelepülés 8 db, ruszin többségű 11 db, makedón többségű 2 db, bolgár többségű 2 db és mindössze 4 településen német többség volt.

Napjainkra a határ menti területek is homogenizálódtak, így mindössze három eltérő kultúra, nyelv és vallás találkozási övezetévé degradálódtak, amely mindenképpen visszalépést jelent a XX. század első évtizedeihez képest. Tovább szegényedett a Bánság etnikai arculata, egyhangúbb lett, az 1910-es évekhez képest újabb nagy múltú népek és kultúrák semmisültek meg, illetve éltek végnapjaikat. A trianoni határok szabdalta régiók lakói napjainkig önmaguk helyét, múltját keresik a globalizálódó világban, a Kárpát-medencében és a Bánságban.

1. táblázat. A Bánság népességének etnikai megoszlása (1890-2002)

Népek	1890	1910	1930	1949/56	1990/92	2001/02
román	567618	591968	594332	704364	988641	943013
német	387585	387545	364299	153552	30843	21937
szerb	263241	284329	308862	419424	476551	456622
magyar	131150	242152	205416	215646	158606	142721
Összesen (fő)	1349594	1505994	1472909	1492986	1654641	1564293
Összesen (%)	95%	94,8%	94,03%	94,8%	95,7%	93,7%
szlovák	19118	22131	18676	20701	17655	20597
zsidó	19501	23631	21294	8700	750	495
bolgár	14039	12500	11244	11083	6548	7287
horvát	8421	4872	3273	4370	4089	7710
makedón	-	-	-	7448	7932	8442
roma (cigány)	575	-	21404	12114	23112	40588
cseh	7298	8100	6712	8177	4190	4761
krasován	2926	7210	6113	6798	2728	2721
montenegrói	-	816	-	-	1521	2527
ruszin	207	2392	4364	4910	10811	11452
egyéb	128	1043	1181	603	-	-
Összesen (fő)	72213	82695	94263	84904	79336	106580
Összesen (%)	5,0%	5,2%	5,97%	5,2%	4,3%	6,3%
Bánság összesen	1439078	1581849	1567435	1623227	1851580	1698339

Forrás: Népszámlálás kötetei

2. táblázat: A Bánság népességének etnikai összetétele 1910-2002

	Magyar Bánság					Szerb Bánság				
	1910	1930	1949	1990	2002	1910	1931	1953	1992	2002
Magyar	11638	16967	19024	18601	20139	109510	90670	110030	72508	62891
	69,7	91,9	98,4	100	100	18,8	15,4	17,4	10,5	10,5
Német	1248	1045	-	-	-	133495	116900	6277	-	854
	7,5	5,6	-	-	-	23,0	20,0	1,0	-	0,1
Szerb	3588	471	-	-	-	232009	271900	388268	460929	435685
	21,4	2,5	-	-	-	40,0	46,3	61,5	66,7	72,6
Román	85	-	-	-	-	76398	61743	55439	33795	26521
	0,5	-	-	-	-	13,1	10,5	8,8	4,9	4,4
egyéb	154	-	310	-	-	29175	45693	69911	124072	74059
	0,9	-	1,6	-	-	5,1	7,8	11,3	17,9	12,4
Össz.:	16753	18483	19334	18601	20139	580957	586906	631485	690277	600010
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

	Román Bánság					Bánság				
	1910	1931	1956	1992	2002	1910	1930	1949	1992	2002
Magyar	120985	97854	86592	67497	59697	242152	205416	215646	158606	142721
	12,3	10,2	8,9	5,9	5,5	15,3	13,1	13,3	8,5	8,4
Német	252802	246354	147275	30843	21083	387545	364299	153552	30843	21937
	25,7	25,6	15,1	2,7	1,9	24,5	23,2	9,5	1,7	1,3
Szerb	48733	36491	31156	15622	20937	284330	308862	419424	476551	456622
	4,9	3,8	3,2	1,4	1,9	18,0	19,7	25,8	25,7	26,9
Román	515485	532589	648925	954846	916492	591968	594332	704364	988641	943013
	52,4	55,3	66,7	83,5	85,1	37,4	37,9	43,4	53,4	55,5
egyéb	46870	48520	58542	73902	59987	76199	94213	128763	197974	134046
	4,8	5,1	6,1	6,5	5,6	4,8	6,1	8,0	10,7	7,9
Össz.:	984139	962086	972408	1142702	1078190	1581849	1567435	1623227	1851580	1698339
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Népszámlálás kötetei

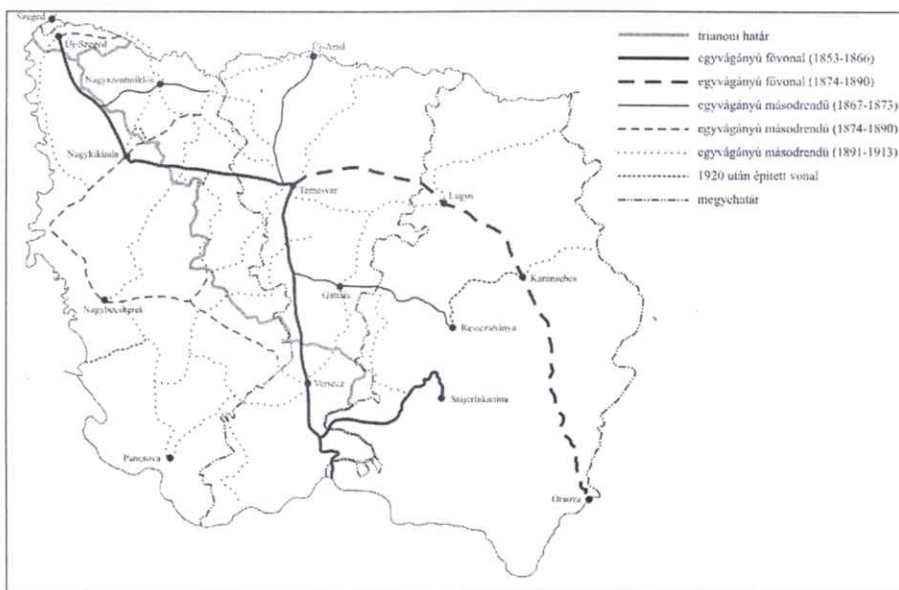
Gazdasági következmények

A tőkés termelési viszonyok megszilárdulásának időszakában a Bánság helyét és szerepét a történelmi Magyarországon kedvezően befolyásolta a vasúthálózat kialakulása, mely lényegesen javította a régió közlekedés-földrajzi helyzetét, lehetővé téve, hogy termékei (pl. szén, vas, bánsági búza stb.) bekapcsolódjanak az Osztrák-Magyar Monarchia egységesülő piacába, korábban soha nem tapasztalt mennyiségben, kedvező feltételek mellett. A bánsági gazdaság egyes ágazatai a XIX. század második felében erőteljesen differenciálódtak a társadalmi-gazdasági erőterek és szintek változatos mozaikjaira tagolva a régiót, alkalmazkodva az egységesülő térstruktúrához. Az átalakulása jellege és intenzitása évtizedekre meghatározta a régió helyét a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában. A Bánság közúti-, vasúti- és hajózási útvonalai országos viszonylatban a legfejlettebbnek számítottak. Sajátos a közlekedéshálózat térstruktúrája, olyan értelemben,

hogy a hálózat Temesvár központúsága mellett a várost elkerülő vonalak is kiépültek. A vasúthálózat tekintetében elgondolkodtató, hogy a Tiszán Szegedtől lefelé egyetlen vasúti híd sem épült, miként a Duna folyón sem (1. térkép). Az I. világháború utáni békeszerződés által megrajzolt határok a vonalas infrastruktúra által biztosított gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat vágta szét az utódállamok gyakran egymással is szöges ellentétben álló érdekeinek megfelelően. A Bánság belső vasútvonalait a trianoni határ nem kevesebb, mint tizenkilenc helyen metszette át, a legforgalmasabb fővonalat (Szeged-Temesvár) is kétszer, mely alapján elvesztette korábbi funkcióját. A legkirívóbb esetek közé tartozik, hogy Valkány község nagyállomása Szerbiához került, miközben a település és a kisállomás Romániához. Szőreg forgalomgyűjtő és elosztó szerepe megszűnt. A vasútvonalak egy részén a közlekedés megszűnt, s nem volt jobb a helyzet a vízi- és közúthálózati következményeket tekintve sem. Mindez lehetetlenné tette a gazdasági javak áramlását, termelési körzetek

maradtak feldolgozó központ nélkül és fordítva központok termelési körzet nélkül.

Szeged gazdasága napjainkig sem heverte ki, hogy a trianoni határok elszakították az Észak-Bánság területeit a város természetes hátszágától. A Bánság Monarchia piacait ellátó gabonatermelési szerepe, a krassó-szőrényi iparvidék országos jelentősége, a belső térszerkezeti erővonalainak sűrűsége, az urbanizáció és a városhálózat sajátosságai, az etnikai sokszínűség és az országos jelentőségű és szerepkörű pénzügyi-, kereskedelmi-, igazgatási központjai miatt a történelmi Magyarország egyik legjelentősebb gazdasági térségévé vált a XX. század elejére. Nem lehetett közömbös, hogy mely utódállam kapja meg Trianonban területét.

1. térkép. A Bánság vasútvonal hálózata

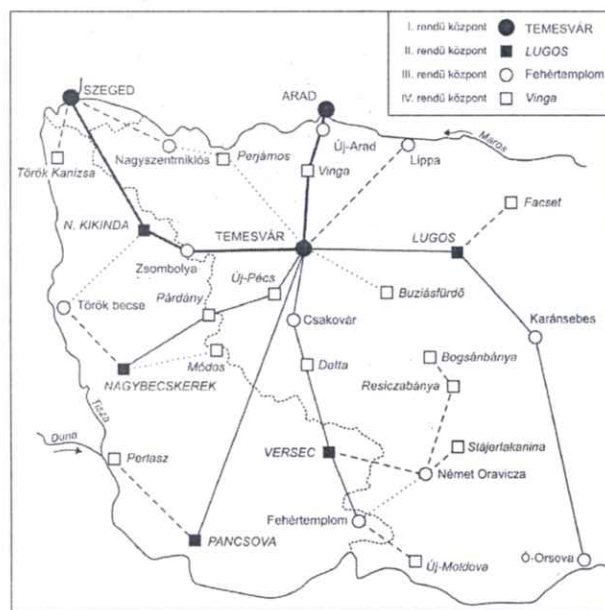
Térszerkezeti következmények

A bánsági polgárosodás törekeny vázát (lásd: Beluszky Pál: Magyarország városhálózata 1900-ban, Budapest, 1992) jelentő városhálózatra az eddigi legnagyobb – máig visszafordíthatatlan – csapást a trianoni országhatárok meghúzása jelentette, melynek eredményeként egységes térszerkezete alkotó elemeire hullott szét (2. térkép).

A korábbi településközi kapcsolatok a határ két oldalán gyakorlatilag lenullázódtak. A Bánságra a Trianonban megrajzolt új határok a térsziszofréniát és a gazdasági ellehetetlenülést hozták, napjainkig megoldatlan, halmozottan hátrányos helyzetű, országhatár menti perifériákat kialakítva, csökkenő népességű, stagnáló-hanyatló, pozíciókat veszített egykori központokkal. A bánsági szerb-román határ menti negyed és ötöd rendű központok (pl. Óbesenyő, Nagykömlös, Párdány, Új-Pécs, Billéd, Módos, Zichyfalva, Temeskutas, Denta stb) napjainkra elemi centrumokká vagy központi funkció nélküli településekké váltak, súlyos demográfiai erózióval és gazdasági ellehetetlenüléssel küzdve. Az elmúlt kilencven esztendő alatt nagyobb kihívásokkal kellett e településeknek szembenézniük, mint a korábbi évszázadokban összességében. Az országhatárok Trianon óta sohasem voltak nyitottak és átjárhatóak a társadalmi-gazdasági kapcsolatok és kapcsolódások tekintetében. A trianoni határ, napjainkban is torzítja a földrajzi tér természetes szerkezetét, csökkenti, vagy minimalizálja a társadalmi-gazdasági érintkezés intenzitását. A városi múlttal rendelkező települések a Bánságban ma sem tudják betölteni azt a szerepet, még ha igazgatási-szervezési funkciókkal gazdagodtak is, melyet a modern kor kihívásai követelnek, sőt Temesvár és Belgrád dinamizmusának kedvezőtlen hatásai miatt fokozottan hátrányos helyzetbe kerültek.

Összegzés

Az első világháború befejeződését követően Magyarország elveszítette etnikai sokszínűségét. A trianoni békeszerződés elcsatolta a vegyes lakosságú területek (Erdély, Bánság, Felföld) többségét. Az egykori „Kis Európának” nevezett Bánságban azonban az etnikai sokszínűség nyomai – mind a nemzetiségek csoportjaiban, mind pedig az egymás mellett élő különböző vallásfelekezetekben – megmaradtak. Ez az örökség bánsági emlékezetünk fontos része. A különböző népek és nyelvek együttélésének hagyománya – a sokféleség és összetartozás – európaiságunk egyik tanúsága. A terület többnyelvűségét akár minden egyes lakója közös kulturális örökségének is nevezhetnénk. A sodró lendületet megtörték, jelentős mértékben lefékeztek a világháborúk

2. térkép. A Bánság térszerkezeti vázlata (1910)

megrázó eseményei és tragikus következményei, de közlekedésről sem hamvasztották el teljesen. A régió gazdaságában a trianoni határmegvonás alapvető törést okozott. Ettől kezdve a Bánság három része eltérő útra lépett, s a különbségek nem a korábban hangsúlyos centrum-periféria dimenzió mentén, hanem a határok által felosztott részek között erősödtek fel. Vélhetően évtizedeknek kell még ahhoz eltelni, hogy a fejlettség-

beli különbségek a határok két oldalán mérséklődjenek. Ez azonban – miként a trianoni határok kijelölése – nem csak a helyi társadalmi-gazdasági folyamatok függvénye. Trianon után az emberformálta táj egyik alapvető alakítója az állami hovatartozás lett. A határokon átfutó gazdasági, közlekedési és egyéb szálak, kapcsolatok 1920 után lazultak meg olyannyira, hogy ma a Bánságról, mint egységes gazdasági térről lehetetlen beszélni.

“Trianon-szótár”

Trianon a magyarság számára tragédiát jelöl – s nem egy folyamat végkifejletét. Mivel mindaz, ami ezzel a kifejezéssel kapcsolatos, egy sor körülmény és tényező ismeretét jelenti, szükségesnek tartunk egy olyan összeállítást, amelyben fontos kérdéseket taglalunk. Ez az összeállítás a „Trianon-szótár”.

Antant

Az antant (régiben *entente*) kifejezés az Anglia és Franciaország között 1904-ben Londonban aláírt szerződés, az *Entente Cordiale* (a.m. Szívélyes Egyetértés) szóból származik, általában a szövetségi rendszer (antanthatalmak = Nagy-Britannia és Franciaország) és a körükük csoportosult országok együttes jellemzésére használjuk. Voltaképpen a két ország gyarmati terjeszkedésének háborítatlanságát szavatolta. A szerződés – a szó hagyományos értelmében nem jelentett szövetséget – egyúttal válasz is volt a Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia által 1879-ben létrehozott kettős-majd 1883-ban Olaszország bevonásával kibővült hármas (sőt 1884-ben Románia csatlakozásával négyes) szövetségre is. Az Európa hatalmi törekvéseit tükröző szerződésekből kimaradt az Orosz Birodalom, mely féltékenyen figyelte a kialakulóban lévő új rendet. Oroszország és Franciaország hagyományosan jó kapcsolatokat ápolta, így logikusnak tűnt, hogy valamilyen módon bevonják a cári országot is a hatalomért vívott politikai küzdelembe. Noha II. Miklós orosz cár 1905-ben szövetségi szerződést kötött II. Vilmosmal, a cár utóbb visszavonta aláírását. Ezt követően, hogy Szentpétervár is csatlakozik a brit-francia szövetséghez, bár magát az *Entente Cordiale*t az Orosz Birodalom – és később más szövetségi állam – sem írta alá, külön-külön egyezményeket kötöttek egymással az érdekelt országok (1907-es szentpétervári angol-orosz szerződés).

Bánati határ

Magyarország déli határproblémái körül már a kezdet kezdetén szokatlan civakodás támadt a várományos utóállamok között. Hunter Miller (amerikai szakértő, aki részt vett a Nemzetek Ligája létrehozásában) feljegyzései szerint 1919. január 31-én tört ki az első komolyabb háborúskodás *Milenko Vesnić* szerb nagykövet és

Ion I.C. Brătianu román miniszterelnök, delegátusok között. Különösen Temesvár birtoklása körül fejlődött ki éles harc. Vesnić azon a címen követelte Szerbiának, illetve a Szerb-Horvát-Szlovén államnak Temesvárt, mert annak idején a Karadjordjević-család Temesvárra menekült. Vesnićnek erre a valóban meglepetésszerű érvelésére Brătianu azzal válaszolt, hogy a Szerb-Horvát-Szlovén állam ezen a címen akkor egész Romániát is igényelhetné, mert az Obrenovićok és Karadjordjevićok, sőt maga Pasić is Romániában talált menedéket. Vesnić erre Trumbić külügyminiszter támogatását, segítségét kérte, aki részletes statisztikákkal igyekezett Brătianut meggyőzni arról, hogy a szóban forgó bánati és délvidéki területen sokkal több a szerb, mint a magyar, német és oláh. Mindezeket az adatokat egy, az 1853. évből való térképpel is kiegészítette, amely térkép még a bánati vajdaság idejében készült. Ezzel is a szerb igények elsőbbségét igyekezett kimutatni.

Hosszas és meglehetősen emelkedett hangon folytatott tárgyalás után végül is Trumbić a délvidéki területek megosztását ajánlta úgy, hogy Jugoszlávia kapja egész Torontált, a Bánát nyugati részét, Temesvárt és Krassó-Szörénynek egy keskeny részét, a fennmaradó többi rész pedig Romániáé lenne. Brătianu a szerb delegációnak ezt az ajánlatát mereven visszautasította, mert az "ő becslése" szerint a szóban forgó területeken a németek és magyarok száma 580.000, s ezzel szemben mindössze 272.000 szerb található ott. Különben is a Bánátot "magasabb etnikai okokból" nem lehet kettéosztani. A Bánát politikailag eddig is "Románia eszmei részét képezte". A végtelenbe nyúló tárgyalást végül is Clemenceau szakítja meg, aki a vitás délvidéki területekre nézve népszavazást ajánl. Clemenceau javaslatát természetesen sem Brătianu, sem Vesnić és Trumbitch nem ellenzik, de gondolkodási időt kérnek, hogy kormányaikkal a népszavazás elvi lehetőségéről tárgyalhassanak. Ehhez azután Clemenceauval együtt az olasz és angol delegátusok is hozzájárulnak.

A Bánáti albizottság is három teljes ülésen tanulmányozta az új magyar határproblémát. Mint ismeretes, a Temesvárárt és Bánátért folytatott harc az románok és szerbek között végül is kompromisszummal végződött. Az erről szóló javaslatot *André Tardieu* (későbbi miniszterelnök) terjesztette elő a főbizottságban, amely ugyancsak az ő előadásában tárgyalta a Makótól nyugatra húzódó új határvonalat is. Alig pár percig tartott az ülés. A hozzászólás és kritika jogával senki sem élt, a főliánsokra menő magyar ellenérveket és a magyar békedelegáció emlékiratait és térképekkel felszerelt részletes statisztikai adatait a későbbi békebírák itt sem vették figyelembe.

Ez a drámai rövidség Hunter Millerre nagy hatást gyakorolt. Érdemes felidézni az erre vonatkozó lapszéli feljegyzéseit: „...*Pichon* úr megkérdezte, hogy az előterjesztett új határvonalra vonatkozólag kíván-e valaki a hozzászólás jogával élni? Senki sem szólt hozzá. Így az új határt elfogadták.” *Ily játszi könnyedséggel tettek pontot a magyar Délvidék trianoni fejezetére.* (Készült a Magyar Jogász Egylet nemzetközi jogi szakosztálya által a trianoni békeszerződés revíziójának jogi kérdéseiről rendezett előadássorozat keretében 1933. évi március hó 4-én tartott előadás anyagának felhasználásával.)

Központi hatalmak

A központi hatalmak csoportjába a Német Birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia, az Oszmán Birodalom és Bulgária tartozott az I. világháborúban, a fenti államok az antanthatalmak ellen harcoltak. A szövetség elnevezése az országok földrajzi elhelyezkedésére vezethető vissza, a fenti államok az antant gyűrűjében feküdtek, antanthatalmak vették körbe őket. A Német Birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország által 1882. május 20-án megkötött hármasszövetség létrejöttének célja Franciaország visszaszorítása volt. (Ez a koalíció a közkeletű felfogással ellentétben nem az 1879-ben Németország és Ausztria-Magyarország között megkötött kettősszövetség kibővítése volt, hanem attól függetlenül funkcionált.) 1914-ben, miután a Monarchia és a Német Birodalom ládat üzent az antanthatalmaknak, Olaszország nem lépett be a világháborúba, mivel úgy ítélte meg, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia Szerbia elleni támadó fellépéséből számára nem következik ilyen jellegű kötelezettség. Végül Olaszország 1915. május 23-án az antant oldalán lépett be az I. világháborúba.

Párizs környéki békeszerződések

Az I. világháborút lezáró szerződések, amelyek rögzítették az antant győzelmét a központi hatalmak felett, és megalkották a háborút követő, tartósnak nem bizonyult új világrendet, amely alig 20 év alatt összeomlott.

A tárgyalások során a következő szerződéseket kötötték meg: Versailles-i békeszerződés Németországgal; Saint-Germain-i békeszerződés Ausztriával; Neuilly-i békeszerződés Bulgáriával; Trianoni békeszerződés Magyarországgal; Sèvres-i békeszerződés az Oszmán Birodalommal (ezt 1924-ben felváltotta a Lausanne-i békeszerződés, Törökország ezzel területi revíziót ért el). Ezekhez a szerződésekhez kapcsolódik még a Fejszál-Weizman egyezmény Palesztina és a Közel-Kelet háború utáni sorsáról. A csendes-óceáni térség helyzetét a washingtoni békeszerződés rendezte, amelyet a Párizs kör-

nyéki békeszerződésekkel együtt szokás *Versailles-washingtoni békerendszer* néven emlegetni.

A szerződésekben a négy nagy politikus: (Georges Clemenceau francia, David Lloyd George brit, Vittorio Orlando olasz miniszterelnökök és Woodrow Wilson amerikai elnök) akarata érvényesült (legkevésbé az olasz miniszterelnöké). Az ötödik győztes nagyhatalmat, Japánt nem érdekelték az európai ügyek. A kisebb győzteseket kevésbé vonták be a döntéshozatalba, de követeléseiket figyelembe vették. A legyőzötteknek, bár képviselőiket meghívták, nem volt befolyásuk a tárgyalások menetére.

Revizionizmus

Nagy-Britanniában már a húszas évek elején kampány indult a revízió érdekében. Ennek első számú szószólója Lord Rothermere volt. „Magyarország nagy barátja, aki először irányította rá a világ figyelmét Trianon igazságtalanságára, és aki lankadatlanul küzd a magyar revízióért.” Sajnos Rothermere nem rendelkezett elegendő befolyással a nagypolitikában, azonban kitartó kampánya az 1938-as első bécsi döntés idején hozta meg a gyümölcsét, amikor az angol politika nem tiltakozott a határrevízió ellen.

Théophile Delcassé, 1898 után volt francia külügyminiszter, így kommentálta Trianont: „Egy nemzet sincs megalázva azzal, hogy legyőzték, vagy ha aláírt késsel a torkán egy végzetes békeszerződést. Becstelenné válik azonban, ha nem tiltakozik, ha tönkretételéhez maga is hozzájárulását adja. Nem a vesztes a bukás, hanem a lemondás”. (Lásd: Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*)

A magyar irredentizmus (revizionizmus) kultusza. Az értéktételés, a megalapozás időszaka 1918–1920 közé esett, ekkor jött létre a Károlyi Mihály vezette Nemzeti Tanács által megszervezett Országos Propaganda Bizottság, majd – más hangsúlyokkal – a Magyar Külügyi Társaság és más társadalmi szervezetek. Maguknak az ellenforradalmi kormányoknak a tevékenysége nyomán kialakult az alapelv, amely szerint az ideális természeti és politikai egységet képező történelmi Magyarország felbomlasztása igazságtalan és az egész emberiségre nézve káros cselekedet, a régi határok lehetőség szerinti teljes visszaállítása pedig a magyar társadalom legszentebb célja.

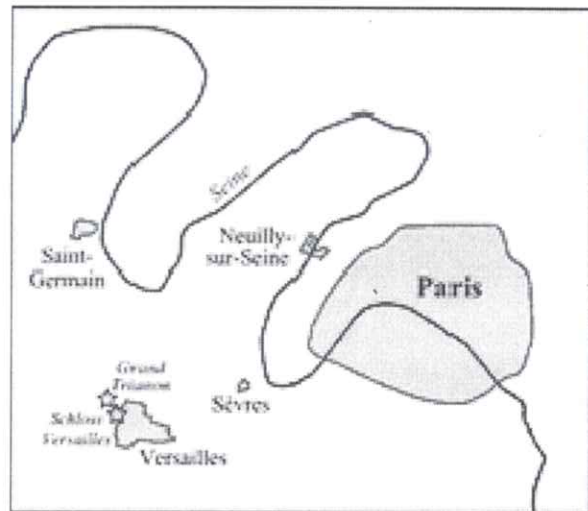
A gazdaságilag tönkretett, megcsönkített, kőszorra süllyesztett ország 1938-ban elérte a revízió első sikerét. Augusztusban Horthy Miklós kormányzó, Imrédy Béla miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter és Rátz Jenő honvédelmi miniszter Kielbe utazott, ahol Hitler felvázolta a Csehszlovákia elleni katonai akció tervét, amelyben számított Lengyelország és Magyarország részvételére is; magyar részről azonban elutasították a javaslatot. Az ősz folyamán Anglia engedékeny magatartása miatt ismét napirendre került Csehszlovákia kérdése. Magyarország szeptemberben bejelentette területi igényeit, majd 100.000 fős hadsereg mozgósítása mellett tárgyalásokat kezdett Tisóval, a szlovák néppárt elnökével az esetleges csatlakozásról. A szeptember 29-én megkötött müncheni egyezmény a hazai körökben nagy csalódást váltott ki, mert a magyar kérdés nem került szóba. Egyetlen eredményként az egyik záradék kétoldali tárgyalásokra szólította fel az érdekelt feleket, azzal a megkötéssel, hogy ha három hónapon

belül nem sikerül megegyezni, akkor az ügy a müncheni konferencia négy résztvevője elé kerül. A tárgyalások október 8-án kezdődtek meg Komáromban. Ezek eredményeként másnap átengedték Sátoraljaújhely Ronyvapatokon túli részét a vasútállomással (ez volt az első visszatért magyar terület), majd 11-én Ipolyságot (az első visszatért magyar város). A további egyeztetések azonban 13-án megszakadtak, így a magyar kormány a csehszlovák fél beleegyezésével nemzetközi döntőbíráskodást kért. Mivel október 27-én Anglia és Franciaország lemondott a részvételről, ezért november 2-án Bécsben kéthatalmi (német-olasz) határozat született.

Az úgynevezett I. bécsi döntés lényegében a néprajzi határt követte (amit Trianonban nem tudtak megállapítani): visszatért a Felvidék és Kárpátalja déli része, összesen 11.927 km² terület 862.747 lakossal. A népesség 86,6%-a magyar volt, rajtuk kívül pusztán 9,7% tót, 2% német, 1% rutén és 0,7% egyéb anyanyelvű lakosság élt ezen a területen. A magyar honvédség a kijelölt országrészekre november 5-11. között vonult be, november 6-án Komáromban és november 11-én Kassán vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó személyesen vezette az alakulatokat. A visszatért területek lakossága kitörő lelkesedéssel fogadta a magyar csapatokat, és a visszacsatolás az ország gazdasága számára is előnyösnek bizonyult, ami az életszínvonal javulásában is kifejeződött.

A magyar külpolitika következő célja Kárpátalja megszerzése volt: egyrészt erre adódott lehetőség Csehszlovákia szétesése miatt, másrészt pedig ezáltal meg lehetett teremteni a lengyel-magyar közös határt, vagyis a közvetlen kapcsolatot a baráti lengyel néppel. Már november 18-án döntés született a katonai fellépésről, de ezt a német, majd a német-olasz tiltakozás hatására visszavonták. A kérdés 1939 februárjában került megint napirendre, amikor ismét határozat született az országgrész visszafoglalásáról, de ekkor már azzal a kiegészítéssel, hogy ezúttal mindenképpen, német hozzájárulás nélkül is visszacsatolják a területet. Azonban a probléma végül magától megoldódott, mert Hitler március 12-én szabad kezet adott Magyarországnak. Az önálló Szlovákia március 14-i kikiáltását követő napon megindultak a magyar csapatok, s nagy menetteljesítményekkel négy nap alatt birtokba vették az országgrészt. Számottevő ellenállásra nem került sor, csak az ukrán nacionalista Szics-gárdával voltak kisebb fegyveres összecsapások. Összesen mintegy 10.700 km² terület (a teljes Kárpátalja 12.656 km² nagyságú volt) és 550.000 lakos (az összlakosság 725.615 főt tett ki) tért vissza Magyarországhoz, hiszen a tartomány többi része már 1938 novemberétől az anyaországhoz tartozott. A népesség 61%-a rutén, 15%-a magyar, elenyésző része tót és német, illetve 16,6%-a zsidó és egyéb származású volt.

A következő revíziós sikerre 1940 szeptemberéig kellett várni. Az újabb ország gyarapítást a Szovjetunió nyugati irányú terjeszkedése tette lehetővé: Lengyelország keleti felének és Finnország egyes területeinek a megszállása után a balti államok bekebelezése következett, majd 1940. június 26-án felszólították Romániát Besszarábia és Észak-Bukovina átadására. A magyar kormány már másnap úgy foglalt állást, hogy amennyiben Románia eleget tesz a szovjet kérésnek, akkor ezzel kinyilvánítja a békeszerződés döntéseinek feladását és így Magyarország is érvényesítheti területi igényeit. A követelésnek félmillió hadsereg mozgósításával adott hangsúlyt, de német és olasz részről elutasítottak min-

denféle katonai akciót, helyette kétoldalú tárgyalások megtartását kezdeményezték.

A Szörényvárott (Turnu Severin) augusztus 16-án kezdődött megbeszélések azonban, ahogy az várható volt, nem hoztak eredményt, csak oda vezettek, hogy a magyar helyett az oláh fél kérte a német-olasz döntőbíráskodást. Így került sor augusztus 30-án a II. bécsi döntésre, amelynek értelmében Észak-Erdély visszatért az anyaországhoz. A visszacsatolt 43.591 km²-nyi területen 2.185.546 ember élt, közülük 51,4% magyar, 42,1% oláh, 4,1% német, 2,4% egyéb anyanyelvű volt. A magyar honvédség szeptember 5-én lépte át a trianoni határt, és szeptember 13-án teljesen birtokba vette a területet. Az egyetlen jelentősebb incidensre szeptember 9-én Ördögkút községnél került sor, ahol több halálos áldozattal járó tűzharc bontakozott ki a magyar alakulatok és oláh fegyveresek között. Ettől eltekintve a lakosság mindenhol óriási örömmel fogadta a magyar katonákat, szeptember 5-én a szatmárnémeti, 6-án a nagyváradi és 11-én a kolozsvári bevonuláson vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó is részt vett.

A harmadik kisantant állam, Jugoszlávia által megszállt magyar területek egy részének visszafoglalására 1941-ben került sor. Március folyamán németellenes fordulat következett be az országban, ami sebezhetővé tette a Szovjetunió ellen készülő német offenzíva déli szárnyát, ezért Hitler azonnali katonai beavatkozást határozott el, amihez átvonulási engedélyt kért Magyarországtól és felajánlotta a magyar részvétel lehetőségét is. A magyar vezetés azonban, tekintettel a két állam között nem sokkal korábban megkötött örök barátsági szerződésre, úgy határozott, hogy a honvédek csak akkor vonulnak be a magyar területekre, ha a délszláv állam felbomlik. Erre április 10-én került sor, amikor a horvátok kikiáltották az önálló Horvátországot. A magyar alakulatok másnap lépték át a trianoni határt, és lényeges ellenállásba sehol sem ütközve, április 13-ig visszafoglalták a Bácskát, a Baranya-háromszöget és a Muravidéket. 11.601 km² terület tért vissza 1.145.000 lakossal, akik közül 36,6% magyar, 25,3% rác, 19% német, 6% horvát, 5,1% oláh, 3% tót, 0,7% rutén és 4,3% egyéb nemzetiségű volt. A Románia által is igényelt Bánátot megszállva tartó német csapatok Hitler ígérete ellenére sem vonultak ki a területéről, így a kérdéses országgrész helyzete jogilag rendezetlen maradt, és a magyar fenntartás nem terjedt ki rá.

A magyar vezetés a revíziót még nem tartotta befejezettnek, elsősorban a Bánát átadását és Dél-Erdély visszavételét szerették volna elérni, azonban a külpolitikai és háborús helyzet alakulása miatt további területek visszacsatolására már nem került sor. Igaz ugyan, hogy 1944. szeptember 5-én megindult a magyar támadás Dél-Erdély visszafoglalására, de ez Arad visszavétele után a Maros vonalánál néhány nap múlva elakadt, és mivel még ekkor is javában tartott a háború, ezért jogilag nem került sor az országrész visszacsatolására. Így a terület-visszaszerző küzdelmek végeredményét az 1941-es határok jelentették. A Magyar Királyság tehát négy év leforgása alatt, négy lépésben, gyakorlatilag békés úton visszavette elszakított területeinek mintegy 40%-át, és csaknem 5 millió lakost.

A háborút vesztesként záró Magyarország az 1941-ig elért, főként az etnikai szállásterületet követő, vagyis nagyjából igazságosnak tekinthető határait nem tarthatta meg. Az 1947-es párizsi békében visszaállították a trianoni csonkítást, sőt, még tovább súlyosbították a Pozsonnyal szemközti három magyar település elcsatolásával. Így ma, az ezeréves államiság ünnepének idején, Magyarország kisebb, mint valaha. Trianon tehát még most is elválasztja egymástól a magyar rokonokat, félbevágja a falvakat és városokat, megcsonkítva tartja az országot, miközben az utódállamok az ezredforduló táján sem képesek a fennhatóságuk alatt élni kénytelen, a hovatartozási szándékáról soha még nem kérdezett magyar lakosság helyzetét emberséges módon rendezni. (<http://www.trianon.hu/keret.phtml?/trianon/> 2010. dec. 15.)

Simonyi-Semadam-kormány

1920. március 15 – július 19. között volt hivatalban. A Horthy által kinevezett kormány megalakítására Simonyi-Semadam Sándor nemzetgyűlési alelnök kapott megbízást, aki megtartotta az előző kormány hat tagját, a belügyminisztériumot és a külügyminisztériumot egy hónapig ő maga vezette, azután Dömötör Mihály, illetve Teleki Pál gróf vette át a tárcák vezetését. Szürke kabinetjének egyetlen kiemelkedő tagja Teleki Pál külügyminiszter volt, aki utána alakított kormányt. 1920. június 20-án, 16 óra 30 perckor, a versailles-i Nagy-Trianon palotában Benárd Ágost népjóléti és munkaügyi miniszter, valamint Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter aláírta a magyarságra kényszerített békeszerződést.

Trianon-kastélyok

A Kis-Trianon és a Nagy-Trianon – a versailles-i kastély hatalmas parkjában található épületek Párizs mellett, Île-de-France régióban, Yvelines megyében. A Nagy-Trianon kastélyban írták alá 1920. június 4-én az I. világháborúban vesztes Magyarország új határait felrajzoló békeszerződést.

A Nagy-Trianon épült korábban, 1670-87 közt, akkor még egyszerű kerti pavilonnak, de később jelentősen megnagyobbították. A Kis-Trianon majd egy évszázaddal később épült. Közkeletű tévedés, hogy a trianoni békeszerződést a két palota közti folyosón írták alá: valójában a két kastély egymástól mintegy fél kilométernyi távolságra található. Nevüket arról az aprócska településről kapták, amelynek helyén a Nagy-Trianont építették.

La galerie des Cotelles (foto) – a kastély 52 méter hosszú és hét méter széles folyosója, ahol Magyarország békeszerződését aláírták.

Trianon napja Magyarországon

„1920. június 4-én, délelőtt tíz óra: Budapesten és országszerte megkondultak a harangok, a gyártelepek megszólaltatták szirénáikat és a borongós, ősziességben tovahömpölygő szomorú hanghullámok a nemzeti összeomlás fájdalmas gyászát jelentették: ma (...) írták alá Trianonban a magyar meghatalmazottak a békeszerződést. Ma tehát elszakították tőlünk a ragyogó magyar városokat: a kincses Kolozsvárt, a Rákócziak Kassáját, a koronázó Pozsonyt, az iparkodó Temesvárt, a vértanúk városát, Aradot és a többi mind, kedves, drága, szép magyar centrumokat. Ma hazátlaná tettek véreink közül sok millió hű és becsületes embert, és béklyókat raktak dolgos két kezükre. És a világ urai ma azt hiszik, hogy befejezték művüket, hogy kifosztva, kirabolva, elvérezve és megcsonkítva már csak egy papírlapot kell ránk borítaniuk szemfedőnek. (...) A város és az ország némán, méltóságteljesen, de komor daccal tüntetett az erőszakos béke ellen. Egész Budapest a gyászünnep hatása alatt állott. A közlekedés tíz percre leállt, bezárták az üzleteket és az iskolákat. Az ország a legmélyebb nemzeti gyászba borult. Temetés volt ez, valóban: egy hatalmas, gyönyörű ország, és egy éppen magára eszmélő, büszke nemzet temetése.”

(Korabeli sajtó: <http://ezerszazev.uw.hu/trianon1.html/> 2010. dec. 15.)

Trianonról - nem magyar vélemények

A megszólaló politikusokat olykor a saját nem tiszta lelkiismeretük készítette szólásra. A Versailles-Trianoni békerendszerhez kapcsolódó iratokat hatvan évre szóló titkosításának feloldásával sok mindenre fény derült. Ma bizonyítható, hogy a cseh, román és szerb diplomaták Trianonban meghamisított tájékoztatásokat terjesztettek. Ezt a félrevezetést leghatásosabban a cseh E. Beneš művelte. Gátlástalanságát megkönnyítette a nagyhatalmak tárgyalóinak tájékozatlansága, önhittsége és középszerűsége.

Angol:

H. H. Asquith volt angol miniszterelnök (1908-16) Trianonról 1925-ben: „Ez a béke nem államférfiak munkája, hanem súlyos és végzetes tévedések eredménye... Cél-szerű lenne a békeszerződéseket felülvizsgálni. Az Osztrák-Magyar Monarchia romjain új államok létrehozásával súlyos és végzetes tévedés történt, revízió szükséges”.

St. Baldwin angol miniszterelnök (1923-24 és 1924-29): „Európa békéje a trianoni békeszerződés napján szűnt meg.”

Fr. A. Bourne angol katolikus főpap (Westminster érseke, bíboros): „Amíg Magyarország helyzetét nem szabályozzák, addig fennforog az európai háború veszélye.”

A. Chamberlain angol külügy-miniszter (1924-29) mondta: „A trianoni szerződés eredménye Európában nem a béke, hanem az új háborútól való félelem.”

W. Churchill akkori pénzügy-miniszter mondta az angol alsóházban: „Új európai háborút készítenek elő azok, akik nem akarják ridevélni a trianoni sérelmeket.”

Pearce Higgins nemzetközi jogász, egyetemi tanár, Cambridge: „Nem kételkedek benne, hogy eljön az alkalmas pillanat a békeszerződés revíziójára.”

D. Lloyd George, brit miniszterelnök, a békediktátum angol aláírója: „Voltak egyes szövetségeseink, akiknek minden bizonyítéka hazug és hamisított volt. Hamis alapokon döntöttünk.” (Lloyd George, Queen's Hall-i beszédék, Attachment 62) „Nem lesz béke Közép-Európában, ha utólag kiderül, hogy Magyarország igényei jogosak, és hogy egész magyar közösségeket úgy adtak át Csehszlovákiának és Erdélynek, mint egy marhacordát csak azért, mert a konferencia elutasította a magyar ügy megvitatását.”

Fr. Llwellyn-Jones angol képviselő: „Ma már az egész brit közvélemény tudja, hogy az angol államférfiak nagy mulasztást követtek el akkor, amikor 1919-ben Magyarország meghallgatása nélkül ítélték. A magyar revízió a világon az egyik legelsőrangúbb érdekek.”

Lord Newton, Th. L. a Lordok Házának tagja: „Romániát, Csehszlovákiát és Jugoszláviát kivéve, egész Európa kezdi belátni a trianoni egyezmény igazságtalanságait. Legfőbb ideje volna már Magyarországot sorsát bölcsen és békésen elintézni.”

Edgar Wallace író: „Erélyes híve vagyok minden olyan lépésnek, amely felszabadítja Magyarországot annak az igazságtalanságnak elviselhetetlen terhe alól, amely alatt sínylődik.”

Francia:

Louis Fr. E. Duval Arnoud, párizsi képviselő: „A művelt Nyugatnak nem szabad ilyen határokat megtúrnie.”

Yves de Daruvar francia történész szerint: „Az amerikai segítséggel győzelemre segített antant-hatalmak gyűlöletet és kisebbségi érzést éreztek a legyőzöttekkel szemben... Beneš már 1919 decemberében közölte Tempsben, hogy majdan az összeülő konferencia ha-

tározata a magyar állam határaitra végleges, azon semmit nem fognak változtatni.”

Théophile Delcassé francia külügyminiszter (1914-15) a szerződés aláírása után: „Egy nemzet sincs megalázva azzal, hogy legyőzték, vagy ha aláírt késsel a torkán egy végzetes békeszerződést. Becstelenné válik azonban, ha nem tiltakozik, ha tönkretételéhez maga is hozzájárulását adja. Nem a vesztés a bukás, hanem a lemondás.” Ezt egy olyan francia mondja, aki hozzájárult ahhoz, hogy bele se nézzenek a magyar delegáció által összegyűjtött és átadott ellenérvként szolgáló dokumentumokba.

Desbons francia megfigyelő publicista: „A béketárgyalásokon a tudatlanság, a lelkiismeretlenség és az elfogultság uralkodott”.

F. Mitterand francia államelnök (1981-1995) 1979-ben azt mondta Illyés Gyulának, 1990-ben Antall József miniszterelnöknek, 1991-ben a Lipcsei Egyetem előadásán is: „Ami Trianonban történt, az mocskos dolog volt”. „...A nacionalizmusok elszabadulása és a nemzeti törekvések fölerősödése [...] hozzáadódik ahhoz a történelem kezdetétől létező díszlethez, hogy mindnyáján a győztes törvényeinek vagyunk alávetve. A békét mindig a győztesek diktálják, akik általában a szemet szemért fogat fogért elvet alkalmazták.[...] A győztesek békéje, e század összes békeszerződése, főleg az 1914-től 1918-ig tartó háborút követő szerződések, kezdve a Versailles-i szerződéssel, de ugyan-csak az 1947-es szerződés is, és amelyek ezt követték, mind igazságtalan békeszerződések voltak. A győztes dicsőségét, hatalomvágyát vagy azonnali érdekeit szolgálták, mindig figyelmen kívül hagyták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat. Az elkövetkező háború drámája mindig le volt írva az azt megelőző békeszerződésekben.”

Pezel francia képviselő: „A magyar békerevízió nélkül nincs lehetősége az európai békének.”

H. Pozzi francia újságíró, jelen volt a tárgyalásokon: „Pasic, Masaryk és Brătianu, de különösen Wilson és Clémenceau olyan játékokat játszottak, amely egykor a világtörténelem szégyene lesz. [...] Az Európa sorsát eldöntő politikusok annyit tudtak Magyarország földrajzáról és történelméről, mint az a 10 éves kisdiák, akinek bizonyítványába a magyarországi tanítóknak nem írja bele ezt a mondatot: a felsőbb osztályba léphet. Köztük is a legnagyobb tekintély az önmaga által meghirdetett elvekkkel is gyakran ellentmondásba keveredő Wilson amerikai elnök volt, aki rendszeresen összetévesztette a szlovákokat a szlovénekkel, s akin az egyre súlyosabb jelekben megnyilvánuló elmebaj ekkorra már annyira elhatalmasodott, hogy ezt diplomatai alig bírták mások előtt titkolni, majd fél év múlva meg is halt. Ezt a beteg Wilsont Masaryk könnyen tudta befolyásolni koholmányival.”

Veterlé abbé 1921-ben a francia képviselőházban kijelentette: „Bizonyos vagyok benne, hogy népszavazás esetén sem a csehek, sem a románok, sem a szerbek nem kapták volna meg a szükséges szavazatok egyharmadát sem.”

Amerikai:

W. E. Borah amerikai szenátor: „Magyarország földarabolása képzelenség, mert lehetetlen a nemzeti érzést feldarabolni. Én úgy is, mint magánember, úgy is mint politikus mindent meg fogok tenni Amerika és az egész világ véleményének megváltoztatására ezekről a békeszerződésekről.”

R. Lansing amerikai külügyi államtitkár (1915-1920) Trianonról: „Ezek a békeszerződések cselszövések és rablások eredményei, megalázóak és tarthatatlanok.”

Frank D. Simonds amerikai publicista: „Csehszlovákia földrajzi abszurdum, a természet törvényeinek kigúnyolása, a nemzetiségi káosz földje, ahol nincs nemzeti többség.”

F. D. Roosevelt amerikai elnök 1933-ban mondta: „Amikor Wilson elnök látta a békeszerződések igazságtalanságát, bizonyára csak azért fogadta el, mert meg volt győződve arról, hogy ezeket a hibákat néhány éven belül kijavítják.” A Törökországát kijavították.

Olasz:

Fr. S. Nitti olasz miniszterelnök 1925-es könyvében leírta: „Eddig egyetlen vegyes nemzetiségű állam volt Kárpát-medencében, most lett belőle négy-öt. Magyarország soha nem fogja elismerni erkölcsstelen szétbontását [...] soha nem fog lemondani Erdélyről. [...] Az igazságot helyre kell állítani [...], nincs béke, amíg a hazugságok érvényben vannak, a revízió előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik.”

De Ambrosi Mario nápolyi képviselő írta: „Mik voltak a Trianonban írt szerződés úgynevezett gyümölcsei? A kisantantnak nevezett magyarelles és olaszellenes szláv szövetség megteremtése, valamint Közép-Európa egyetlen szilárd államának, Magyarországnak meggyengítése és lerontása. [...] Magyarország nem tekintheti másnak a trianoni szerződést, mint ideiglenes kálváriának a végleges összefonásra törekvésben. [...] Nem értem, hogy a Nemzetek Szövetsége, melyet a népek legfelső igazságügyi ítélőszékének is neveznek, miért nem tartotta szükségesnek azoknak a magyar panaszoknak a megtárgyalását, amelyeket az anyaországtól elszakított területek lakosságának rabszolgasorsba súlyosításáról terjesztettek elő. El kell érkezni a revízió megvalósításához.”

Más közéleti személyek:

Paul Keating Ausztrália miniszterelnöke jelentette ki 1992-ben: „Mindenki tudja, hogy Trianon óriási csalás volt”.

V. I. Lenin: „Trianonban útonálló, gyilkosok diktálták a békét.”

G. Motta svájci köztársasági elnök: „Ha a békeszerződések hibáit nem orvosoljuk, kirobban a borzalom, amit háborúnak nevezünk.”

J. Ch. Smuts tábornok, Dél-Afrika küldötte (később miniszterelnök) követelte a népszavazást Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Délvidék vonatkozásában. Azzal érvelt, hogy ezt a jogot Németországnak is megadták Holstein, Szilézia és Kelet-Poroszország esetében. A javaslatot az angol domínium valamint, Japán, Lengyelország és Olaszország képviselői is. A népszavazást azonban a nagyhatalmak által vezérelt tanácskozás nem merete elrendelni a cseh, román és szerb tiltakozás miatt a népszavazás magyar győzelmétől való félelmükben.

Az érdekeltek:

Edvard Beneš, Csehszlovákia második elnöke, a trianoni folyamat meghatározó szereplője 1920. január 25-én egy interjúban kijelentette: „A csehek nem politikai szabadságért vagy gazdasági jóléért harcoltak. Ez nekik már megvolt”. Az interjúból kiderül, hogy ő a pánszláv eszme megvalósításáról álmodott, noha a lengyelek, magyarok, románok, ruszinok, horvátok és szlovének ezt nem akarták. Ő szerb összefogással Oroszország közép-európai bástyáját akarta kiépíteni. Beneš: „Mivel láttam a veszélyeket, Párizsban egyedül láttam hozzá a jövő békéjének megalkotásához. Majdnem mindent improvizálva források és bibliográfia nélkül készítettem.”

Tomáš G. Masaryk az első csehszlovák elnök emlékirataiban írta: „Nagyon nehéz volt meggyőzni a nyugatiakat arról, hogy Ausztria-Magyarországot le kell rombolni.” Masaryk szerint az Osztrák-Magyar Monarchiát az antant eredetileg nem szándékozott szétrombolni, de az ő improvizációi és az "osztrák-magyar kegyetlenkedésekről" szóló rémhírei hatásosan befolyásolták az amerikai közvéleményt. Emlékirataiból tudjuk, hogy Párizsban kijelentette: „Választanunk kellett Csehszlovákia megteremtése vagy a népszavazás között.”

Iuliu Maniu, az erdélyi románok vezére az 1920-as években, román miniszterelnök (1928-1933 között 3 alkalommal) kijelentette: „Az úgynevezett magyar elnyomás alatt nekünk, erdélyi románoknak jobb dolgunk volt, mint most.”

Andrej Hlinka szlovák pap-politikus, a legnagyobb szlovák párt vezére, 1925-ben kijelentette: „Mindannyiunk lelkében lobogjon a magyar haza emléke, mert ezer esztendő magyar uralom alatt nem szenvedtünk annyit, mint a cseh uralom hat éve alatt.” (Forrás: Bonsal amerikai ezredes könyve, aki tagja volt a trianoni tárgyaló küldöttségnek és az 1946-ban kiadott könyve Csehek, szlovákok és Hlinka páter fejezetében idézi Hlinka mondatát.)

Lazar Stipić, magyarországi szerbek vezetője 1925-ben röpiratban tette közhírré: „Az elmúlt hat esztendő jugoszláv uralom a szerbjeinkben kiváltotta a régi magyar uralom utáni vágyakozást.” Megemlítendő, hogy horvát felkelők az 1920-as évek végén Magyarországra menekültek, s a Dunántúlon telepedtek le.

Apponyi Albert - Közép-Európa Nagy Öregje

Gróf Apponyi Albert György (Bécs, 1846-1933, Genf) politikus, államférfi, diplomata, nagybirtokos, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az 1920-as párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője volt. Különböző magyarországi egyetemek, tudósok, illetve politikai csoportok 1911-32 között ötször jelölték Nobel-díjra, ám nem tüntették ki. Akadtak azonban bírálói is, főként külföldön, de idehaza is.

A XIX. század utolsó harmadának és a XX. század első három évtizedének egyik jelentős közéleti személyisége volt Magyarországon. Az aulikus főnemesi családból származó gazdag nagybirtokos 1872-ben választották meg első ízben országgyűlési képviselőnek s azután haláláig lényegében megszakitás nélkül hét évtizedig tagja volt a magyar törvényhozásnak.

Két alkalommal, 1906-tól 1910-ig és 1918-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter. Oktatáspolitikai koncepcióját erősen befolyásolták konzervatív politikai nézetei. Az oktatásügy minden ágában hangsúlyozta az egységes magyar állameszme érvényre juttatását. Nevét a magyar nevelés történetében első minisztersége idejéből több törvény megörökíti. A legfontosabbak: az állami, továbbá a községi és felekezeti népiskolák jogviszonyairól (1907: XXVI. tc.), a tanítók fizetéséről és annak államsegély formájában nyújtott kiegészítéséről (1907: XXVII. tc.), valamint az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről szóló törvények (1908: XLVI. tc.).

Az utódállamok számára politikai játékkeret is jelentő oktatási törvénycsomagból az 1907:27. törvénycikk volt (az a bizonyos *Lex Apponyi*), amely a nem állami elemi iskolák jogviszonyairól s a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól rendelkezett. A fizetésrendezésen kívül a törvény újat hozott a jogviszonyok szabályozásában, az önkormányzat elvének érvényesítésében a helyi felügyelet kapcsán, valamint több szociális vonatkozás-

ban. Különösen nagy vitát váltott ki a nemzetiségi képviselők részéről kifogásolt – majd végül is a többség által elfogadott törvényben szereplő – előírás, amely arra vonatkozik, hogy mi minősül államellenes cselekedetnek. Vita folyt például a következő kérdésekben: joga van-e a miniszternek kifogást emelni a felekezeti hatóságok által fogantatosított tanítói kinevezés ellen, ha nem tartja azt összeegyeztethetőnek az állam által megállapított szempontokkal; milyen eljárást kell követni a felekezeti tanító ellen emelt vádak esetén; mi nevezhető a magyar nyelv sikeres tanításának stb. Iuliu Maniu a vita során „lealázó intézkedésnek” minősítette.

Apponyi: The Grand Old Man of Central Europe
(így beszéltek róla Trianonban)

tette azt a kitéfelt, hogy mindenkit köteleznek az államnyelv megtanulására. Egyesek kihagyandónak vélték a tanítói eskümintának azt a mondatát, amelyben a tanító hitet tesz amellett, hogy a gyermekeket a magyar haza szeretetére fogja nevelni.

Nem az eredeti törvény vált a magyarellenes propagandában a leggyakrabban emlegetett példájává a „megbocsáthatatlan” magyar bűnnek, hanem a törvény félreértelmezései. Ezek közül kiemelkedik az egykori román oktatásügyi miniszter, Constantin Anghelescu vádja, akinek az 1920-as évek közepén magyarázatot kellett nyújtania a Népszövetség előtt, hogy az erdélyi magyar felekezeti iskolákban miért kötelező Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát románul tanulni. Anghelescu „érvei”: „Apponyi grófnak 1907-es törvényei szintén arra törekedtek, hogy az állami fizetésrendezés útján tönkretegyék a román oktatást. Abban az esetben, ha a román iskolák elfogadták az állami pénzsegélyt, bármilyen csekély volt is az, kötelesek voltak nemcsak Magyarország történelmét, földrajzát és alkotmánytanát, hanem a számtant is, továbbá az általános földrajzot és történelmet is (azaz a magyar nyelvvel együtt 7 tantárgyat) magyarul tanítani.” Ezzel szemben a törvény 20.§-ában ez áll: „Nem magyar tanítási nyelvű községi és hitfelekezeti népiskoláknál alkalmazott tanítók alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészítésben a 16.§-ban megszabott feltételeken kívül csak a következő további feltételek teljesítése mellett részesülhetnek: 1) Ha az illető iskolákban a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és kötelesek tanítása községi iskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított tanterv szerint és óraszámában, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segéd-eszközök használatával, hitfelekezeti iskolákban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is jóváhagyott, vagy amennyiben az iskolafenntartó részéről fölterjesztett tanterv jóváhagyható nem volna, általa megállapított tanterv szerint és óraszámában kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segéd-eszközök használatával történik. 2) Ha az illető iskolákban kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is helyben hagyott hazafias tartalmú olvasókönyvek és tanszerek használatnak.” Anghelescu tévesen hivatkozik; a tantervet fölcserélte a tanítási nyelvvel: ahol a szövegben az áll, hogy tanterv szerint, ő akarattal félreolvasta, hogy magyarul.

A Károlyi-rezsim idején teljesen visszavonult a közélettől, a diktatúra elől menekülni volt kénytelen. A vörösek nem engedték vasúton elutazni a fővárosból: kocsin menekült hát, s egy ideig Fejér megyében s a Dunántúl más vidékein bujdosott, míg

nagy nehezen sikerült átjutnia a Dunán, eberhardi birtokára. Csak 1919 novemberében ment vissza a fővárosba, amikor az antant budapesti főmegbízottjának, Sir George Clarknak kezdeményezésére megindult kibontakozási tárgyalások jelenlétét szükségessé tették. De az események alakulása miatt Apponyi újra visszavonult az aktuális politikától, és a béketárgyalások előkészítésének szentelte minden idejét, ugyanis már előbb kilátásba helyezte, hogy elvállalja a békeküldöttség elnökségét; erre hivatalosan is felkérték.

A béketárgyalásokra meghívott magyar küldöttség 1920. január 7-én érkezett Párizsba, gróf Apponyi Albert vezetésével, soraiban gróf Bethlen Istvánnal és gróf Teleki Pállal. A delegációt azonnal a Neuilly-ben lévő Château de Madrid nevű szállóba internálták, és ott házi őrizetben tartották, azaz nem vehettek részt a konferencián. Csak 1920. január 16-án – a béketervezet végleges lezárása után – nyílt lehetőség arra, hogy a magyar küldöttség is előadhassa az álláspontját. Ekkor tartotta meg gróf Apponyi Albert a francia Külügyminisztérium földszinti dísztermében, a békekonferencia Legfelső Tanácsa előtt, híres "védőbeszédét". Az ötnegyed órán keresztül tartó, remekül megszerkesztett, franciául és angolul előadott, majd olaszul is összefoglalt beszéd bravúros szónoki teljesítmény volt.

Részlet Apponyi beszédéből: „Ausztia egysége csak látszólagos, mert dinasztikus politika (házassági hozományok) eredménye. Magyarország azonban ezer éve teljesen önálló állammal bíró nemzet. Hazánk most csak aközül választhat, hogy öngyilkos legyen vagy megöljék. Magyarország feldarabolásával egy helyett három vegyes nemzetiségű állam jön létre. Tehát a meglevő rossz megháromszorozódik. Magyarországon 54,5% magyar lakik 16,1% románnal szemben. A tervezet szerint Romániában 61,5% román és 13% magyar lesz az arányszám. Csehszlovákiában a csehek aránya csak 48%, de az odacsatolt Felvidéken 1,7 millió szlovák mellett 1,09 millió magyar és még más nemzetiség is él. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban a szerbek aránya mindössze 36%, de az odacsatolt Bácskában még 30%-nál is kevesebb. Lényeges módosítások nélkül az elének tett békeszerződés tervezetét Magyarország nem tudja elfogadni.” Hallgatósága, amely már jóval korábban elhatározta Magyarország feldarabolását, bámulattal, de csekély megértéssel hallgatta a szónokot. Magyarország – függetlenül a békedelegáció erőfeszítéseitől – azokat a határokat kapta, amelyeket a győztes hatalmak már 1919-ben megállapítottak számára.

Egy skandináv tudósító írta Apponyi beszédéről: kétórás beszédében angol, francia és olasz nyelven "olyan szónoki mesterfogásokkal, olyan köny-

nyedén, olyan választékosan, szabatosan beszélt, amilyenre a világon még soha nem volt példa; amilyenre a világ bírósága, de egyetlen parlament se hallhatott még. Olyan megható szavakkal védte hazáját, hogy a küldöttségek számos tagja nem tudta eltitkolni megindultságát." Továbbá azt is megjegyezte: „Párizsban a magyarokat barátságatlanabban fogadták mint a németeket vagy az osztrákokat. A hetvennégy esztendő ember szónoki bombái meglepetésként csaptak le. Amikor arról beszélt, hogy 3,5 millió magyart idegen uralom alá akarnak kényszeríteni mindennemű meghallgatásuk nélkül, akkor nemcsak a semleges országok hallgatói döbrentek meg, de az angolok és az olaszok is figyelni kezdtek. Úgy érezték magukat, mint akiknek hályog esett le a szeméről. A magyarok az intrikus szomszédok áldozatai lettek."

Sokan ellentmondásosan ítélik meg Párizsban játszott szerepét, neki tulajdonítva, hogy nem sikerült Magyarországra nézve kedvezőbb békefeltételeket kialakítani. Köszönhetően ezt többek között negatív nemzetközi megítélésének, illetve a trianoni védőbeszédben is kihangsúlyozott nacionalizmusának. Apponyi ezek után lemondott tisztségéről, ezzel megmenekülve a magyarság egyik legszégyenletesebb és legnehezebb diplomáciai feladata alól: ez a trianoni békeszerződés aláírása volt.

1923 őszén amerikai egyetemek meghívására az Egyesült Államokba utazott, három hónapot volt az újvilágban. Amerikai államférfiak, tanárok, pénzemberek és nagyiparosok akkoriban kísérletet tettek arra, hogy Amerika érdeklődését Európa iránt ébren tartsák, s az emberiség sorsáért való felelősségére emlékeztessék. Evégből szükségesnek tartották azt is, hogy az amerikai közvélemény megismerje Közép-Európa helyzetét is. Meghívták tehát Apponyt, hogy ebből a témakörből előadásokat tartson. Közép-Európa problémájáról tartott előadásokat, de emellett a magyar kérdést is igen nyomatékosan ismertette.

1924 őszén Apponyi a magyar delegáció vezetője volt a Népszövetség közgyűlésén. A szeptember 9-i ülésen a kisebbségi problémáról és a leszerelés kérdéséről mondott nagyhatású beszédet. Hangsúlyozta, hogy a Népszövetség nem kezeli kielégítő módon a kisebbségi kérdést, majd pedig azt fejtette ki, hogy éppen ezért fel kell jogosítani a kisebbségeket, hogy panaszait közvetlenül a Tanácsnak terjeszthessék elő, a Tanács pedig minden ügyet kötelezően utaljon az állandó nemzetközi törvényszék elé. A leszerelés kérdésében azt mondta, hogy a legyőzött államok lefegyverzésének előfeltétele az általános leszerelés volt s hogy a teljesen lefegyverzett Magyarországnak joga van ahhoz, hogy e feltétel megvalósítását követelhesse.

A csodálatos aggastyán nem tudott megpihenni életének kilencedik évtizedében sem: új nagy feladat, új nagy munka várt rá és páratlan lendülettel látott hozzá, amikor majd három esztendőn át ő képviselte Magyarországot a Népszövetség előtt az optáns ügyben, mely a világ és az ország közvéleményét oly sok időn át izgatta. (Optáns ügy és optáns perek: azoktól a személyektől, akik 1918. december 1-je és a román agrártörvény kihirdetése, 1921. július 30. között nem hivatalos okból voltak távol Romániából – magyar állampolgárságot optáltak, a Románia területén birtokolt ingatlanait, tulajdonaikat a román állam mindenféle kárpótlás vagy kártérítés nélkül elkobozhatta. Romániában ez több mint félmillió hold földet érintett.) 1927. szeptember 19-től, amikor az ügy a Népszövetség elé került, 1930 elejéig, amikor az ügyet végeredményben eldöntő hágai konferencia megkezdődött, ez a kérdés képezte gerincét külpolitikai munkásságának. Szakadatlan harc volt ez a Népszövetség taktikázása, Chamberlain elfogultsága, a győztesek ideológiája és Titulescu balkáni metódusai ellen, amelyben érvényesült jogi képzettsége és jogászai éleselméjűsége, valamint diplomáciai érzéke, amellyel nem egyszer mentett meg már-már elveszettek látszó szituációkat.

Változatos és páratlanul aktív munkásság közepette érte el Apponyi 85. születésnapját. Ezúttal országos ünneplések tárgya volt, s a nemzet képviselője is méltó nemzeti ajándékkal lepte meg. Felszólította, hogy írja meg emlékiratait.

Apponyi Albert 1933. február 7-én halt meg Genfben. Koporsóját a Szent József templomba vitték és onnan a Notre Dame székesegyházba. A gyászszertartáson jelen voltak a Népszövetség küldöttei. Svájc nevében Motta, volt köztársasági elnök búcsúztatta. Ezután a koporsót a pályaudvarra vitték, ahonnan szombaton délelőtt érkezett meg Budapestre. Sírja a Csallóközben, az Apponyi család sírkápolnájában található.

Nicolae Titulescu román külügyminiszter sürgönye Apponyi Albert özvegyének: „Fájdalmasan értesültem gróf Apponyi Albert haláláról, aki szememben a tökéletes hazafi, és fennköltszellemű férfiú volt, és akinek politikai pályája mindenkiben szeretetet és megbecsülést váltott ki. Teljes részvétellel osztozom Magyarország gyászában, amelynek Apponyi a leghűségesebb szolgálatokat tette, de azért is, mert Apponyi a nemzetközi életben is igen nagy szolgálatokat tett. Meghajlok a legnagyobb magyar államférfi emléke előtt és fogadja, asszonyom őszinte részvétnyilatkozatomat."

Összeállította: B.B.

POMOGÁTS BÉLA

Trianon és a magyar irodalom

Mindazt, ami az első világháború után Magyarországgal történt, alig tudta feldolgozni a nemzet emlékezete. A nyolcvan esztendeje megkötött trianoni szerződésről, amely a történelmi Magyarország területének nagy részét felosztotta szomszédai, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai között, évtizedeken keresztül alig esett szó a második világháború után, pontosabban az 1947-es párizsi békeszerződés után, amely minden magyarországi reménykedéssel és várakozással ellentétben maradéktalanul helyreállította, illetve kisebb tekintetben Magyarország kárára módosította a trianoni rendelkezéseket. A némaság és az elnémitottság persze nem jelentette és nem jelentette azt, hogy a trianoni kényszerek fölött eltekintett volna a történelem. Egy veszedelmes sziklaszirt akkor is hajótöréseket idéz elő, ha a térképek semmiféle jelzést sem adnak róla, sőt így még veszedelmesebb és pusztítóbb, még több áldozata van.

Ennek a trianoni hallgatásnak is voltak áldozatai. Nemcsak a magyar nemzeti tudat tartozott közéjük, amely nyilvánvalóan nem maradhatott egészséges úgy, hogy a diagnózisra és a gyógyításra még csak sor sem került, és a nemzet egyik legszörnyűbb sebet az úgynevezett "proletár internacionalizmus" teljesen hitelüket veszített közhelyeivel próbálták eltakarni; az a seb vérzett és üszkösödött tovább. De a trianoni hallgatás áldozata lett a közép-európai népek megbékélésének és történelmi együttműködésének ügye is, anélkül ugyanis, hogy a trianoni tályogot felnyitották és megtisztították volna, ennek a kiengesztelődésnek és összefogásnak semmi esélye sem lehetett.

Trianon – Mohács óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyar nemzet testén, és teljesen természetes dolog volt az, hogy a Trianon utáni korszak magyar közvéleménye, nemcsak a hivatalos politika, hanem a szellemi élet és a magyarság legszélesebb tömegei sem fogadták el, fogadhatták el a diktatórikus békerendszer minden következményét. Csak a huszadik századi magyar költészet két - sok tekintetben egymás ellen is kijátszott vagy inkább kijátszani kívánó - óriására, Ady Endrére és Babits Mihályra hivatkozom. Mindketten egyforma fájdalommal és elkeseredéssel vetettek számof az ország és a nemzet megcsonkításának lehetőségével, illetve következményeivel.

Ady *S ha Erdélyt elveszik?* című írásában, még 1912-ben, midőn a hódításokra vágyó bukaresti politika bejelentette erdélyi igényeit, így írt „Elpirulok a magam látszó romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van, s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térkép-változtatások két emlőről szakítanak le két ikergyermeket, a magyart és a románit.[...] Mi magyarok s az erdélyi románok gyökereinkkel lennének kiszakítva, mihelyst ez az örült militáris világ.[...] diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyítani bennünket... Mai, bárbar csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamarosan megvalósulása lehet tüzes, vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad hazapolitika, s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más nemes fölszaba-

dulásra joggal váró nációt." Babits Mihály pedig közel négy évtized múlva, 1938 karácsonyán *Gondolatok az ólomgömb alatt* címmel a következőket jegyezte fel: "Rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonka ország formájára, holott milyen tévedhetetlenül látom magam előtt ma is a régi, nagy Magyarországot. [...] Magyarország áll előttem megint, de nem a csonka, hanem az igazi, a történelmi Magyarország, a kerek, ép vonal, amely gyermekkorom óta belém idegződött.[...] Szinte szerelmes voltam ebbe a vonalba, ez volt az én első szerelmem... S amint elképzelem ezt a gyönyörű, élő testet, első szerelmemet, megint elfog a kínzókamrák hangulata."

Igen, a magyar irodalom és a magyar társadalom – nagyjából minden politikai véleménykülönbség ellenére a legitímistáktól a szociáldemokratáig – így érzett és gondolkodott a fenyegető, majd megvalósult Trianon felett. (A húszas években a kommunista pártok és a szovjet kormányzat is elutasította Trianont!) Trianon mindazonáltal nemcsak magyar tragédia volt: összeomlását és állandósult válságát okozta a közép-európai összefogás eszméjének is. Korábban voltak reményei és lehetőségei egy ilyen összefogásnak (maga Ady és Babits is ezeket a lehetőségeket szerette volna valóra váltani). A trianoni rendezéssel azonban a legkevésbé sem a történelmi igazságtételt jutott érvényre, hanem a fanatikus nacionalisták zsákmányoló szenvedélye és a kisebbségi sorba került és kényszerített népcsoportok létét és kultúráját fenyegető barbár intolerancia. Ezt a szomorú tény Trianon után igen sok nyugati államférfi és szellemi kiválóság is elismerte. Sőt többen ráeszméltek arra, hogy Trianon nem csupán a magyarság tragédiája, hanem egész Közép-Európa, sőt egész Európa tragédiája. A szomszédos országok területi nyereségei nagyon is látszatnyereségek voltak, minthogy később ezek okozták a térség elszomorító politikai hanyatlását, pontosabban azt a folyamatot, amely által a közép-európai térség valósággal játékszerre vált a nagyhatalmak kezében.

A nyugati nagyhatalmakra valójában egy antideokratikus területszerző sovinizmus erőszakolta rá a maga akaratát. Ezeknek a hatalmaknak, ha valóban a kölcsönös európai kiengesztelődés és együttműködés lehetőségét kívánják létrehozni, igazából egy minden érdekelt számára elfogadható kölcsönös kompromisszum kialakítására, ha tetszik, kikényszerítésére kellett volna törekedniük. Ez a kompromisszum azt jelentette volna, hogy Magyarország megmarad etnikai határai között, nagyjából abban az értelemben, ahogy ezt a Teleki Pál nevéhez fűződő nevezetes etnográfiai térkép rögzítette. Ezt a térképet annak idején a párizsi béketárgyalásokra utazó magyar kormánydelegáció is előterjesztette, midőn erre a térkép által is rögzített valóságos etnográfiai állapotra hivatkozva kért több körzetben méltányos döntést és ezt megalapozandó népszavazást. Ezt a jogos követelést azonban a békekonzferencián vezetett szerepet játszó (főleg francia) államférfiak rendre elutasították. Holott akkor például Pozsony, Komárom, Kassa, Ungvár, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad és Szabadka egyértelműen a magyar nyelvterület határai között helyezkedett el, abszolút magyar többsége volt

Kolozsvárnak, Marosvásárhelynek és relatív magyar többsége Brassónak, sőt Temesváron is a második helyet foglalta el a magyarság a németek mögött. Mindenesetre, egészen más határok jöttek volna létre, ha a magyarság saját számarányának megfelelően tarthatott volna meg Kárpát-medencei területeket.

Trianon olyan történelmi tragédia, amelynek súlya azóta is bélyeget nyom Közép-Európa sorsára, és súlyosan megterheli az itt élő népek kapcsolatait. Mindenekelőtt azonban megterhelte a magyar történelmet és a nemzet kollektív emlékezetét, súlyos frusztrációkat okozott, és nagymértékben felelős azért, hogy a harmincas és negyvenes évek magyar kormányai a nemzet távlatosabb érdekeit háttérbe szorítva, és a józan stratégiai gondolkodást figyelmen kívül hagyva, az országot az európai jobboldali diktatúráknak kötelezték el, és történelmének egyik legpusztítóbb háborújába vezették. Kétségtelen, hogy a két világháború közötti korszak minden más megfontolást elutasító politikai meggyőződését és szándékát a területi revízió jelentette, ennek a meggyőződésnek és szándékának az indítéka azonban nem valamiféle imperialisztikus területszerző stratégia volt, hanem az elszenvedett igazságtalanság jóvátételének mindent legyőző akarata. Egyszerűen nem volt és nem lehetett magyar kormányzat, amely belenyugodott volna a Trianonban hozott ítéletbe, minthogy ezt az ítéletet a nemzet szinte egyöntetűen elutasította, és igazságtételt követelt. A magyarság nemcsak területi, gazdasági és hatalmi pozíciókat veszített el a trianoni döntések következtében, hanem súlyos lelki sérüléseket is elszenvedett. Ezekről a lelki sérülésekről hozott hírt az irodalom, midőn költeményekben, elbeszélésekben és személyes vallomásokban mérte fel a történelmi ország feldarabolásának, nagy magyar közösségek és régi kulturális központok elcsatolásának lelki következményeit. A húszas évek magyar irodalma, és természetesen nemcsak az úgynevezett nemzeti-konzervatívizmus írói, tehát Herczeg Ferenc, Vargha Gyula, Sík Sándor és Bodor Aladár, és nem is csupán a nemzeti radikálisok, mint Szabó Dezső és Oláh Gábor, hanem a liberális polgári irodalom képviselői, a Nyugat táborának nagyjai, közöttük Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Arpád, Somlyó Zoltán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes és az akkor fellépő fiatal írók, mint József Attila, Illyés Gyula, Dsida Jenő és Szabó Zoltán is őszinte fájdalommal beszéltek a trianoni Magyarország nyitott sebeitől, az elszakított magyarság mostoha helyzetéről és fájdalmairól.

Ezek az írók nemegyszer szülőföldjüket, szülővárosukat vagy ifjúságuk szerettett színhelyét veszítették el a trianoni döntéssel: Kosztolányi Szabadkát, Szabó Dezső Kolozsvárt, Tóth Arpád Aradot, Bodor Aladár Losoncot. De Juhász Gyula és Krúdy Gyula is elveszítették azokat a városokat, amelyek ifjúságuk otthonai voltak. Juhász Nagyváradot, Krúdy a széppességi városokat, és Móricz Zsigmond is elveszítette azt az Erdélyt, amely munkásságának és eszméjének egyik ihletője volt, amelyről egy egyáltalában nem emlegetett művében, a Nyugat 1920-as évfolyamában közreadott *Erdély* című versében tett vallomást.

A személyes veszteség mindenkinél fájdalommal szötte át ezeket a verseket, elbeszéléseket, visszaemlékezéseket, minthogy azt mindegyik író tudta vagy érezte, hogy szülővárosa hamarosan elveszíti azt a jellegét, azt a meghittséget, amely valamikor az otthonosság érzését keltette. Azok az írók, így Babits, Sík Sándor vagy Karinthy Frigyes, akiknek szülőhelye nem került idegen kézbe, ugyancsak fájdalommal gyászolták meg a régi ország letűnését, és hasonlóképpen szorongó szívvel mérték fel a veszteségeket. Már idéztem Babitsot, aki jóval a trianoni végzés után is arról beszélt, hogy számára mindaz, amit Magyarországgal megtörtént, felfoghatatlan képtelenséggel ér fel, és ugyancsak Babits adott hangot évtizedeken keresztül némaságba szorított *Csonka Magyarország* című versében az első világháború idején pacifista nézeteket valló író ama meggyőződésének, hogy az erőszakkal szemben egyszer az igazság-

nak kell érvényre jutnia: "Nekem van rá jogom! Én elkiálthatom: Igazság!"

Nem lehet meglepő, hogy a trianoni fájdalmak hatották át az erdélyi, a felvidéki és a délvidéki magyar írók műveit, sőt azt is megállapíthatjuk, hogy a kisebbségi magyar irodalmak igen nagy részben éppen a trianoni fájdalmakból születtek. Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Kassa és Szabadka magyarjai mindenképpen úgy érezték, hogy a trianoni rendelkezések a magyarság ezeréves nemzeti létét sodorták veszelőbe, és az új határok elvágták a természetes, megszokott és nélkülözhetetlen kulturális és személyes összeköttetéseket. A kisebbségi sorsba kényszerített magyar író egyszerűen magára is maradt, hiszen elválasztották a nemzeti kultúra éltető közösségétől, és ha íróként és magyarként fenn akart maradni, neki magának kellett: írói alkotásai által új emberi közösséget létrehozni. A kisebbségi magyar író ezért nemcsak történelmi vesztettségének, sérelmeinek és gyötrődésének adott hangot, hanem annak a felelősség- és küldetés-tudatának is, amelyre a nemzeti közösség újjáalakításának és a nemzeti identitás fenntartásának erkölcsi parancsa kötelezte. Ez a kettős: egyszerre fájdalmas és felelősségtudattól áthatott érzés szólalt meg az erdélyi Reményik Sándor, Aprily Lajos, Kós Károly, Makkai Sándor, Tamási Aron, Dsida Jenő és a felvidéki Györy Dezső, Mécs László műveiben.

A trianoni végzetre válaszoló magyar írók elsiratták elveszített szülőföldjüket és a történelmi országot, amely több mint ezer esztendőn át állott fenn, és mindig dacolni tudott a változó idők viharáival, az elveszített világháború, a szomszédos államok területszerző mohósága és a békecsináló nagyhatalmak ellenséges magatartása következtében mégis el kellett buknia. A gyász értésébe mindazonáltal nem vegyült el a bosszúállás, a revans szelleme. Aki a Trianon utáni magyar irodalmat, legalábbis a legjobb írók műveit fellapozza, bizonyoságot szerezhet arról, hogy ezektől az íróktól távol állott a gyűlöletkeltésnek az a szenvedélye, amely a politikai életben rendre megjelent, különben nemcsak a hazai, hanem az utódállami "kisantant" politikában is. A magyar írók sohasem beszéltek gyűlölettel a román, a szlovák vagy a szerb népről és kultúráról, ellenkezőleg igyekeztek kapcsolatot találni ezekkel a kultúrákkal egy kívánt és remélt általános európai kiengesztelődés és együttműködés keretében. Babits, Kosztolányi és Móricz Zsigmond vagy később József Attila és Illyés Gyula munkássága széles körű és gazdag bizonyítékokat szolgáltat arra, hogy mindig keresték a közép-európai összefogás lehetőségeit, és kezdeményezték a Duna-völgyi kulturális kapcsolatokat. Miért kellett volna hallgatniuk arról, ami őket keserűséggel töltötte el, amit súlyos történelmi tragédiának érezték.

Az, hogy a magyarság és a magyar irodalom Trianonra válaszoló érzelmeinek korabeli kinyilvánítása a feledés homályába került, valójában politikai döntések és tiltások eredménye volt, és lelki sérülésekhez vezetett. Az ugyanis mindig közösségi frusztrációk okozta, ha valamilyen történelmi vereséget és traumát nem enged „kibeszélni” és ezzel lelki megoldáshoz segíteni a hatalom. A két világháború közötti magyar irodalom ezt a lelki megoldást próbálta elérni azzal, hogy nyíltan beszélt az elszenvedett egyéni és kollektív sérelmekről és veszteségekről. A nyílt beszédben ott rejtett a feloldás vágya és igénye, írónk olyan szellemi pozíciót és olyan lelki készenléletet szerettek volna kialakítani, amely a magyarság számára lehetővé teszi azt, hogy Trianon után is fenntartsa a maga nemzeti folytonosságát és kulturális önazonosságát, oly módon, hogy ez a magyarság vállalja a történelmi ország egészének szellemi örökségét, és az új helyzetnek megfelelően hozza létre a közösségi szolidaritás új hálóját, amely természetes módon kiterjed a kisebbségi helyzetbe szorított magyarokra is.

A „trianoni irodalmat” érő legnagyobb kihívás ugyanis éppen abban volt, hogy a magyarság egy pusztán sérelmi magatartást választ, amely kizárólag történelmi igazságtételre törekszik, és nem törődik mással, mint az elszenvedett igazságtalanság jóvátételével, avagy ki tud

alakítani egy új nemzeti tudatot, amely a nemzethez való tartozás elsődleges kritériumait nem a területben, az államban és a politikai egységben határozza meg, hanem a nyelvben, a történelmi hagyományban, a kulturális közösségben. A „trianoni irodalom” legnagyobb eredménye, máig érvényes tanulsága, hogy a kulturális és „lelki” nemzetnek ehhez az eszméjéhez eljutott, hogy a gyász érzései és a gyöttrődés vallomásai után számot tudott vetni a „lelki nemzet” felépítésének esélyeivel és tennivalóival.

Valójában Trianon után vált általános meggyőződésé, legalábbis a hazai és a kisebbségi magyar irodalmak magasabb fórumain és legmagasabb szellemei között, hogy a nemzet több, mint a politikai együvé tartozás, tágasabb, mint a földrajzi és állami közösség, és az ország fogalmának van egy szellemi-lelki dimenziója, amelyben nem a területnek, hanem a történelemnek, a hagyománynak, a kultúrának és a lelki közösségnek van elsődleges szerepe. Ezt a meggyőződést igen sokan szóltatták meg a két világháború között Babits Mihálytól Illyés Gyuláig, és talán éppen az első költő adott neki klasszikus megfogalmazást *Hazám!* című költeményének *Az igazi ország* címet viselő szakaszában:

Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Oly hazáról álmodtam én hajdan,
mely nem ismer se kardot, se vámot,
s mint maga a lélek, oszthatatlan.

Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre,
mert nem holt rög, hanem élő lélek.

Galamb álom! s rókák rágtak érte;
oda-féltő kapzsi szenvedélyek.
Az én álomom sohse legyen róka!

Az én tanyám' magassága védje!
Lelkem madár, tág egék lakója,
noha mindig visszajár fészkebe.

A haza fogalomköre a „trianoni irodalom” következtében bizonyos mértékig átalakult, és ennek révén kétségtelenül megújult, megerősödött és gazdagodott. A Babits és Kosztolányi, József Attila és Illyés Gyula, Kós Károly és Reményik Sándor által képviselt új nemzeteszmé ugyanakkor nem járt együtt elzárkózással, nem vezetett a kulturális izoláció kísérletéhez. Ellenkezőleg, irodalmunkban talán sohasem volt olyan erős a közép-európai összefogás gondolata, a dunai népek együttműködésének vágya, mint éppen Trianon után. Ez a gondolat nagy történelmi hagyományokra épült: Kossuth Lajos és Teleki László eszmei örökségére, Ady Endre és Jászi Oszkár ideáljaira. A dunai együttműködés eszméi erősödtek fel a román írókkal kapcsolatos kereső Babitsnál, a szerb irodalommal ismerkedő Kosz-

tolányinál vagy éppen a szlovák és román költőket fordító József Attilánál, aki különben a közép-európai kiengesztelődésről tett időtálló vallomást *A Dunánál* című versének zárószavaiban:

...Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövőndő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.

Ugyancsak a kölcsönös kiengesztelődés eszméje öltött alakot olyan költőknél és íróknál, mint Győry Dezső, Mécs László, Tamási Aron vagy éppen Illyés Gyula, aki *A Dunánál*, *Esztergomban* című nevezetes versében fejezte ki haragját amiatt, hogy a határok elválasztják egymástól az embereket és a népeket, egyszerűen azt az elszánt akaratát, hogy az észnek, a képzeletnek és a bátorságnak, tehát az emberi szellemnek ezeket a határokat egyszer le kell bontania:

Országom határa! – melyben
jogom van fennen énekelnem,
hol hangom otthonosan rebben,
mint jó visszhangzású teremben.

Melynek én is, ha nyelvem bírja,
szívbeli, zengő akarátja,
követe lehetek, kiáltva
kiáltó szava a világba.

Minden árok és határ ellen,
minden átok és csaták ellen,
minden ellen, mi gátat vethet
mi bátor, tisztuló szívünknek!

A „trianoni irodalom” történeti és szellemi ívelése ilyen módon a kétségbeeséstől az erőgyűjtésig, a nemzetihalál képzelettel kezdte a szorongástól egy új nemzeteszmé és a közép-európai regionális kötődések kialakításának vágyáig, a megaláztatástól és a vereségtudattól a „lelki nemzet” és a „dunai patriotizmus” felépítésének írói erőfeszítéséig halad. Ezért tarthatjuk mulasztásnak és veszteségnek e „trianoni irodalom” módszeres elsüllyesztését és elhallgatását, azt, hogy a trianoni döntésekre reflektáló versek, elbeszélések és írói vallomások hosszú évtizedeken keresztül kimaradtak legnagyobb íróink összegyűjtött művei közül, nem emlegette őket az irodalomtörténet-írás, és nem tudhattóluk az irodalmi köztudat, az olvasó.

(Látó 2000. 8-9 sz.)

BABITS MIHÁLY

A gyémántszőró asszony

Móricz Zsigmondnak.

Éjszaka ez, testvér!... Szükség van a fényre,
vetni amaz örült asszony útjai elébe:
kit tántorgóvá vakított szörnyű vesztesége.

Óh, hány fiat veszített! mennyi vagyonát
taposták szét talpas, süket katonák!
idegenné zárták tőle legjobb otthonát.

S azt se tudja már, hogy lába merre lép:
jobbra is, balra is árok, meredék
s minden lépten szórja, veszi kincsét, erejét.

S míg gyémántját, gyöngyét így hullatja széllyel,
ékeskedik csináltvirág- s üveggömbfűzérrel,
mely gáncot vet lábainak, ahogy küzd a széllel.

Lámpása a szélben, - hagyta - kialudt:
vak tátongó mélység szélén fut és egyre fut -
mégis fény ragyogja be, s nem sötét az út.

Nem a csináltvirág s üveggömb ragyog,
hanem az a gyémánt, amit elhagyott:
még az árokba is utána ragyog!

Ragyogj, gyémánt, ragyogj! szükség van a fényre,
szegény örült asszony útjai elébe;
mert anyánk ő s a miénk minden vesztesége.

JUHÁSZ GYULA

Csáktornya

Nem voltam itt, de a rozsdás avarban
Lelkem bejárta százszor a helyet,
Hol Zrínyi élt, ki a búsult magyarba
Tüzes ígével hitet égetett.

Az erdő áll még, ősi koronáján
Hárfáz a szél és vihar orgonál,
De földdel egyek már az ősi bástyák,
S reményeinknek földje oly kopár.
Ma már düledék vára lón Szigetnek
Egész hazán, s a késő énekesnek
Bús lelke sírva járja az avart,

És néma daccal, fojtott fájdalommal
Idézi őset, aki porba rogyva
Vérével írta: Ne bántsod a magyart!

Pozsony

Ha alkonyatkor ballagtál a ködben,
Mely lágy fátylával a Dunára hullt,
A zsongó zajban és a méla csöndben
Fáradt szívedbe muzsikált a múlt.

A vén utcákon szinte visszazengett
A régi léptek kongó moraja,
Széchenyi járt itt és honán merengett,
Amely nem volt, de lesz még valaha.
Csokonait itt várta a diéta,
Petőfit is és az a nyurga, méla,
Szelíd diák, Reviczky, itt merengett,

Hol most új bánat árval a ligetben,
S a márványszép királynő téli estben
Magyarjaira vár a Duna mellett.

Szabadka

Ó, régi nyár, mikor a vén verandán
Két új poéta régi verseken
Elbíbelődött, s a Hold arca sandán
Két nyárfá közt bukkant ki az égen.

Ó régi nyár, az ébenóra halkan
Elmuzsikálta már az éjfelet,
Az árnyak óriása várt a parkban,
S a denevér szállt rózsáink felett.

Ó, régi nyár, a zongorán egy akkord
Fölsírt és mélyen a szívünkbe markolt,
Künn a kutyák szűkölte elhalóan.

Valami nagy bú olvadt föl a borban,
Fájón figyeltünk vén magyar szavakra,
S álmában olykor sóhajtott Szabadka!

EGYED EMESE

Históriás töredék

köszöni szépen erdély éppen múlik
küszködünk benne halálunkon túlig
nem adjuk úgyis odavan

szüless légy velem hontalan
szüless még mindig túl kevés
az áldozat a szenvedés
csaló világra tervezünk
mentsd magad tündér gyermekünk

csodálatosak a várak ködből szóból
történelmi honfibúból
csodálatosak a feltámasztás elméletei
fáj a dombok bőre a hazugság
áradatától riadt fintorokba rándul
a táj

síneken kukák mögött láthatatlan
játékszerekkel bíbelődnek az erdélyi
gyerekek bújócskájuk mindig
félbeszakad

ábránd kivágott almafa virágzik
színhely marad a szolgálat örök
úr lenyilazza húséges szolgáit

ILLYÉS GYULA

A Dunánál Esztergomban

1.

Az ott a határ. Nézd az alkony
pírjában lent a vén Duna
úgy vöröslök, mint a térképen
határok piros vonala.

A tárt rét közepén a régi
ködlő rejtelem, ott halad
elevenen, mint mesebéli
állat, a fényes fák alatt.

A határ, határ, egy darabka
s nagy láncból mellyel magát
gúzsba kötteti újra s újra,
ha feleszmél is a világ.

A határ, határ. Európa
tág mezein a néma jel,
amelyen innen élni, halni,
túljan gyűlölni, ölni kell.

Az árva nemzetek körül a
sötét folt... Mintha vádolók
vér szívárogná, áruló vér
megannyi haldokló alól.

2.

Országom határa! - Túljan
kis házak ülnek meglapultan,
nyakát nyújtva a zsuppos nyájából
egy vén gémeskút visszabámul.

Országom határa! - Földem
határa, melyből nevelődtem,
mely táplált illattal és fényvel
szavak ropogó jó ízével

És ahol most fű, virág, hogyha
néven nevezem, bólogatva
néz vissza reám, emlékeztet,
megannyi ismerős tekintet.

Országom határa! - melyben
jogom van fennen énekelnem,
hol hangom otthonosan rebben,
mint jó visszhangzású teremben.

Melynek én is, ha nyelvem bírja,
szívbeli, zengő akarátja,
követe lehetek, kiáltva
kiáltó szava a világba.

Minden árok és határ ellen,
minden átok és csaták ellen,
minden ellen, mi gátat vehet
mi bátor, tisztuló szívünknek!

3.

Motorzúgás és dal is átjön
csempész-áruként a vízen,
bokrok közt, habról habra szökve
és fegyverek közt ügyesen.

Nagy ívben át a felhők
napfény úzte árnyékai,
váltakozva hullnak a kettős
partra az ég játéka.

Csupán a híd áll mozdulatlan,
két ország között idegen,
kitárt karokkal ég és föld közt,
mint a holt Krisztus mereven.

Jobbról és balról életosztó
tenyerét szögek verik át,
fáradtan őrzik itt is,
ott is elárvult néma katonák.

Itt is, ott is csillogó ifjú
szuronyok, - ide érezem
kamasz vágtyukat: tüzes csókkal
ütni át békés szívemen.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

A magyar romokon

Jaj, merre menjek?
Jaj, merre nézzek?
Jaj, mit rebegjek?
Jaj, mit hazudjak?

Jaj, tán loholjak?
Jaj, tán feküdjek?
Jaj, mért akarjak?
Jaj, mért pihenjek?

Jaj, régi kertünk?
Jaj, versek álma?
Jaj, drága fajtám?
Jaj, bús vidékem?

Jaj, hogy sziszegjek?
Jaj, hogy üvöltsek?
Jaj, hogy kígyózzak?
Jaj, hogy harapjak?

Jaj, hol az arcom?
Jaj, hol a múltam?
Jaj, hol az ágyam?
Jaj, hol a sírom?

Rapszódia

Nincs, ahova hazatérjek,
ténfergek, mint a kísértet
éjszaka.

Süt a napfény, mégse látnak,
a magyar a nagyvilágnak
árvája.

Megy az élet, jó az élet,
ebek vagyunk és cselédek,
bolondok.

Jajgatok, de nincs, ki hallja,
vizes a kalapom alja
a könnytől.

Jaj, ha szám egyet kiáltna,
kitűzném a kapufára
szívemet.

Csak csendesen, szívem aludj,
jó nekem így, jó nekem úgy,
akárhogy.

Így végezték bús hatalmak,
olcsó víz a magyar harmat,
sárba hull.

Mit bánják ők? Nevetnek ők,
várnak akácos temetők
mireánk.

Édesanyám, minek születtél?
Elhervadtál, megöszülettél
hiába.

BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON

Idő- és téremlékezet, irodalmi határműfaj, művelődési tudomány

Temesvár és Arad harminc évvel Trianon előtt

Tábori Róbert és Méray-Horváth Károly városbemutató tárcái

„Nyelvünkre úgy tekinthetünk, mint egy régi városra: zegzugos térség utcácskákkal és terekkel, régi és új házakkal, amelyekhez különböző korokban építettek hozzá; s az egészet egy csomó új előváros öleli körül, egyenes és szabályos utcákkal és egyforma házakkal.”

Ludwig Wittgenstein

Spatial Turn. Irodalmi antropológia Szövegfeltárás és interpretáció

A tér tizenkilencedik század végi emlékezettrögzülése a sajtó történeti forrásaiban, a folyóiratok tárca- és esszéirodalmában az irodalmi antropológia és a kultúrakutatás újabb elemző szempontjai szerint is feltárható. A művelődéstudomány érdeklődési körében a tizenkilencedik század végi folyóiratok irodalmi határműfajba tartozó szöve-

geit az emlékezet külső tárházaként értelmezem. Tábori Róbert Temesvárt, Méray-Horváth Károly Aradot mutatta be 1890-ben a *Magyar Salon* című budapesti irodalmi-művelődési képes folyóirat lapjain.

A hírlapíróként, színikritikusként, dráma- és regényíróként ismertté vált Tábori Róbert (1855-1906) nemzetközi látókörrrel, bécsi és berlini újságírói gyakorlattal rendelkezett. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte, majd 1876-tól a Monarchia fővárosában a *Fremdenblatt*,

majd a *Morgenpost* című lapok munkatársaként dolgozott. Közben külföldi tudósítóként levelezője volt a *Fővárosi Lapoknak* és a *Pesti Hírlapnak* (1881-1882). Németországban 1883-tól egy éven át a *Berliner Zeitung* újságírója. Temesváron élt 1887-től 1890-ig, a tekintélyesnek számító *Délmagyarországi Közlöny* című politikai napilapot szerkesztette. Budapesten újságírói és prózáirói tevékenységet folytatott. Német nyelven később írt tárcákat, ezek a berlini *Deutsches Heim* és a prágai *Politik* című lapokban jelentek meg.

Méray-Horváth Károly (1859-1938) természettudományos képzettséget szerzett és érdeklődése a pozitívista szemléletű társadalomtudományok felé fordult, majd jelentős irodalomkritikai, publicisztikai, szépirodalmi és szociológiai munkásságot fejtett ki. Herbert Spencer fejlődélméleti bölcseletét ismertette a *Huszadik Század* című folyóiratban. *Társadalomtudomány mint természettudomány* című főműve 1912-ben jelent meg. Méray-Horváth organikus szemléletű „kulturfiziológiájáról” Madzsar Imre és Somló Bódog írt értékelő bírálatot. Méray-Horváth Károly 1887-től 1893-ig az *Arad és Vidéke* című lap szerkesztője volt, az 1880-as években színművei, regényei jelentek meg Aradon.

Tábori Róbert és Méray-Horváth Károly városbemutató tárcáiban az egyedi hatást kiváltó épített tér szöveges reprezentációja Temesvár és Arad architektúráját követve nyilvánul meg. A Temesvárral és Araddal foglalkozó tárcaszövegek a tértudomány, az irodalom- és művelődéstudomány vetületében dekonstruálhatók. A tárcáirók nem merülnek el a topográfiai adatgyűjtés részleteiben, hanem inkább átfogó irodalmi-városantropológiai értelmezést nyújtanak. Nézőpontjuk szubjektivitása a tárcairodalom emlékezetkultúrájára jellemző módon érvényesül. A tárcairodalom térhez kötődő narratív alakzatait, a publicisztikai jellegű város- és térleírásokat történeti és irodalmi-művelődési forrásértékük miatt érdemes feltárni. Az esztétikai kommunikáció határán születő művelődési tárcát (feuilleton) az irodalom kiterjesztését igénylő olvasók kulturális emlékezet iránti fogékonysága teszi közérdeklődés tárgyává. A városimázs-képzés retorikája is elemezhető Tábori Róbert és Méray-Horváth Károly írása alapján. A két tárca történelmi pozícióit feltáró tematikus sémája a szerves fejlődésű város összképhatásának textuális megalkotását teszi lehetővé. A városfejlődés organikus időfolyamatát és a térbeli érintkezési világot érzékelő és közvetítő szerzők véleményformálása a tizenkilencedik század végi magyar nemzeti paradigma mentális térképezése és a kultúra történetisége mentén bontakozik ki. Tábori Róbert az egykori Temesi Bánság berendezkedését és külön igazgatását utólagosan bírálta.

Tábori Róbert és Méray-Horváth Károly tárcájában számos hasonló tematikus összefüggést, közeli értékvonatközlő megállapítást fedezhetünk fel. Felvilárra a többnyelvű Temesvár múltja és Arad történelme, a több nemzetiségű együttélés nézőpontrendszere. Ráláthatunk a világvárosi jelleg frissen kialakuló jelenségeire, a városi kultúra rétegeire. A magyarosodás tizenkilencedik század végi tendenciáiról, a városfejlődésről, a polgárosodásról kapunk közelképet.

A Temesvárról és Aradról szóló két írás tematikájának és narrációs eljárásának párhuzamba állításával az egymást keresztező értékek ismétlődő tüneteire is felfigyelhetünk. Az urbánus retorika és a kozmopolita univerzáliaiak együttes említése mellett a nemzetiségi-nyelvi önmeghatározás szerepét mindkét szerző kiemeli. A temesvári társadalmat ismerő Tábori Róbert és az aradi viszonyokat feltáró Méray-Horváth Károly a kulturális térszerkezeten belüli áramlásokat, a társadalmi és nyelvi integráció jelenségeit, a hibriditást, az identitásokat ötvöző kulturális mikrokrit, a kultúraváltás és kétnyelvűség jelenségeit sorra érzékelteti. A másik ember idegenként való megtapasztalása, a szomszédsági kapcsolatok leépülését kísérő szegregáció jelensége a kulturális kommunikáció megerősítésére figyelmeztetheti a mai olvasót. A temesvári és aradi városi élet tárgyi, technikai feltételei, a város belső térbeli szerkezete, a szuburb és a belvárosi életforma közötti határvonalak megélte pontosan kifejezi a két város polgárosulásának környezeti sajátosságait. Az együttélés szabá-

lyainak tiszteltben tartása, az elvárás horizontok rekonstrukciója és kölcsönös megértése, az együtt élő népek kánonjainak nagyvonalú elismerése jellemző a nagyvárosok szellemi életére. Az értékrendszerek területi elkülönülései, a jólét és a szegénység dimenzióinak térbelisége, a nyelvi-kulturális integráció egymásba átalakuló folyamatai, az asszimiláció és disszimiláció dinamizmusai a történelem során hullámmozgást mutatnak. A temesvári és aradi humán ökológiai egységek, a városi természeti övezetek (natural areas), parkok, ligetek, folyópartok, a kertés pavilontelepek, a növényekkel benépesített, díszes belvárosi promenádok fokozzák az urbanizmust, a kozmopolita gazdasági-pénzügyi-művelődési transzfer biztosította polgári életmód minőségét. Temesvár és Arad a kultúra mozgástereként is értelmezhető, a két város működésének modernizációja folyamatos.

1890: Temesvár és Arad

Tábori Róbert és Méray-Horváth Károly városbemutató tárcái

A többnyelvű Temesvárról, a Hunyadiak régi városáról, a Magyar Királyság egykori székhelyéről írja 1890-ben Tábori Róbert: „Temesvár, a Hunyadiak hajdani városa, Losonczy hősies önfeláldozásának színhelye, jelenleg átalakulóban van. Megmagyarosodik. Hogy erre nagy szük-sége van, egy baleset okozta, mely negyven év előtt érte. Akkor neveztek ki ugyanis a „Temeser Banat” fővárosának. A kinevezési áldás tette tönkre hosszú időre. Intéző köreit megszállotta a nagyravágyás ördöge, s mint a bábeli torony építői – soknyelvűség dolgában is megáll a hasonlat – körülbelül így szölgáltak: »Építsünk egy várost, mely egyfelől Romániát, másfelől Szerbiát érintse, keletről bolgárok határolják, nyugaton pedig örmények lakják: közepén legyen a németseg mentsvéra.«

A több nemzetiségű városban együtt élők identitásából fakadó történelmi versengést és dominanciaküzdelmet érzékelteti a tárcáiró: „[...] Magyarországra, a magyarságra ki gondolt volna akkor? Hisz naponta hivatalos hangon zengték el azt a csábdalt, hogy Magyarország volt, de nem lesz; hogy a Temeser Banatnak önállósága örökre biztosítva. Iskolákban előadták, hogy a temesváriak historikus büszkesége, a Hunyadi-család oláh származású; hogy Corvin Mátyás, az igazságos, „Statthalter” (helytartó – szerk.) volt Budán Habsburg Frigyes német császár kegyelméből, stb. Akinek még ez sem volt elég, annak megmutatták azt a szobrot a belváros közepén, ahol egy Szent György-féle alak lesújtja, lábbal tapodja a forradalmi hidrát. Az oszlop ma is megvan, de a hidrát eltávolították a talapzatról, mivel feltűnően hasonlított a honvédhez. Attól tartottak ugyanis, hogy a temesváriak hazafias érzése mellett meg-eshetik az a csoda, hogy a „hidra” kerül csak egyszerre felül, a derék lovag pedig alul: ami nyilván úgy eshetnék meg, ha az egész oszlopot fölfordítják!”

A mintaadó osztrák fővárost és Temesvárt, mint Kis-Bécs-et jellemzi Tábori Róbert: „Mikor a „Temeser Banat” néhány utópikus politikus agyában megszületett, metropoliszf akartak teremteni ennek az új „országnak”. Világos, hogy csak egy minta-úton indulhattak: Bécs módjára tervezték Kis-Bécs-et; amint még itt-ott fennmaradt magyarfalók most is előszeretettel nevezik Temesvárt. Az akkori időkben az osztrák főváros különös alkotás volt: külvárosokkal, melyeket bástyák és sáncfalak választanak el a belvárostól; kaszárnyákkal, melyek körülygürűzik a belvárost; primitív csatornázás, élvezhetetlen víz, rossz levegő, de sok, nagyon sok sétány, liget és fásor. Szakasztott ilyen lett az új Temesvár.”

A temesvári városrészek egymáshoz való viszonyáról meg tudjuk: „Sajátképpen nem egy, hanem négy város, amelyet alig fűzött egybe valami közös érdek. A kapocs nagyon laza volt az egyes városrészek között, mert a közleledésnek mindig útját állotta a sok bástya és sánc.” Egy elbeszélői fordulattal Tábori Róbert egy vélhetően a városi folklórból származó temesvár-józséfvárosi adomát elevenít fel: „Valamint mutattak Budán adomába való embert, aki

még sohasem volt Pesten, úgy Temesvárnak is van egy speciális adomája annak jellemzésére, milyen volt a viszony az egyes városrészek közt alig néhány év előtt. [...] Még nincs egy évtizede, hogy a Belvárosban volt egy vendéglő, melyben a budai Politische Greisler mintájára a városi atyák előértekezletet szoktak sör- és pipaszó mellett tartani fontosabb városi ügyekben. Ide jött egy januári napon egy temesvár-józsefkülvárosi polgár is. Jelesen ízlett neki a Gambinus itala, s már a negyedik kriglinél volt, mikor a belvárosban lakó komája izgatottan belép és melléje ül. - Mi a baj, koma? - kérdi tőle a szokásos üdvözlések után. - Hát nem tudod még? Gambetta ma éjjel meghalt. A józsefvárosi spiszburger elgondolkodik, aztán így szól: - Gambetta? Das muss a Fabriker sein! Den hab i net gekannt. (Gambetta? az csak gyárkülvárosi lehet, mert én nem ismertem.)"

Tábori Róbert Temesvárral foglalkozó írásában a magyarosodás XIX. század végi állapotáról is tudósít. Megemlíti, sokan élnek a városban olyan jó magyar hazafiak, akik csak németül beszélnek, és magyarul nem értenek: „Temesvár jelenleg a magyarosodás útján van. Az igaz, hogy még mindig német szóval hirdetik itt a magyar nyelvet az öregek ajkairól, de a fiatalok már Arpad nyelvén udvarolnak és vallanak egymásnak szerelmet. Az iskolákban a tannyelv a magyar, a hat és fél hónapra terjedő színházi szezonból négy és fél hónap jut a magyar színésznek, kettő a németnek; az utcákon legalábbis annyiszor hallani a magyar szót, mint a románt, szerbet vagy bologárt. De a városi közgyűléseken még mindig a német nyelv az uralkodó, s ha buzgó városi atyák törni kezdik a magyar nyelvet, annak a veszélynek teszik ki magukat, hogy a többség nem érti meg őket. Ugye furcsa egy állapot? Nem hiszem, hogy volna még ország kerek e földön, ahol valaki jó hazafi hírébe keveredhetnék, ha nem érti a honi nyelvet: nálunk megáll ez az abnormitás, különösen a Délvidéken. S a nevezetes a dologban az, hogy van itt mindennek dacára sok jó magyar hazafi, aki nem ért egy szót sem magyarul.” A vármegye közönsége és a magyarosodás összefüggésében Tábori kifejti: „Az a falanx, mely évtizedek óta zárt sorokban tör utat a magyarosodásnak, először is „a vármegye közönsége”. Ertem ez alatt a vármegye hivatalnokai karát és számos a vidéken lakó, de megyei ügyekben gyakran beránduló földbirtokost. Csatlakozik ezekhez több fiatal ügyvéd, orvos, tanár és a papság. Különösen az utóbbi. Az itteni szemináriumból kikerülő fiatal papok kiváló buzgalommal terjesztik a magyarságot a délvidéken.”

A *Magyar Salon* szerkesztőjéhez írt tárcalevelében Tábori Róbert utal a nemzetiségi aspirációktól távolságot tartó magatartásra és említést tesz a temesvári „schwarzgelb” katonai körökről: „Kiegészítésül még annyit, hogy e németbe ojtott magyaroknak köszönhető, ha Temesvár mindig távol tudta magát tartani a nemzetiségi aspirációktól. Dakoromania, Nagy-Szerbia és Schulverein sokszor próbáltak itt szerencsét, de mindig kudarc volt a vége. Megelégtették a temesváriak az önállóságot a „Temeser Banat” idejéből s azóta egész lélekkel csüngnek a közös hazán – amely kollektív fogalomba azonban néha a „közös birodalom” is beleértendő. Mert hiába, Temesvár katonaváros. S ahol egy pár ezred gyalogság, tüzérség és lovasság tanyázik – csupa közös hadseregbeli: honvédség nincs itt – ott a politikai nézet is különféleképpen van befolyásolva. Ambar az itteni katonai körök dicséretére legyen mondva, hogy az utolsó két évtized alatt soha sem volt köztük észlelhető a legkisebb magyarellenesség. De a társadalmi életben mégis erős nyomokat hagy a katonaság nagy száma. Német színház nem állhatna fenn, ha nem volna a tisztikarban erős törzsközönsége. Sok családban gyorsabban menne végbe a magyarosodás átalakulási processzusa, ha nem fűzné rokonai kötelék tisztetekhez, s ennek folytán nem volna abban a kényszerhelyzetben, hogy a német nyelvet és szellemet kultiválja. S végre is, a katonatiszt mindig jó „epouseur”, akinek kedvéért még a fiatal leányok is a „deutsche Cultur” magasztalják!”

A temesvári társadalmi életről és a kultúra rétegeiről írja Tábori: „A temesvári, különben sem túlságosan élénk társadalmi élet az által is meggyöngyül, hogy egynél több mederben ágazik el. Vannak itt arisztokratikus és polgári

körök, s végre olyanok, melyek a nemzetiségeké. Noha ezen körök közt soha sem megy annyira az elkülönítés, hogy egyáltalában nem érintkeznének, ez az érintkezés, a kulturális haladásnak gyakran nagy kárára, mégis csak fagyos. Néha a könyörület egy műve alkalmából lehull a válaszfal, s ilyenkor láthatni mit tehetnének a különféle körök egyesült erővel; de ha valaki ebből bátorságot merítene a határvonal átlépésére, felé dörögnék kicsinylő hangon: „Noli tangere...” Klubok, egyesületek, egyletek stb. nagy számmal vannak, de a mondott okból nem működhetnek nagy eredménnyel. Egyáltalában számok és statisztikai adatok dolgában nagyon jól állunk: Hol van például még egy vidéki város, ahol négy napilap (három német), négy társalgó kör, ennyi meg ennyi számú gyár, szálloda, kávéház stb. lelhető? Mégis, a legnagyobb számmal a kaszárnyák vannak képviselve.”

Tábori Róbert egy szellemes fordulattal Temesvár-Józsefváros kurucaként mutatja be az itt élő németeket: „Ami Temesvár külalakját illeti, kedvező benyomást tesz az idegenre. A megérkezőt a pályaudvaron túl széles utca fogadja, mely a Józsefvárosba vezet. Itt laknak Temesvár kurucái – kár, hogy németek! – akik minden ellen opponálnak, ami felülről jön. Mikor azelőtt a német szót propagálták felül, ezek a nyakas burgerek Szegedre és Kecskemétre küldték gyermekeiket magyar szóra; most, hogy a magyar szót terjesztik, „jusztament” a németet dicsérik. De csak dicsérik és fiaikat mégis magyarul tanítatják.”

A tárcáiró érzékletes összképben érzékelteti a jellegzetes temesvári városképi elemeket és külön szót a délvideki ősz különös hangulatáról: „Egy nagy és gyönyörű faszor vezet a belváros felé. Utközben azonban álljunk meg egy percre és látogassunk el az úgynevezett majorokba. Két részre oszlanak: német és oláh majorokra. Szorgalmas nép lakja mind a kettőt, mely a világtól elvonulva, egy szép svájci tehenet nem adna oda – hat diplomáért. [...] Már messziről valami földemelkedést vesz észre a szem, melyet fák és cserjék erdejé borít. Ezek a temesvári sáncok, a mai hadászati szempontjából értéktelen valami, melyet csak azért nem hordatnak el, mivel e munka nagyon sokba kerülne, régebben azonban a délvidék refúgiuma, ahova veszély idejében elmenekült a környék népe. Odon bolthajtáson át jutunk a belvárosba, s az első épület, mellyel szemben állunk: a magyar színház. [...] Jól van ez így! A kapu fölött, mely aeránis tulajdon, a feketesárga zászló leng, jobbról egy sétatny, melynek kerítésfái feketesárgára vannak meszelve, [...] ha nem vigasztalna az a tudat, hogy ebben a színházban magyar a műzsa szava, azt kellene hinni, hogy még mindig a „Temeser Banat” idejét éljük, amelynek címét egy bús magyar egykor imigyen fordította le: temesi bánat. A Belvárosban nem sok a látványos. Házak egymás tetején, szűkre szoruló utcák, rossz kövezet és néhány ódon épület, melyeknek valami historikus emléke is akad. De kaszárnya az bőven van, s ezek gyűrűzik körül a várost, mint az anakonda a prédáját. Mindig attól tartok, hogy valamikor megöli a várost ez az ölelés. Ki a másik kapu! Ude levegő csap felénk, melyet nem ront el a kaszárnyaszag. A nagy liget terül el előttünk, Temesvárnak méltó büszkesége. S túl rajta a hangyaszorgalom, a munka fészke: a Gyárvaros. Itt nyüzsög-sürög az élet. S ha Temesvárt rossz nyelvek Kis-Bécs-nek keresztelték el, a Gyárvaros több joggal érdemli a Kis-Manchester nevet.”

A tárca befejező részében Tábori Róbert a romantika poétikájának toposzaival lírai atmoszférikusságot teremt. Temesvár őszi hangulatát idézi: „Aki a Délvidékre utazik, nem kerülheti el Temesvárt. Tanácsolom neki, jöjjön őszkor. Ha itt egy őszi estét élvezett, kineveti a poétát, aki a tavasz szépsége mellett száll síkra csengő rímekben. Udébbet, fenésesebbet a délvidéki ősznél alig képzelhetek. Mikor leszáll az éj és feljön a hold, a messze táj ezüstárban úszik, a fáknak fény, a földön ragyogás, a magasban csillogás. Van itt éjfél délibáb, mert a hold a délvidéken a nappal vetélkedik a fantázia minden varázsművészetében.”

Méray-Horváth Károly: *Arad* című írásának megközelítésmódja és tematikai spektruma több ponton rokonságot mutat Tábori Róbert Temesvárt bemutató tárcájával. Méray-Horváth rövid bevezetesként Arad történelmét vá-

zolja: „A forradalom előtt Arad még egy német kisváros volt. (Arad történetét 1002-ig viszik fel a történészek, mikortól kezdve is *Orod* szerepel, bár nem egészen ugyanazon helyen, hol a későbbi Arad épült, de alig 3000 lépésnyire tőle, a mai Glogovác helyén. Az *Orod* név jelentéséről legvalószínűbb, hogy az a régi magyar *vár, oar, uar, ar, or* szónak felelt meg, ami körülárkolt, erősített helyet jelentett, s ugyanazon szóképzésre alakult, mint *Várad, Uarad, Oarad, Orod, Arad*, sőt éppen az Erdély felől torkolló kijáratok elé eső három vár megkülönböztető elnevezésével is igazolják e feltevést, amennyiben az egyik várat *Nagy-Váradnak*, a másikat (Váradnak) *Aradnak*, a harmadikat *Temes-várnak* nevezték el. E várakat a besenyők ellen tartogatták a magyarok. Az 1132-es mészárló országgyűlés vak Béla király alatt Arad nevéhez fűződik – 1242-ben és 1285-ben a tatárjárás pusztította Aradot, míg 1521-ben aztán a régi Orodot a török egészen elpusztította. A birtok - óriási terjedelemben – az orodi prépostsági káptalané volt 1554-ig, mikor a török ezt is megsemmisíté. Ekkor kezdett a török Orod előtt, a mai aradi rácváros helyén várat építeni s ehhez csatolják történetíróink a mai Arad keletkezését. 1699-ben a marosi katonai határőrség tanyája Arad; a határőrség nagyrészt rácság volt, mely különvált a magyar és ideletelepült német elemtől s közöttük folyton viszálykodás forrongott. A Rákóczi-forradalom alatt az aradi rácság sok galibát okozott a kurucnak. Az 1848-49-es Aradnak a szomorú történetét nem kell részleteznünk: a nagy tragédia utolsó felvonása október 6-án itt játszódott le, a tizenhárom vértanú halálával.) A délről felhúzódtott rácók, kik még Rákóczinak okoztak sok bajt, meg az oláhok, örmények, magyarok közt a német elem adta meg a város színét. Jóféle purgerek voltak ezek leginkább – erősen töményítve a zsidók németiségével –, akiknek az életmódjából ered a mai Arad társadalmá, a mai polgári tónus, ez az egymásra utaltságból kifolyó élénkség mindenben, gondolatokban, üzletben, közügyek apró-cseprő bajaiban, rokonszenv és ellenszenv elaprózottságában, úgy, hogy Arad ezek folytán ma sajátosan egy egész más társasági konglomeráció, mint bármely más vidéki város.”

A szociológiai megközelítésben jártas Méray-Horváth Károly bemutatja Arad társadalmát: „Itt nem a dzsentri volt a vezérlő elem, mely bizonyos széles modorban tünteti fel a magyar faj jó és rossz tulajdonait s uralja az emberek összetömörülésében az apróbb jellemvonásokat, mik a szorosabb együttélésben a városi fajnak pszichológiáját képezik. Itt a dzsentri sokkal újabb és sokkal idegenebb elem, nagyrészt a Szepességéből, Sárosból jött ide, semhogy lényegesen hozzá tudott volna járulni ennek a városi típusnak az alakításához. De másrészt ez a városi nép mégis más szövetkezetű volt, mint a felsőmagyarországi német városi polgárság, mert jellegének megalakulása itt nem volt annyira egy fajnak a magába zárkózott érintkezésére utalva, hanem a mindenféle külön nemzetiségek egymásba bonyolódása bizonyos kozmopolitikus színezetet lehelt Aradra, elnyomva mindegyik fajnak a gyengeségeit, s azt engedve leginkább kidomborodni mindegyikben, mi az életrevalósággal jár, s ezzel egymást csiszolva fejlődött ki természetesen az, hogy bárha Arad a vidéki nagyobb városok között legkevésbé mondható valamiképp tipikus magyar városnak, mégis Arad a leghívebb kifejezője a modern Magyarország vidéki várostípusának.”

Méray-Horváth Károly a nemzetiségi keveredés, az identitás, a hazafiság, a magyarosodás kérdésköréit aradi társadalmi tapasztalatával szembesítve jellemzi: „Mert ebben a fajkeverékben az egyes elemek bármennyire a saját nemzetiségük szerint húztak is külön, de azért talán éppen itt, mihelyt a szélesebb értelemben vett közös fogalma, az állameszme került bármi részben elő, a lakosság összetartozandósága mégis a magyarban nyilvánult. Így történt a forradalom idejében, hogy az a domináló német purgerség, az egész zsidóság a leglelkesebb magyar érzelmű nép volt. Mikor a nemzetiség alakításánál a tősgyökeres német hauserreket ki akarták a magyarok hagyni, azok egyike felugrott a tanácskozó asztalra és protestálva követelte, hogy tekintsek őket éppoly jó hazafiaknak. Sőt ugyanez a kozmopolitizált érzélem, mely inkább az állam-

eszmét, mint a nemzeti hevet táplálja, még az akkor támadólag fellépett déli szerbek iránt is némileg hidegen hagyta az aradi rácságot, legalább annyira, hogy megbénította ezekben a kitörőbb cselekvést. Az állameszméhez való civilizált ragaszkodást látjuk Aradon azóta is. Amint az új Magyarország fellendült, a német polgárság is magyarosodott, a tökéletesen német zsidóság meg annyira, hogy nem is oly ritka dolog, hogy míg az apák azelőtt csakis németül értettek, ma már a fiukat elküldik valamely német vidékre, hogy ragadjon rájuk egy kis német szó, annyira csakis magyarul tanult beszélni az ifjabb generáció.”

Aradról, mint a tolerancia városáról beszél Méray-Horváth: „[...] ma Arad egészen magyar város, de a modern civilizált értelemben, azaz mely nem türelmetlen, intoleráns az egyes fajok gyengesége, hibája iránt mint a tősgyökeres magyar helyek, hol mindjárt kész a csúfondároskodás, gúny szóval a türelmetlenség a német, a zsidó, az oláh, a rác iránt. Még az oláh elem, mely legmakacsabbul szívós, és mint társadalmi tényező számot tesz, sem zavarja meg a lassú egybeolvadást, csak ne bizgassa őket senki.”

Az aradi nagyvilágias szellemről, a globalizációs jellegéről, „a nagy nemzetközi civilizáció”-val való érintkezéséről, a városi társas életről, a városi társadalom rétegeiről írja Méray-Horváth Károly: „Szóval Arad ilyen viszonyok között annak a kozmopolita áramnak a medrében áll, mely a nyugati élénkebb civilizációnak a csatornája kelet felé, s mely feloldja az egyes nemzetek faji csökönységeit, hogy beleolvadjanak a haladás nagy nemzetközi civilizációjába; és ennek az áramnak a szellőjét érzi jótékonyan, kellemeesen az idegen, ha Aradra jő; érzi társaséletében, intelligenciájában, az eleven, nagyvilágias szellemben, a napi élet mozgalmában s különösen az üzleti forgalom élénkségében. A kultúrának nyugatról jövő áramában Budapest-Bukarest közt Arad a legjelentékenyebb pont. A kozmopolita áram azzal az életmóddal egyesülten, mely a tevékeny polgári foglalkozással jár, a legerősebb megőője az arisztokráciának, a nevek nimbuszának. Aradnak nincs is szereplő arisztokráciája, s akik szerepelnek is, csakis polgári foglalkozásuknál fogva bírnak súllyal. A földművelő osztály amalgamizálódik a kereskedőnéppel, az iparos osztály a bürokráciával, a szellemi munkás a reális foglalkozásúval, és előáll az a bizonyos városi demokrácia, mely a polgárságot akarja az arisztokráciához juttatni – éppúgy mint a nagy városok demokráciája. Aztán Arad gazdasági helyzete is olyan, hogy a legélénkebb városi életet fejti ki. Köröskörül a buja, bő termésű Alföld és a közelben a – fájdalom ma már pusztuló – híres borteremő hegyalja, melynek legközvetlenebb kereskedelmi pontja Arad, a pénzcirkuláció fő ere az egész Alföldről itt van, kilenc helybeli pénzintézet 111 millió összforralommal dolgozik s az osztrák-magyar bank legnagyobb vidéki forgalma Aradon van. Az iparos testületnek 2000-nél több a tagja. A forgalom oly élénk, hogy az Arad-csanád-körösölvölgyi vasutat, mely már egész hálózat, ez teremtette meg s tartja oly virágzásban, hogy – ami ritka dolog – a vasúti részvények igen szép osztalékot adnak. Ezekből a viszonyokból ered, hogy az idegen ma meglepetten úgy észleli, miképp dacára, hogy Arad lakosságának száma szerint csak a hatodik vidéki városa az országnak (39.000 lakosa van, Szeged, Szabadka, Debrecen, Pozsony, Kecskemét megelőzik) mégis van az aradi életben valami világvárosias.”

Az aradi polgár néhány életmódelemét, az urbanizáció tizenkilencedik század végi helyi folyamatait a tapasztalati alapú társadalomtudományban szakavatott Méray-Horváth Károly árfogóan, az Aradra utazó idegenek meglepetését rekonstruáló módon mutatja be: „Meglepi a város fokozatos fejlődést mutató építkezése, melyen látszik, hogy nem úgy hirtelen bujtatták a városépítés köntösébe, hanem természetes folytonossággal fejlődött harmonikus építkezéssé az egész. Az új városrészen a Maros partja már-már egész palotasora a középületeknek, parkozott térséggel előttük. Meglepi a nyilvános helyiségek, melyeknek luxusa nem út el az emberek nagyvárosias tónusától; meglepi színháza, melynek közönsége a legkapósabb a vidéki színházak előtt; ha a kávéházban újságot kér, négy

aradi napilapot is tesznek eléje; ha betekint a város kimutatásába, meglepetten látja, mennyi iskola van; 16 tanintézet van Aradon, zenede is. Délelőtt egy egész kis börze zümmög az egyik kávéházban, mely a budapesti gabonátörszének fő ere. A szeszt pláne jóformán Arad diktálja azokból a nagy gyár-kürtökből, mik a főtér távlatában öthely hely is meredeznek. A szarvasmarha-árakat is Arad hizlalói a leglényegesebben befolyásolják. Gőzmalmai pedig a liszt-üzletben tényezők. Telefon, lóvasút sem hiányzik, s most már a vízvezeték is készül.”

Az Aradot jellemző tárcza záró részében összbenyomásait sűrítő írói optikájával a lényeges, előremutató jegyeket emeli ki Méray-Horváth Károly: „Ha tudakozódik a város adminisztrációja felől, nem hall egyebet, mint hogy az mintaszerű. A vagyonosodás is meglehetősen nivellált; nincsen sok gazdag ember, de viszont a szegénység sem oly nagyszámú. És ami legkellemesebben hat Aradon, hogy látja az ember, miképp itt minden a fejlődés, a haladásnak erősen az útján van. Maga a fekvése is Aradnak igen kedvező; tágan, szabadon épülhet a város. Széles utcák, befásított térségek, utcai fasorok előkelő városossá teszik Aradot. Látszik különben, hogy Arad kiépülése, fejlődése nagy gond alatt áll.”

Végezetül, Méray-Horváth Károly a történeti szociálpszichológia vetületében, gender-elemeket tartalmazó életfeli pillanatképet alkot a messze földön szépségükről híres aradi nőkről: „Es most végül Aradnak egyik hírességéről kell megemlékezni: Arad szép nőiről. Erről híre van Aradnak, hogy a nők milyen szépek. Ugy látszik ez a vér, a fajkeverék hatása egyrészt, másrészt pedig onnan van, hogy Arad a keleti szépség típusnak talán a legszélsőbb nyugati telepe. Az oláh, örmény, zsidó szépség bizonyos szelídült árnyalattal tűnik fel. Társaságilag is az élénk érintkezés folytán, mely az emberek között fennforog, eleven szellem fejlődött ki a szalonéletben, mely távolról sem parlagi s a nőknek megvan a főváros dendis társaságai fölött az az előnye, hogy Aradon csakugyan nem a dendis a női társaságok legelőkelőbb személye. Egyáltalán ficsúrkodás, gavaléria, dendiség nem is nagyon grasszál az aradi fiatalságban s a társaság az embereket átlag mégiscsak aszerint takálja, amik valósággal s nem a látszat, vagy név szerint.”

Tábori Róbert és Méray-Horváth Károly tárcája a tizenkilencedik század végi gazdasági fejlettséget, a nagyvilágias versenyképességet, a jövőformáló dinamizmust interregionális és globalizálódó távlatban mutatja be. (A *Magyar Salon* című folyóiratban megjelent két tárcza szövegéből a ma érvényes helyesírásnak megfelelően, a régies stílus szerkezetet megtartó formában idéztük a részleteket.)

Területi kontextus. Kultúratudomány.

Városmorfológia. Kulturális térlet

Area Studies. Topographical Turn. Cultural Studies. Historical-Cultural Overlay. A területre, Temesvárra és Aradra vonatkozó tematikus művelődéstudományi információk integrált, egymásra vetített áttekintése az előbbieken felsorolt kutatómetodológiai és szemléleti formák mentén valósulhat meg. A Historical-Cultural-Overlay szerkezetében különböző mentális szcénákkal és az identitás parallaxisaival, azaz eltérő területi leképeződéseivel találkozhatunk. Többnyelvűség és multikulturalitás: ezek többszörös kölcsönös determinációkban jutnak érvényre. Minden egyes együtt élő nemzetiségnek a hozzá tartozó nyelvi kultúrával külön világa van. Az értelmezés a másiktól eltérő, a sajátjának elismert nemzeti paradigma keretén belül mozog. Nem ritka jelenség, ugyanazt a történelmi időszakot az együttélő nemzetiségek a saját szempontjaik szerint, egymástól eltérően értelmezik. Ezeket az egymástól eltérő értelmezéseket érdemes együttesen, egymásra rétegzett módon összehasonlítani, szemlélni, elemezni és megérteni. A történések fenomenológiájában az elkülönülő értelmezések ugyanarra a térre és időre vonatkozóan egymástól eltérő fejlődésű és fázisú történelmi-művelődési fedvényrétegeket (Historical-Cultural-Overlay) és ho-

rizont-szerkezeteket képeznek. Ha a művelődési értékeket lokalizáló temesvári és aradi múlt mentális-kognitív térképeink az egymástól eltérő nézőpontokból kibontakozó történeti térben tájékozódunk, akkor az együttélő nemzetiségek száma szerint legalább öt különböző optikára van szükségünk. A művelődési-nemzetiségi megosztásnak megfelelően különböző nézőpontokat tartalmazó szociotopográfiai térképek és történeti-kulturális tératlások a „Wachstumsphasenkarte” mintáját követve konstruálhatók.

Történelmi síkon Temesvár és Arad és a hozzájuk tartozó vonzáskörök befogadás-története a posztmonarchikus diskurzus vonatkoztatási rendszerében is értelmezhető. Az etnokulturális látványképződés képfelbontásának és beszédmódjának jellegét, az egykori osztrák-magyar sztereotípát és térmodell maradványait, az Osztrák-Magyar Monarchia centrális projekcióinak nyomeleit még ma is tárolja a temesvári és aradi kulturális emlékezet. Elavult pixel a városképen? A tizenkilencedik század végi városi életmód értékmintái között sok a kiüresedett maradvány? Atavizmusok a nagyvárosokban? A városfejlődési sajátosságok és párhuzamok a nyugateurópai mintákhoz viszonyítva tűnnek fel igazán. Temesvár és Arad önelvű városfejlődésében sok az egybeesés, de a részletekben jól láthatók az elkülönülő történelmi törésvonalai is. A tizenkilencedik század végén polgárosult viselkedéskultúra jellemezte a két várost. Ebből a külső városképi környezetben sok minden megőrződött.

A hely, a város külső és belső arculatának kivetülését, a nemzeti narratíva szerint szóródó nézőpontok alapján elbeszélhető kaleidoszkópszerű látványt az átmeneti műfajú szöveg, a tárcza, az esszé kitűnően képes közvetíteni. A tizenkilencedik század végi hangnem-novellák szövegképző struktúrájában és a lírai atmoszférát sugárzó tárcsairodalomban a műlthordozó terpoetikai architektúráknak kitüntetett szerepe van. Emlékrom-területek? A településszerkezetet kondicionáló társadalmi és történeti viszonyok organikus világában olvasni tudó értelmező számára a diszfunkciós városmozaikok megmutatkoznak. Sokszor nehéz eldönteni, az emlékek létszintjén a romban a jelenbeli hiányt vagy inkább a múlt értékelítettségét érzékeljük? A romantika poétikájában a rom az örök ideák eszmeisége felé átmutató jelértéket képviseli a magát emberléptékűre álcázó idő szerves terében.

A terület és kontextus vizsgálatánál az emlékezet-történeti rekonstrukciók esetében az arányosított viszonyítási pontokat és az értelmezési tartományt fontos megjelölni. A többarcúságok és uralmi változások nyomán követe során, a tradíció mentális tagozódásának történelmi útját az integráló metaforák és a differenciáló szimbólumok jelvilága szegélyezi. Vallási, származási és kulturális kötelek lazulnak, majd erősödnek, a kultúra rétegeinek egymásra épülését az interkulturális, az identitás, a gender, az idő- és téremlékezet és a Trianon utáni változás olvasatai befolyásolják. Az emlékezet szétesésével és utólagos sűrűsödésével számolhatunk. A térfelosztások megszakításokat idéznek elő, a régebbi közösségek elvesztése, elfelejtése traumát okoz.

Platón *Phaidrosz* című műve az írást a felejtés el-lenszereként, az emlékeztetés szellemi eszközeként tünteti fel. Wittgenstein *Filozófiai vizsgálódások* című munkájában olvasható a tanulmány elején idézett, kiterjeszhető érvényű nyelv város-metafora. A nyelv szerepe az eltérő időpontokban keletkezett kulturális térelemek halmazában felértékelődik. Egyszerre ott lenni a múltban és itt lenni a jelenben? A többnyelvűségen alapuló múlt emlékeivel találkozunk. A jelen dialogicitást hordozó térdimenziója szintén többnemzetiségű, többnyelvű. Az urbanizációs együttélésben a történelmi változások mondializációs morfológiájának karakterét is felismerjük? Tradíciók, megújulási trendek, modernizációk halmozódnak egymásra. A történelemről leváló jelen hogyan talál magának teret az emlékek között?

(A szerző által idézett gazdag könyvészeti anyag közlésétől eltekintünk – szerk.)

KOLLAI ISTVÁN - ZAHORÁN CSABA¹

Trianon a román és szlovák köztudatban

Noha egy román politikai elemző megállapítása szerint „Romániában június negyediké – a történészek kivételével – senkinek nem mond semmit”, Trianon valójában nagyon is jelen van a román köztudatban. Ez az ellentmondásos helyzet, amely egyébként a szlovák közgondolkodásra is érvényes, egy sajátos jelenségből fakad. Amikor ugyanis a magyarok Trianont, a románok a Nagy Egyesülést, a szlovákok pedig az önálló nemzetépítés kezdetét emlegetik – azaz az első pillantásra három különböző dolgot –, valójában ugyanarra az eseménysorozatra, illetve annak egy-egy nemzeti dimenziójára gondolnak. Trianon, vagyis egészen pontosan az 1918 és 1920 közötti történések román és szlovák narratívájának értelmezéséhez éppen ezért elengedhetetlen annak a kontextusnak az ismerete, amely a nemzeti szempontú történetírás és -oktatás együtthatásaként alakult ki keleti és északi szomszédunknál. Azért is fontos ez, mert a kérdés kezdettől fogva – gyakorlatilag mindmáig – a napi politika eszközeként is szolgált. Plasztikusan mutatkozott ez meg 2010-ben, a békeszerződés aláírásának 90. évfordulóján, amikor is Trianon hirtelen rendkívül aktuális lett, legalábbis magyar-szlovák viszonylatban. A szlovák köztársasági elnök egyik nyilatkozatában a békeszerződést a szlovák államiség egyik pillérének nevezte, Ján Slota, a nacionalista Szlovák Nemzeti Párt vezetője Trianon-emléktáblát avatott fel Pozsonyban, június 4-én pedig emlékoszlopot Révkomáromban, ahol konferenciát is tartottak Trianonról – párhuzamosan egy ellentétes előjelű magyar megemlékezéssel. Arra a kérdésre, hogy mindez hogyan és miért történt, viszonylag egyszerű választ adhatunk: mindkét országban parlamenti választások voltak 2010 tavaszán.

Jelen dolgozatunkban természetesen nem vállalkozhatunk a román és a szlovák történelemszemlélet teljes körű bemutatására, mégis szükségesnek tartunk felidézni néhány olyan momentumot, amelyek reményeink szerint hozzájárulhatnak szomszédaink gondolkodásmódjának megértéséhez.

Trianon helye a román és szlovák történelmi kontextusban

Trianon fogalmának relatív ismeretlensége ellenére maga az impériumváltás témája kitüntetett helyet foglal el a román közgondolkodásban. Mégpedig annyira fontosat, hogy 1990-ben december elsejét – azaz az Erdély Romániához való csatlakozását kimondó 1918-as gyulafehérvári román nemzetgyűlés évfordulóját – tették meg az ország nemzeti ünnepévé (az erdélyi ma-

gyarság nem kis keserűségére). A versailles-i kastély neve helyett azonban a gyulafehérvári nemzetgyűlés vagy a Nagy Egyesülés szerepel a román történelem-könyvekben.

A román történelmi tudat egyik pillérét mindmáig a dákoromán kontinuitás elmélete képezi, azaz hogy a románok etnogenezisére a mai Románia egész területén – többek közt Erdélyben – került sor, mégpedig azelőtt, hogy a környező népek (keleti szlávok, bolgárok, magyarok) megjelentek volna a régióban. A tézis fontos eleme továbbá az is, hogy ezen a területen mindvégig kimutatható a románok jelenléte, sőt, túlsúlya. Noha a kontinuitást sokan vitatják, az hasonló szerepet töltött be (és tölt be napjainkig) a román nemzet- majd nemzetállam-építésben, mint a magyarok esetében a honfoglalás és az államalapítás hagyománya, azaz valamiféle történelmi (elő)jogok forrását jelenti a románság számára a mai Románia területére. Az etnocentrikus (nemzeti, majd nemzeti-kommunista) narratíva, miként azt Lucian Boia mítoszboncoló könyvében (*Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kriterion, Bukarest-Kolozsvár, 1999) kimutatta, a modern Romániát visszavetíti a múltba, így az gyakorlatilag az ősidők óta – meglehetősen anakronisztikusan – lebeg a történelemben. Ez a szemlélet a mai állam egész területére kiterjed (sőt, helyenként meg is haladja azt), Erdély pedig ugyanúgy egy a három történelmi „román ország” közül, mint Moldva vagy Havasalföld, függetlenül a románság 1918 előtti erdélyi státusától. A történetírás előszeretettel fókuszál a románságot „újraegyesítő” törekvésekre, akár Vitéz Mihály román fejedelem 1599-1600 évi vállalkozása kapcsán, akár a XIX. század második felében vagy 1916-1918-ban; a gyulafehérvári nemzetgyűlés (illetve a többi „történelmi román tartomány” csatlakozása) így egy évszázados folyamat betetőzésekképpen kerül bemutatásra. (Lásd C. Iordachi és M. Turda dolgozatait.)

Román részről tehát a román nemzet történelmi jogaira és ősi álmának beteljesülésére – a magyar honfoglalással megzavart egység visszaállítására – helyeződik a hangsúly, és nem a magyar állam területi veszteségeire. Románia 1918-ban tulajdonképpen csak visszacszerzi Erdélyt, és ez a szóhasználatban is megnyilvánul, mind a történelmi munkákban, mind a napi sajtóban.

A román közgondolkodás fontos összetevőjét alkotja az is, hogy a „Nagy Egyesülés” döntő mértékben a román nemzet erőfeszítéseinek, áldozatainak az eredménye, eltérően a magyar narratívától, amely inkább a nagyhatalmak diktátumaként értelmezi Trianont. Florin Constantiniu elismert román történész akképp fo-

galmazza meg ezt a felfogást, hogy Nagy-Románia nem a versailles-i rendezés mesterséges következményeként, mintegy „az antant borralalójaként” valósult meg, hanem már a békeszerződések megkötése előtt – az egyes tartományok 1918-as csatlakozásával – jött létre. (Florin Constantiniu: *O istorie sinceră a poporului român*. Bukarest, 2002) Román értelmezésben a trianoni békeszerződés csak lezárása, jóváhagyása egy önerőből végrehajtott nemzetegyesítő folyamatnak. Ugyanezt az álláspontot tükrözi Andrei Brezianu amerikai román köztársasági elnök hozzászólása abban a vitában, amelyet Tony Judt amerikai elemző cikke váltott ki. Brezianu – többek közt – azt kifogásolja, hogy Judt Románia területszerzésekként ír 1918-ról, mintha „Románia kiegészülése [...] nem a nemzet és nép akarátának megnyilvánulásaként, hanem annexióként” ment volna végbe. (Tony Judt, *România: la fundul grămezii. Polemici, controversie, pamflete*. Polirom, Iași, 2002)

Ugyanakkor a Nagy Egyesülés román megítélése nem változatlan, amit a történetírásban időnként bekövetkezett hangsúlyeltolódások is tükröznek. Másképp kezelték a két világháború között (ezen belül eltérő módon az erdélyiek és a regátiak), másképp az ötvenes években vagy a későbbi nemzeti kommunista időszakban, illetve az 1989-es fordulat után.

Trianon a szlovák történelem számára szintén kulcsfontosságú esemény, hiszen ekkor alakult ki Szlovákia déli határvonala és a szlovákok államalkotó nemzeté válhattak. Ennek ellenére a szlovák történetírás és köztudat közel sem foglalkozik annyit Trianonnal, mint azt ez alapján gondolhatnánk. Maga a Trianon szó a történelemkönyvekben hangsúlyos nem elem, ehelyett inkább „Szlovákia kiválásáról” beszélnek, azaz arról a folyamatról, ahogyan Szlovákia területe a történelmi Magyarország egyik részéből önálló államterületté vált. A szlovák historiográfia e folyamat kezdőpontjaként a századforduló után tetőző, kisebbségellenes magyar nemzetiségpolitikát teszi meg, ami után úgymond logikusan következett a cseh és szlovák függetlenségi törekvések egymásra találása, majd az első világháború után e törekvésnek a világpolitika előtti elismeretése. Marián Hronský, a téma neves szlovák szakértője egy írásában úgy fogalmaz, hogy az „1918-as év katasztrófája”, azaz a történelmi Magyarország szétesése tulajdonképpen egy évszázados bomlási folyamat betetőzése volt, amelynek a végén nemzetállamok jöttek létre a soknemzetiségű Magyarország helyén. A történész ide sorolja a trianoni magyar nemzetállamot (Maďarsko) is, amely szerinte nem is vesztett el semmit, hiszen nem volt a történelmi Magyarország (Uhorsko) jogutódja, hanem ugyanolyan utódállamnak tekinthető, mint az Osztrák-Magyar Monarchia romjain létrejött többi ország.

A trianoni békeszerződés és ezzel a szlovák-magyar határkijelölés problematikájának elsikkadása a szlovák történelmi emlékezetben a szlovák történelem-szemlélet egy alapvető jellegzetességével áll kapcsolatban. Míg az 1918 előtt íródott első szlovák történelemkönyvek a szlovák nép, azaz egy etnikum történelmét próbálják felidézni, addig mára az a gyakorlat vált kizárólagossá, miszerint a szlovák történelem egy terület, mégpedig a mai Szlovákia területének a története. Így a szlovák történelem szerves részének tekintik a középkori vagy a XIX. századi Pozsonyt is – a szlovák könyvpiac divatos újdonságai közé számítanak a régi Pozsonyt benutató képes albumok –, csakúgy, mint a szépirodalmi német várcsok történetét is. Elsőre furcsának,

magyar szemmel kirekesztőnek tűnhet ez a fajta megközelítés, de a szlovák történelmi munkákon végigtekintve látható, hogy a retrospektív látásmód csapdáját sikerrel el lehet kerülni. Vannak olyan munkák, amelyekben a mai Szlovákia területén élő magyarok középkori-koraújkorai jelenlétéről valóban szó sem esik. Ezzel ellentétben például a legújabb szlovák akadémiai történelem-szintézis mintha megpróbálná az elmélyült olvasókban tudatosítani, hogy „a mai Szlovákia területén lévő korabeli magyar kultúra elválaszthatatlan egységet képezett az össz-magyarországi magyar kultúrával”. Kérdés persze, hogy a szlovák olvasók mennyire elmélyültek, és nem csak felületesen a könyvben szereplő térképeket nézegetik-e – amelyeken a középkortól kezdve be van rajzolva a mai Szlovákia területe.

Trianon „igazságtalansága” román és szlovák szemmel

Itt érkeztünk el ahhoz a ponthoz, hogy ha tágran értelmezve a „román, illetve szlovák fél” – lett légyen akár történész, akár átlagember vagy politikus – Trianonnal foglalkozik, akkor hogyan viszonyul annak magyar szempontból egyértelmű igazságtalanságához. A továbbiakban megkíséreljük felsorolni a két szemléletmód legalapvetőbb elemeit.

Trianon és következményeinek román értékelése továbbra sem mentes az etnocentrikus vonásoktól, azaz megfigyelhető a nemzeti szempont túlsúlya, sőt, esetenként kizárólagossága. A Nagy Egyesülés szókapcsolata Erdély lelkes, önkéntes csatlakozását takarja, miközben a magyar közbeszédben Erdély kapcsán a (román) „fegyveres hódítás”, „megszállás”, esetleg a semlegesebb „elvesztés” dominál. Egy román tankönyv még azt is megemlíti, hogy Erdély nem román népei (még a magyarok is!) elismerték az egyesülést, igaz, „az ellenségesség bizonyos tendenciái egyes magyarok között fennmaradtak”. Florin Constantiniu idézett összefoglaló munkájában pedig – a legjobb nemzeti hagyományoknak megfelelően – úgy fogalmaz, hogy Nagy-Románia valójában nem „nagy”, „hanem természetes, olyan ország, amely megegyezik természetes határaival”. A minden románt egyesítő állam képe gyakran elhomályosítja azt a tényt, hogy a megnövekedett Románia összlakosságának közel 28%-át más nemzetiségek alkotják, ami pedig súlyos tehernek bizonyult – belpolitikai és külpolitikai tekintetben egyaránt. Mindezenáltal a két háború közötti időszak megítélése visszahat a trianoni rendezésre is. Nagy-Románia a román köztudatban hasonló aranykorként él, mint a magyarban a dualizmus időszaka – a megvalósult nemzeti aspirációk, a modernizáció, az állam- és nemzetépítés korszakaként, ami mintegy utólag is igazolja 1918-at.

Ugyanakkor érdekes, hogy román részről a békeszerződést nem követte határtalan lelkesedés, noha a körülmények szerencsés összjátéka következtében gyakorlatilag az összes román nemzeti cél teljesült. A román történetírás sérelemként értékeli azt a tényt, hogy nem valósult meg az antanthatalmak eredeti – 1916-os – ígéretei (pl. a Bánságon osztozni kellett a délszláv állammal), hogy Romániával méltatlanul, nem egyenrangú félként bántak a béketárgyalásokon, ráadásul ráerőltették a szuverenitását sértő kisebbségvédelmi szerződést.

Szlovák részről Trianon, azaz a szlovákok „kiválása” kapcsán gyakran kerül elő az a filozófiai jellegű érv-

rendszer, miszerint a történelemben az összetett hatalmi, etnikai viszonyok és egyes nemzetek történelmileg szerencsés helyzetükből következő „túlzott dominanciája” következtében nincsenek egyértelmű igazságok. Ezt – mint minden filozofikus érvelést – alpból vissza lehet utasítani, de vitába is lehet szállni vele: ha a trianoni rendezés nem is lehetett volna teljesen igazságos, de biztosan lehetett volna igazságosabb. Ugyanide sorolható az is, amikor a problematikával kapcsolatban a magyarok által elkövetett vélt és valós sérelmek kerülnek elő – nem egyértelmű logikai összefüggésben az alapkérdéssel, Trianonnal. A sérelmi monológok tudat alatt talán arra utalnak, hogy a magyarok baklövései-bünei – kinek hogy tetszik – feljogosítanak a saját, szlovák igazságunk érvényesítésére, vagy hogy a magyarok hiteltelen vitapartnerek lennének ebben a kérdésben? A magyarok „etnikai érzékenységgel” szembeni kétkedéseire utalt egy kortárs szlovák történész, amikor azt ecsetelgette egy beszélgetésen: 1918-ig a magyar politika küldetéstudatától fűtte még a balkáni expanzió nehézségeit méricskélte. Aztán két év múlva már az etnikai elv mindenképp, az etnikai elv az egyetlen igazság? Valóban jogos lehet a teoretikus kérdés: hol tartana ma a magyar közgondolkodás, ha nem lett volna Trianon? Ontaná-e magából akkor is az autonómia-tervezeteket? Teoretikus kérdésekre nincs válasz, inkább visszakérdezni érdemes: miért bizonyítják önmagukon a szlovákok azt a hipotézist, miszerint a közép-európai népek elitjei nem azért sírtak, mert el voltak nyomva, hanem csak azért, mert ők nem tehetők ugyanezt.

A trianoni határok román és szlovák szemmel

A határkérdésben úgyszintén tetten érhető az említett etnocentrikus szemlélet. Lucian Leuştean, a trianoni problematikát nemrég elsősorban diplomáciatörténeti szempontból feldolgozó iasi-i történész, (jelenleg a román külügyminisztérium magas rangú tisztviselője) úgy ír az új román-magyar határról, mint ami a békeszerződés legtartósabb elemének bizonyult, és kiállta az idő próbáját is. Ami a határkijelölés etnikai szempontját illeti, az a magyar többségű partiumi sávnál kissé homályosan jelenik meg, a gazdasági, stratégiai és közlekedési elveket pedig Leuştean kizárólag a román érdeket szem előtt tartva említi meg. A századfordulón egyértelműen magyar jellegű – és csak a XX. század második felére elrománosodó – partiumi városok (belső-Erdély más városaihoz hasonlóan) is inkább román városokként élnek a mai román köztudatban, nem kérdőjelezve meg a határ jogosságát. Végeredményben 1918 után Erdély úgy integrálódik a román történelmi térbe, hogy annak magyar vonatkozásai kifejezetten a háttérbe szorulnak.

Szlovák részről Lubomir Lipták neves történészt érdemes kiemelni, aki munkáiban rendszerint egy mondat erejéig megemlíti: a magyar-szlovák határ kialakításában etnikai, gazdasági, stratégiai és biztonságpolitikai szempontok egyaránt szerepet játszottak. Valóban, 1918 után a stratégiai-biztonsági szempontok gyorsan beépültek a szlovák politikai gondolkodásba, a nemzeti önrendelkezés részének tekintve a gazdasági életképességhez vagy a védekezés képességéhez való jogot. „A Duna nélkül államunk nem tud élni” – fogalmazta meg Vavro Šrobár, Szlovákia teljhatalmú minisztere az impériumváltás időszakában. Ehhez a szlovák állás-

ponthoz hozzájárult a dualizmus-korabeli asszimilációs nemzetiségi politika emléke is, ami miatt a hivatalos magyarországi nemzetiségi adatokat sem a párizsi cseh-szlovák (illetve román) tárgyalódelegáció, sem a mai szlovák (és román) történész-szakma nem fogadja el megfelelő „tárgyalási alapnak”. A szlovák szövegközlők Dél-Szlovákia kapcsán a legtöbb esetben „etnikailag kevert területről” beszélnek, és a magyar demográfusokkal, történészekkel vagy például Bibó Istvánnal ellentétben szlovák történészek kétségbe vonják azt, hogy a szlovák-magyar nyelvhatár 80-50 éve a közép-európai viszonyokhoz képest kivételesen egyértelmű volt, amely kacskaringóssága ellenére is nagyjából igazságos határ alapját képezte volna.

Közös vonásként jelenik meg a trianoni határok kijelölésével kapcsolatban a Magyarországon maradt szlovákok és románok számának túlbecslése is, a Magyarországtól elcsatolt magyarok egyfajta kompenzációjaként. Például a Román Akadémia közelmúltban megjelentetett történelmi szintézise ugyan megemlíti az 1930-as magyarországi népszámlálási adatokat, amelyek szerint Magyarországon 16221 személy tüntette fel anyanyelveként a románt, ám a magyar statisztikák adatait hamisítás, valamint az erőteljes magyarosítási, illetve elnemzetlenítési politika eredményének tudja be, és egy 100-250 ezres (román) becslést állít szembe velük. Ugyanez jóval hangsúlyosabban jelenik meg a szlovák érvrendszerben, a trianoni döntés igazságtartalmának igazolásaként. Eszerint Magyarországon is több százezer szlovák maradt, akiket csak az asszimiláció és a nemzetiségellenes bürokrácia tett láthatatlanná a népszámlálások számára. A „400 ezer magyarországi szlovák” mítosza egészen az 1946-1947-es lakosságcsere egyezmény végrehajtásáig élt: ekkor a csehszlovák toborzóbizottságok „csak” mintegy 70 ezer szlovákot tudtak rávenni a „hazatelepülésre”, ami jókora csalódást okozott a csehszlovák félnek. Mindenesetre a szlovák köztudatban máig homályosan továbbél, hogy valaha komoly szlovák nemzetiségi tömbök voltak Magyarországon, amelyek mára nagyrészt eltűntek – ellentétben a szlovákiai magyar közösségekkel.

A magyar Trianon-közbeszéd recepciója

A magyar közgondolkodásban Trianon, mint történelmi esemény, nehezen elválasztható a magyar kisebbségek kérdésétől, mint aktuálpolitikai üggyel. A határon túlra került magyar nemzetrészek (a magyar történelmi-kulturális hagyományokkal bíró területekkel együtt) még a revízió kudarca után is részesei maradtak az immár kulturális értelemben újrafogalmazott magyar nemzetfelfogásnak. Az 1989 utáni kormányok a békeszerződés magyar szempontból legsúlyosabb következményét nem a történelem kerekének visszafordításával, hanem „nemzetpolitikával” – a magyar kisebbségek támogatása révén – próbálja kezelni. A kisebbségekben élő magyarokat a demokrácia keretei között is sújtja egyfajta „természetes diszkrimináció”; a romániai és szlovákiai magyar közösségek az asszimiláció révén, mint kulturális értékek eltűnhetnek, amit a magyarországi magyar társadalom megválasztott kormányain keresztül logikus módon szeretne meggátolni. Ideális esetben mindez történhetne a román/szlovák fél segítése, vagy jóindulatú semlegessége mellett.

Szomszédaink számára azonban Trianon említése általában mást jelent: „nagy magyar” nacionalizmust, a

két háború közötti irredenta ideológiát és az 1989 utáni látványos, ám a politikai gondolkodásban súlytalan szerepet játszó „Trianon-folklórt”, így minden ezzel kapcsolatos dolgot ideges gyanakvással szemlélnek. Ebben a bizalmatlanságban kétségkívül komoly szerepet játszik az is, hogy Magyarországon a rendszerváltás óta virágzik a történelmi Magyarországot idéző könyvek és szimbólumok (térképek, naptárak, kitűzők stb.) piaca, ami a felszínés – vagy rosszhiszemű – külső megfigyelőt valóban a két háború közötti revíziós kultuszra emlékeztetheti. A magyar Trianon-folklór mindeközben kapóra jön a „magyarveszély” fenntartásában érdekelt szlovák, illetve az Erdélyt féltő román nacionalistáknak. A szomszédos országokban pedig az általában konfliktus-orientált médiában meglehetősen nagy teret kapnak a magyarországi irredenta, Trianon-ellenes megmozdulások és tüntetések. Így nem csoda, hogy – különösen szlovák részről – éberren figyelik a Jobbik és a „Magyar Gárda” megmozdulásait is, rendszerint túldimenzionálva azok szlovák- (és román-) ellenességét. Egy neves szlovák történész, Roman Holec egy cikkében nemrég aggodalmát fejezte ki a legújabb magyar történetírásban – meglátása szerint – egyre nagyobb teret nyerő nacionalista szemlélet miatt, egy 2009 óta megjelenő, valóban vitatható színvonalú magyar történelmi lap kapcsán pedig egyenesen az újjáéledt irredentizmus érzéséről írt.

A „Trianon-folklór” hozzájárul ahhoz, hogy a határon túli magyarokkal kapcsolatos politika egyes elemeit a román és szlovák éltek rendre agresszív lépésként ítélik meg. A kisebbségi kérdést szigorúan román/szlovák belügynek tartják, és gyakran olvasható-hallható az az érv is, miszerint a romániai és szlovákiai kisebbségek rendelkeznek minden, „Európa által elvárt” joggal. Pusztán ebbe az állításba is bele lehetne kötni, ehelyett viszont csak azt kell megemlíteni, hogy a nemzetközi jog szintjén a kisebbségi jogok nagyon halványan vannak jelen, ahol pedig ezeket a jogokat erőteljesebben képviselik, azok pont a gyenge jogalkotó képességgel rendelkező szervezetek.

A magyar felfogással ellentétben a románok és szlovákok Trianonhoz kizárólag történelmi, lezárt kérdésként viszonyulnak, amelyet ma már úgy mond nem kell feleslegesen bolygatni. Ezzel kapcsolatban néha egészen különös megnyilvánulásokra is sor kerül. A nacionalista Nagy-Románia Párt egyik parlamenti képviselője felszólalásaiban azt kifogásolta, hogy a magyarországi nemzetiségi iskolák diákjainak történelemből írt értekezési vizsgáján az egyik kérdés az volt: a diákok soroljanak fel érveket, miért lehet igazságtalannak tekinteni – etnikai szempontból – Magyarország trianoni határait. A képviselő szerint a kérdésfelvetés nemcsak sérti a nem magyar diákok nemzeti önérzetét, hanem aláaknázza a Románia és Magyarország közötti jó kapcsolatokat, sőt, irredentizmust, szeparatizmust, történelemhamisítást szül. Az aggódo román honatya felvetése jól illusztrálja azokat az érzéseket, amelyeket a magyarok Trianon-traumája, illetve annak különféle kifejeződései keltenek a román közvéleményben.

Szomszédaink traumái

A románok és szlovákok Trianonnal kapcsolatos aggályainak továbbéléséhez valószínűleg az a körül-

mény is hozzájárul, hogy a véglegesnek tekintett versailles-i békerendszer alig több mint két évtizeddel később az alapjaiban rendült meg. Az első világháború területi változásai következtében ellenséggé vált szomszédok a megfelelő időben visszavágtak, és érvényesítették területi követeléseiket. A két bécsi döntés bizonyos szempontból hasonlóan érintette a román és szlovák történelmi tudatot, mint Trianon a magyart. A románok traumaként élték meg Észak-Erdély „elrablását”, valamint az atrocitásoktól kísért magyar berendezkedést és négyéves uralmat (korábbi szóhasználat: „horthysta-fasiszta terror”), csakúgy, mint a szlovákok a magyar csendőrök visszatérését és az első bécsi döntés nyomán a „véres határok” meghúzását. Ahogy a már idézett Lipták fogalmaz: „Ezeknek [a dél-szlovákiai] területeknek a magyarok általi megszállása a szlovákok többsége számára nagy trauma volt, 1918 óta hozzászoktak, hogy Szlovákia a »Tátrától a Dunáig« tart.” Mindez nem csak a személyesen is érintettek vonatkozik, hanem nyomot hagyott az egész kollektív tudatban. Nagy-Románia összeomlásának drámáját ráadásul az is tetézte, hogy Románia Észak-Erdélyen kívül további komoly területvesztéseket is elszenvedett – mégpedig fegyveres ellenállás nélkül (Besszarábiát és Észak-Bukovinát a Szovjetunió kebelezte be, Dél-Dobruzzsát pedig Bulgáriának kényszerült átengedni a román kormányzat). Ugyanakkor viszont fontos megjegyezni, hogy mindezek a traumatikus élmények nem ingatták meg a románok azon meggyőződését, hogy 1918-19 között csak azt szerezték meg (vissza), ami őket jogosan megilleti, az 1940-es veszteségek így jogtalanok és igazságtalanok voltak.

Befejezésképp feltehetjük azt a kérdést, hogy vajon mennyire jogos, mennyire reális az a felvetés, hogy a magyar társadalom túl sokat foglalkozik Trianonnal, egy lényegében lezárt történelmi kérdéssel? Noha véleményünk szerint legalábbis vitatható Lucian Leuştean-nak az a megállapítása, hogy „a trianoni békét végül is jóváhagyták a nagyhatalmak, Európa, a civilizált világ, mindazok, akik számítanak – vagyis a Történelem” (*Trianon – történelem és propaganda*. Múltunk 2005/2) mégis talán nem kevés igazság rejlik abban a kritikában, hogy a magyar köztudat „túlhistorizált”, túlságosan is szeret a múltba révedni, miközben ezt a múltat szomszédaink közel sem látják olyan fényesnek, mint mi. Egyfajta magyar önreflexiónak is tekinthető Németh Zsolt-nak még külügyi államtitkárként tett kijelentése: „elvétjük a célt, ha szentimentális megemlékezésekkel feleslegesen belegázolunk a szomszéd nemzetek érzékenységébe”. De pragmatikus szempontból érdemes Rudolf Chmel (Csehszlovákia utolsó budapesti nagykövete, volt szlovák kulturális miniszter) nyilatkozatát is figyelembe venni, miszerint szerinte a státustörvény kapcsán túlságosan ki lett hangsúlyozva, hogy az egyfajta kárpótlás Trianonért. „Mindez pedig a kölcsönösen létező traumák, előítéletek és gyanakvások árnyékában aligha lehet jó kiindulási pont a szükséges kompromisszumhoz”. (Alternatíva vagy csak ábránd? Beszélgetés Rudolf Chmel irodalomtörténésszel. Új Szó, 2002) Csak remélhetjük, hogy az érzékenységek, érzéketlenségek és félelmek labirintusából idővel mindenkinek sikerül megtalálnia a kiutat, amiben talán segíthet a másik alaposabb és empatikusabb megismerése is.

1 - A román vonatkozású részeket Zahorán Csaba, a szlovák vonatkozásúakat Kollai István készítette. Az írás eredetileg a Kommentár 2007/3. számában jelent meg, jelen változat némileg kiegészített. A szerzők gazdag jegyzetapparátúsról, terjedelmi okokból, le kell mondanunk. A tanulmányok létezik egy korábbi változata – lásd: Kommentár 2007/3. szám – itt az utalások követhetők.

STEVAN BUGARSKI

Trianon - határkő Szerbia és Jugoszlávia között

Minden háborúban a hadviselő felek egyike vesztes, a béke feltételeit pedig a győztes diktálja. A helyzet bonyolódik, ha több győztes létezik, és még inkább akkor, ha az érdekek versenyhelyeztetet alakítanak ki. Valami hasonló történt az 1914-18 közötti világháború után. Versailles-ban a győztesek gyülekeztek össze, hogy kialakítsák a nagy világégés lezárásának a kereteit.

A Habsburg Birodalomban élő szerbek (és szlávok) abba a seregbe kaptak behívót, amely a másik oldalon harcolt, csak egy részük, többnyire az oroszországi hadifoglyok alkotta önkéntes alakulatok harcoltak az antant oldalán. Ugyanakkor Szerbia a győztesek között volt, igen komoly elvárások fogalmazódtak meg vele kapcsolatosan – ezek különbözőek, olykor egymásnak ellentmondóak voltak.

Melyek voltak Szerbia tervei és lehetőségei?

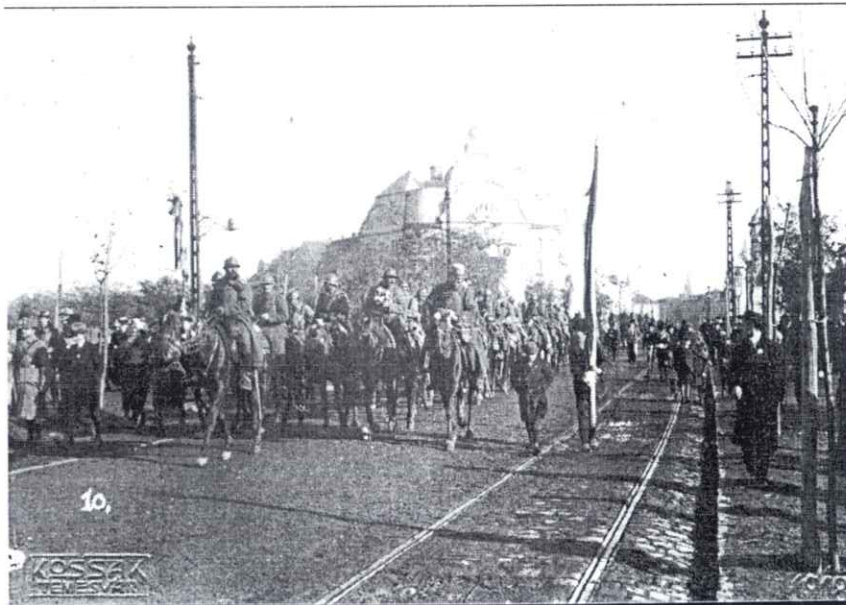
Amikor megtámadták, Szerbia elsődleges célja az önvédelem volt, ehhez adódott menet közben a Habsburg Monarchiában élő szerbek és más szláv népek felszabadítása és egyesítésük egyetlen szerb állam keretében. Az elképzelés nem volt új, már a sarajevói gyilkosság idején is létezett.

A szerb kormány, akkor éppen száműzetésben Niš városában, azzal számolt, hogy az éppen elkezdődött háború végén létrejöhet egy erős állami alakulat, amely magába foglalná a szerbeket, horvátokat és szlovéneket. Ennek a tervezett államnak az alapelveit a Szerb Parlament Niš-ben, 1914. dec. 7-én elfogadott Nyilatkozata tartalmazza: a két szerb királyság (Szerbia és Montenegró) arra fog törekedni, hogy egyesüljenek a boszniai, hercegovinai, vajdasági, dalmáciai, horvátországi, isztriai és szlovéniai vértestvéreikkel egy egységes államban, amely megőrzi mindezen népek nemzeti jegyeit; és a modern civilizáció minden értékét szavatolják számukra: a polgári jogokat, a vallási és a nyelvi egyenlőséget, minden nép kulturális specifikumának a megőrzését. Az állam egységes, alkotmányos királyságként jönne létre, közös védelmi rendszerrel és közös állami jelvényekkel, ugyanakkor a saját történelmük különállóságát bizonyító jelvényeiket a horvátok és a szlovének továbbra is használhatják majd. Ezek szerint Szerbia védelme és a szerbek egyesítésének az eszméje helyett az új jugoszláv állam létrehozásának a célját nyilvánítták ki. Ez Szerbia állami és nemzeti politikájában meghatározó fordulatot jelentett.

Ezzel mintegy párhuzamosan, az Osztrák-Magyar Monarchiában élő horvát, szlovén és szerb értelmiségiek, száműzetésben, a szerb kormány támogatását élvezve létrehozzák a Délszláv Választmányt, amely hasonló értelmű álláspontot fogalmazott meg, amely lényegében mégis különbözött a kormányétól, amennyiben föderáció illetve konföderáció létrehozását vetítette előre: a jugoszláv állam két egyenlő jogokkal rendelkező egységből jönne létre, az egyik Szerbia az 1914-es határaival (és feltehetőleg Montenegróval), a másik a Habsburg Monarchia területén élő délszláv területekből (Szlovénia, Horvátország és Száva-szentdemeter, Dalmácia, Bosznia és Hercegovina, Bánság, Bácska és Baranya), Horvátország történelmiségére alapozva, ennek állami keretei között jött volna létre.

Az antant nagyhatalmai nem tervekkel foglalkoztak egy olyan háborút követően, amelynek a végét még nem lehetett látni, hanem a saját érdekeik szerint cselekedtek: Olaszországgal Londonban egyezményt írtak alá, amelynek értelmében fontos területeket ígértek számukra; Romániával titkos tárgyalásokat folytattak, nekik ígérve a Bánságot egészen a Tiszáig; ézenközben Szerbiától elvárták, hogy Bulgáriának átadja bizonyos területeket annak érdekében, hogy utóbbi semleges maradjon.

Nikola Pašić szerb kormányfő álláspontja egyértelmű volt: Szerbia elfogadja azt, hogy ne kapjon semmit, de területekről nem mond le. Az antant háborút követő

A szerb hadsereg bevonulása Temesvárra 1918. 11. 15-28. között

területi kompenzációt illető konkrét javaslatait a szerb kormány határozottan visszautasította, olcsó üzleti fogásnak minősítette, miként egy megnövekedett területű Szerbiára vonatkozó javaslatot sem fogadta el, célja továbbra is Jugoszlávia létrehozatala volt.

A hosszan tartó háború, a felek kifáradása, majd az 1917 februári oroszországi események új helyzetet alakítottak ki, és az álláspontok némileg módosultak. Ebben a kontextusban került sor a Szerb Kormány és a Délszláv Választmány Korfuban megtartott konferenciájára. Hosszas tárgyalások eredményeként született meg 1917. július 20-án a Korfui Nyilatkozat, amely konkrét elemeket tartalmaz: a délszlávok közös államát Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak fogják hívni, élén az uralkodóval, a szerbek, horvátok és szlovének királyával; az ország számára egységes jelvényeket – címer, zászló, korona – alakítanak ki (ugyanakkor mindenik nép nyilvánosan használhatja a saját jelvényeit); az államban a három nép megnevezései egyenlőek, a cirill és a latin ábécé egyenértékűek, az állam azonos módon kezeli a három hagyományos (ortodox, katolikus, muzulmán) vallást; az ország területe odáig terjed, ameddig az illető népek tömbben élnek és etnikai folytonosságot alkotnak; szavatolják a polgárok a törvény előtt egyenlőségét, az általános választójogot és az alkotmány elfogadását.

A Délszláv Választmány elnöke, a horvát Ante Trumbić a Nyilatkozattal kapcsolatosan kijelentette, hogy a közös állam a népek képviselőinek szabad akaratából jön létre, nem pedig a délszláv területek Szerbiához történő csatolásával, az állam az őt létrehozók közötti egyenlőségre épül, vagyis nem egy megnövekedett Szerbia jön létre, hanem az igazi Jugoszlávia. Elkerülték, nem adtak választ az államforma kérdésére.

Konfliktus alakult ki a Délszláv Választmány jogállítását illetően is, amely a Szerb Kormánnyal azonos jogokat követelt a jövőbeli állam kialakításában. Szerbia azon az állásponton volt, hogy az antant oldalán hadban álló állam kormányra nem lehet egyenértékű egy, az antant ellen küzdő államokból származó emigráns csoporttal; ezzel kiiktatták a duális szövetség rejtett eshetőségét.

A nagyhatalmak ezt az álláspontot elfogadták, de hosszú ideig sem Szerbia, sem a délszláv emigráció követeléseit nem vették komolyan. Az októberi oroszországi forradalom, de mindenekelőtt a népek önrendelkezésére vonatkozó nyilatkozat USA kongresszusa általi elfogadása új helyzetet teremtettek. Ezt kihasználva, Szerbia egy üzenetet fogalmazott meg a kialakítandó délszláv állam elvi alapjait és területét illetően. Pašić kormányfő a Szerb Kormány számára igényelte az új állam kialakításának a jogosítványát, az ő értelmezésében egy ilyen diplomáciai kezdeményezés kizárólag szerb indítvány lehetett, Szerbia lévén a hadviselő fél, és a Délszláv Választmány szerepét másodlagosnak, propaganda-szerepnek tekintette.

1918 szeptember-októberében a hadi események alapján biztosra lehetett venni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlik, így a győztes hatalmak formálisan is elfogadták a szerbek, horvátok és szlovének jogát a közös állam kialakításához.

Elsőként a Horvát Parlament hozott döntést és 1918. október 6-án létrehozták a Szlovén-Horvát-Szerb Bizottságot, amelynek célja a Monarchia területén élt szlovének, horvátok és szerbek közös, szabad és független államának a létrehozatala volt. A Bizottság kapcsolatba lépett a Délszláv Választmánnyal, és arra törekedtek, hogy Szerbiával azonos jogállást kapjanak a közös érdekek képviselőiben. Ezt a kezdeményezést nemcsak Szerbia utasította vissza, de az antanthatalmak is, akik nem tagadhatták meg Szerbia szövetségi, a háború során létezett partneri jogait.

1918. november 25-én Bácska és Baranya népei nyilatkozatot fogadtak el a Szerbiával való közvetlen, s nem a zágrábi Bizottság általi egyesülést illetően, vagyis nem fogadták el azt, hogy a Bizottság képviselje

érdekeiket; a közvetlen unió mellett foglalt állást később Száva-szentdemeter is. Hasonló határozatot fogadott el Montenegro 54 létező járásából 42. A zágrábi Bizottság veszélyes helyzetbe került, egyedül maradván a vesztesek közé sorolhatták volna, továbbá Olaszország a londoni egyezségben neki ígért területek iránti igényét hatóságokban követelhetné volna, ugyanakkor a horvát-országi szerbek is kérhették volna az uniót Szerbiával. Ebben a helyzetben a Bizottság jobbnak látta elfogadni az új államba való belépést, a Korfui Nyilatkozatban megfogalmazott elveknek megfelelően. A csatlakozási nyilatkozatot 1918. december 1-jén mutatták be Belgrádban, ezen a napon jelentették be a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulását.

Ezek voltak a háború alatt megtörtént események, ekképpen a Versailles-i tárgyalások során a feladat az új állam hivatalos elfogadása és határainak a kijelölése volt.

Területi érdekellentétek nemcsak a vesztesek között lévő Bulgáriát és Magyarországot illetően léteztek, de a győztesek táborában lévő országokkal, Olaszországgal és Romániával kapcsolatosan is. A szerb küldöttségnek nem sikerült elérnie célját a pécsi szénben gazdag bányavidéket illetően, de azt sem, hogy Temesvár és térsége népszavazás során nyilvánítsa ki akaratát, hogy hova kíván tartozni: Romániához vagy a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. Miután a felek közvetlen tárgyalásai eredménytelenek maradtak, a nagyhatalmak döntöttek.

Nagy eredménynek számít, hogy az új államot, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot elismerték. Ennek értelmében azok véraldozatát, akik – több mint egy millió ember – az antant oldalán harcoltak, ellensúlyozta azoké, akik a másik oldalon harcoltak. A megoldást nem a nagyhatalmak javasolták, s bár voltak ellenkezések, győzött az az álláspont, hogy az unió a legjobb megoldás, annak ellenére, hogy az új állam hétféle közigazgatást örökölt, ötféle mezőgazdaságot és 39 eltérő oktatási rendszert. Szerbia számára meghatározó volt, hogy a szerbek döntő többsége ugyanon állam kötelékébe került (Romániában kb. 45 ezer szerb maradt), és sikerült elkerülni annak a veszélyét, hogy észak-nyugaton egy ellenséges állam, avagy protektorátus jöjjön létre.

Pašić kormányfő annak idején azt nyilatkozta, hogy Szerbia célja a délszlávok egyesítése, és nem az, hogy egy jugoszláv tengerbe belefulladjon. És végül is ez történt. Szerbia feladta a maga készpénznek számító stabilitását egy bizonytalan, a nagyhatalmak támogatását feltételező jugoszláv csekkért.

A következmények nem maradtak el.

A köztudatban úgy szerepel, hogy a nagy háborút Ferenc Ferdinánd meggyilkolása váltotta ki. Röviden: egy trónörökös ölte meg, saját országának a polgárai, az ország területén.

A trianoni aláíró I. Sándor király egy nemzetközileg elismert és a Nemzetek Szövetségében tagsággal rendelkező szuverén ország (Jugoszlávia) feje volt, idegen (Franciaország – szintén tagja a Nemzetek Ligájának) földön bekövetkezett meggyilkolása mindössze egy nemzetközi fórumon képezte vita tárgyát, ahol emlékező szövegek hangzóttak el.

(ford. B.B.)

A szerb nép Versailles-ban előterjesztett memorandumja - megjelent a temesvári „Слога” napilap 145-ös számában 1919. június 7-én - a Bácság keleti határát illetően

HALÁSZ FERENC

Trianon a romániai történelemoktatásban

1990 óta a román oktatási rendszer egy állandó-sult „átmeneti” állapotban van. Ez alól nem kivétel a történelemoktatás sem, és vitathatatlan, hogy ennek voltak pozitív következményei is.

Az alábbiakban ezek közül tekintünk át néhányat.

Habár az V-VIII. osztályok szintjén megmaradt az egyetemes történelem (V-VII. osztály) és a románok történelmének (VIII. osztály) merev szétválasztása, a líceumi oktatás szintjén ma integrált történelmet oktatnak, azaz az egyetemes történelem tanításába iktatták a román történelemre vonatkozó leckéket is. Kivételt képez a XII. osztályos tananyag, amely régebb csak a románok történelmét jelentette, és ma is többségében románokra vonatkozó információkat tartalmaz, de kiegészül az egyetemes történelemre vonatkozó ismeretekkel is. A nemzetiségi iskolák VI-VII. osztályos tantervébe bekerült a nemzetiségek történelmét és hagyományait tartalmazó tantárgy, amelyből az adott nemzetiség megismerheti a saját történelmét.

Az 1990-es évek végétől Romániában is megjelentek az alternatív tankönyvek, beleértve a történelmet is. Voltak, akik ezt sérelmezték, mondván, hogy a történelmet, főleg a románokét, nem lehet többféleképpen értelmezni. Végül győzött a józan ész. A tantervet a minisztérium dolgozza ki és hagyja jóvá azt is, mely tankönyvek kerülhetnek az iskolákba, de a kiadók által felkért szerzők saját megközelítésben fogalmazhatják meg a tananyagot.

A gimnáziumi osztályok történelemtanárai általában 3, a líceumi osztályokban tanítók pedig 6-7 tankönyv közül választhatnak (nemzetiségek számára sajnos a 6-7 tankönyvből csak egyet-kettőt fordítanak le). Leszámítva a nemzetiségtörténeti munkákat, minden osztályban csak román szerzők készítette tankönyvek fordítását használjuk, mert nem románok nem kapnak lehetőséget történelem tankönyv írására. A XII. osztályos tankönyvek külön leckékben taglalják Románia nemzetiségi összetételét és a román állam nemzetiségpolitikáját, 1859-cel kezdődően. Ez utóbbi esetben a hangsúly természetesen a pozitívumokra esik, de... legalább a többségi tanuló is fogalmat alkothat arról, hogy

országa nemzetiségi, vallási szempontból sokszínű, hogy a román állam kisebbségpolitikája és a nemzetiségek viszonya időnként konfliktusos volt (ezt elismerik), hogy létezett holocaust, hogy a németek tömegesen távoztak, hogy létezik cigány-probléma, stb.

Végül pozitív változás, hogy a 2011-ben elfogadott új tanügyi törvény lehetővé teszi Románia földrajzának és a románok történelmére vonatkozó ismereteknek az anyanyelven való oktatását. Ennek gyakorlati megvalósítására a 2011-2012-es tanévtől kezdődően kerülhet sor.

Ezek után pedig nézzük meg, Trianonnal kapcsolatosan mit tanulhatnak a romániai történelemoktatásban. Elemzésünkben a VIII. és XII. osztályban használatos tankönyvekre fókuszálunk, habár az 1918-as román egyesülésre és a párizsi békekonferenciára vonatkozó adatok megtalálhatók a VII., X. és XI. osztályos tananyagban is.

A tankönyvek híven tükrözik a mai, többségében változatlan történelemfelfogást, amelynek lényege a mai Románia létezésének visszavetítése a múltba. Ez alól egyetlen ma használatos tankönyv (pedig a VIII. számára létezik 3, a XII. osztálynak pedig 7) sem képez kivételt. Mindegyiken végigvonnul a kontinuitás elmélet megfellebbezhetetlen igazsága, a románok markáns erdélyi jelenléte (igaz, hogy elismerik a Vajdaság Magyarországhoz tartozását és nem román országgént kezelik, mint régebb), a Mihai Viteazul-féle egyesítés szimbóluma, a Habsburg majd Osztrák-Magyar Monarchia és a cári Oroszország románokat sújtó politikája. A VIII. osztályos (szerzők Sorin Oane és Maria Ochescu, Humanitas Educationál Könyvkiadó) valamint a XII.-es (Ioan Scurtu szerkesztő, Gymnasium Könyvkiadó, illetve Alexandru Barnea szerkesztő, Corint Kiadó, továbbá Magda Stan, Cristian Stan, Cristian Vornicu, Niculescu Kiadó) tankönyvek a 1859–1918-as periódusra vonatkozóan, amikor román nemzetállam még nem létezett, az erdélyi, bukovinai, besszarábiai románokról, mint idegen fennhatóság alatt élő románokról ír, ezzel azt sugallva, hogy valaha ezek a területek Románia részét képezték.

1918-ról mindegyik tankönyv kiemeli, hogy ez a román nemzetállam megvalósulásának az éve. A Nagy-Románia és Nagy Egyesülés (így, nagybetűkkel) fogalma minden tankönyvben szerepel, mindegyik a román nemzetállam kiteljesüléséről beszél. Az első világháború, mint kedvező körülmény, a wilsoni önrendelkezési elv, mint jogi alap, Románia részvétele a háborúban, mint igazságos eszköz az egyesítés megvalósítására jelenik meg minden tankönyvben. Bár a VII., X. és XI. osztályos tankönyvek szólnak a háború igazságtalan voltáról, a VIII. és XII.-es könyvek kizárólag a román részvétel jogosságáról írnak.

Az 1918-as év erdélyi eseményeit taglalva, minden tankönyv a hangsúlyt a népszavazás jellegű, az egész románság véleményét kifejező nagygyűlésre teszi, amelynek alapját az e területre vonatkozó ősi román jog képezi. Minden tankönyv a román nemzetállam kialakulását 1918-ban befejezettnek tekinti. A párizsi békekonferencia csak szentesítette azt, ami már tény volt. Ha a VII., X. és XI.-es tankönyvekben boncolgatják is a versaillesi békerendszer jogosságát, méltánytalanságát főleg Németországgal, esetleg Törökországgal kapcsolatban, ez Magyarország esetében nem történik meg. A VIII. és XII.-es tankönyvek, egy kivétellel (Ioan Scurtu, Gymnasium Kiadó) ezt szóba sem hozzák. Ezekben már csak azt sérelmezik, hogy Romániának nem nagyhatalmi státust biztosítottak a békekonferencián, és hogy milyen nehéz diplomáciai csatát kellett vívnia azért, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásába ne szóljanak bele a nagyhatalmak.

Triant, mint a Magyarországgal kötött béke

helyszínét, nem minden tankönyv említi. A VIII.-os tankönyvek akár a leckében, esettanulmányban vagy olvasmányban tartalmazzák Trianon fogalmát, de három XII.-es tankönyv (Zoe Pertre, Corint Kiadó; Alexandru Barnea, Corint Kiadó; Magda Stan, Cristian Vornicu, Niculescu Kiadó) csak a párizsi békekonferenciára utal, anélkül, hogy említene Trianon nevét.

A fentebb leírtakkal gondolom világossá tettem milyen információkkal távozik az iskolából a román diák. Ha ehhez hozzáadjuk, hogy minden tankönyv említést tesz a két világháború közötti magyar revizionista politikáról és részletesen foglalkozik a „bécsi diktátummal”, akkor elmondhatjuk, hogy a romániai történelemoktatás szemlélete a román-magyar viszonyról még nagyon sok kívánnivalót hagy maga után.

Az eddigi megállapítások alól természetesen egy tankönyv kivételt képez, ez pedig a László László, Vincze Zoltán: *A romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai* (Studium Könyvkiadó), amelyből azonban csak a magyar iskolák VI. és VII. osztályos diákjai tanulnak, tehát ez román diák kezébe nem kerül.

Persze a tankönyveken túl nagyon fontos a történelemtanár személyisége, felkészültsége is. Képes-e árnyaltabban tanítani a dolgokat, szán-e időt többféle megközelítés bemutatására. Ebben egyelőre nagyon szkeptikus vagyok, hisz amíg a Lucian Boia-féle történelemszemlélet egy megbélyegzett kisebbséget képez, nehezen képzelhető el komoly változás a romániai történelemértelmezésben és ez alapján ennek oktatásában.

Cluj-Napoca, Piața Maria

A temesvári Mária tér

KOSZTA ISTVÁN

Nem (csak) Erdély volt a tét

Alexandru Vaida-Voevod levelei, feljegyzései, levéltári okmányok, emlékezések, naplórészletek a párizsi békekonferenciáról írta, fordította, jegyzetelte Koszta István. Tipographic Kft. Csíkszereda–Budapest, 2010

2010 decemberében Temesvárott is bemutatták Koszta István kötetét, annak az előadásnak a kapcsolt rendezvényeként, amelyet Raffay Ernő tartott Trianonról. A Vaida-Voevod feljegyzéseit magyarul bemutató és elemző kötethez Raffay Ernő írt bevezető tanulmányt. Az alábbi összeállításban a bevezető tanulmányból közlünk részleteket és a Vaida-Voevod feljegyzések Bánságra vonatkozó részéből.

I. Raffay Ernő bevezető tanulmányából:

„Úgy gondolom, hogy közép-európai bajaink egyik nagy okozója az első világháború utáni úgynevezett békerendszer, amelyet a második világháború után megerősítettek. Jól kell ismernie valamennyi Kárpát-medencei népnek, nekünk, magyaroknak pedig különös részletességgel az akkori eseményeket, embereket, célokat, kudarokat és sikereket.

[...] Az I. világháborút követő békeszerződések Európa térképét a nagyhatalmi érdekek és az azokkal összhangba hozható kisállami nemzeti érdekek alapján rajzolták újjá. A békekonferencián való részvételből, és így a közvetlen érdekképviselet lehetőségéből a vesztes államok, köztük Magyarország, valamint Szovjet-Oroszország eleve ki volt zárva. Magyarország számára különösen hátrányos volt ez a helyzet, hiszen egymás után kétszer szenvedett katonai és politikai vereséget. Először a hármas szövetség tagjaként az antanthatalmaktól, majd egy évvel később ezek csatlósainak intervenciójától, amely a magyar területek megszerzésére, majd a magyarországi Tanácsköztársaság leverésére szerveződött. Csapataik katonai megszállás alatt tartották azokat a területeket, amelyekre mind Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és természetesen Magyarország igényei is kiterjedtek. Az osztozkodás során azonban a győztes helyzet és a birtokon belülség számított döntő érvek.

Az érvek alátámasztását nagyban segítette a már a háború előtt megindult magyarellenes cseh, de főleg román propaganda, mely a magyarországi szláv és román nemzeti kisebbségek elnyomását dramatizálta az európai államok számára, másrészt igyekezett tudatosítani követeléseit. A propaganda termékeny talajra hullott, annál is inkább, mivel a nagyhatalmak nem voltak különösebben tájékozottak Közép- és Kelet-Európa viszonyait illetően.

Az az időszak, melyről a mellékelt és elemzendő források szólnak, a békeszerződés előkészítése szempontjából a legfontosabb időszak. Ekkor alakul ki az a status quo, mely lehetővé tette, hogy Románia, Szerbia

és Csehország gyakorlatilag olyan helyzetben befolyásolja a számára kedvező döntést, hogy már az általa követelt területek birtokába kerültek. Ebben a periódusban történik meg Erdély román megszállása, sőt a megszállt területeken a román közigazgatás bevezetése is. 1919. március 17-én pedig a párizsi békekonferencián az eseményeket követve a négy nagyhatalom képviselői, Wilson, Lloyd George, Clemenceau és Orlando, szentesítették a magyar és román csapatok közti demarkációs vonalról szóló február 26-i határozatot.

[...] *A háborúnak vége, a harc folytatódik.* Az 1918-as év második felének legfontosabb eseményei közé tartozik Magyarország vonatkozásában 1918. október 30-án az „Öszirózsás” forradalom győzelme, melynek következményeképpen a Nemzeti Tanácsban szövetkezett pártok gróf Károlyi Mihály miniszterelnöksége mellett koalíciós kormányt alakítottak. Károlyi Mihályt József főherceg október 31-én nevezte ki miniszterelnökké, s a kormány felesküdt a királyra. Rendkívül nehéz bel- és külpolitikai körülmények között kezdte meg működését az ország új vezetése. A belső helyzetet a háborús vereség okozta gazdasági nehézségek, élelmiszerhiány és politikai válság jellemezte. A külpolitikai helyzetet alapvetően az Osztrák–Magyar Monarchia katonai veresége határozta meg, november 3-án Weber tábornok a Monarchia nevében aláírta a fegyverszüneti megállapodást az antanthatalmak képviselője, Adamo Diaz tábornok, olasz vezérkari főnök előtt. Ezzel az I. világháború Magyarország számára is véget ért, a harcok azonban nem fejeződtek be. November 7-én, egyidejűleg azzal, hogy Károlyi Mihály vezetésével küldöttség indult Belgrádba, hogy Magyarország nevében külön fegyverszüneti tárgyalásokat folytasson Franchet d'Esperey tábornokkal, az antant keleti frontjának főparancsnokával, a szerb hadsereg bevonult a Szerémségbe. November 8-án pedig cseh katonai alakulatok lépték át a magyar határt és szállták meg Trencsént, Vágújhelyt, Zsolnát, Ruttkát és Turócszentmárton.

Közben egyre riasztóbb hírek érkeznek a román hadsereg készülődéséről is.

Illusztrációként álljon itt egy idézet Orlohovszky Elemér cs. kir. kamarás Károlyi Mihályhoz 1918. október 27-én, a forradalom győzelme előtt néhány nappal Temesvárott kelt leveléből: „Uram! Mi bízunk Önben és pártjában, ökölbe szorított kezekkel kísérjük figyelemmel, mi történik az országházban, de már annyit megírhatok Önnek, hogy nagy bajok lesznek rövidesen, ha azonnal nem mond le a kormány. E vidéken a szerbek, románok szervezkednek, legsötétebb tervük van készülőben, vegyék kérem ki a kormány kezéből a hatalmat és tegyenek valamit.” Károlyi Mihály valóban több úton is próbálkozik, hogy tegyen valamit, s a diplomácia, majd ennek eredménytelensége után, a fegyveres honvédelem eszközeivel megőrizze Magyarország egységét és önállóságát. Ennek az igyekezetnek az első lépését jelentették a belgrádi tárgyalások, melyeknek feltételeit a Károlyi vezette küldöttség elfogadhatatlannak tartotta és nem írta alá csak november 13-án.

Húsz év után, íme egy könyv, amely arról szól, hogy korántsem vagyunk minden titkok birtokában, kilencven év után is lehet megdöbbenően újat mondani. Vagy inkább üzenni? A Koszta István által összeállított könyv, amelynek Alexandru Vaida-Voevod (a magyar országgyűlés alsóházának jegyzőkönyve, a Képviselőházi Napló följegyzése szerint Vajda Sándor) a főszereplője, azt a magyarellenes nemzetközi küzdelmet mutatja be, amelynek során a román vezető politikusok minél több területet akartak megszerezni az Osztrák-Magyar Monarchia felségterületéből.

Ez a nagyon alantas küzdelem már a trianoni diktátum előtt több évtizeddel megkezdődött, élesbe azonban a világháború kirobbanása előtt fordult, akkor, amikor a Brătianu vezette román kormány 1916. augusztus közepén az antanthatalmakkal megkötötte a bukaresti titkos szerződést, majd e hónap végén több százezer katonájával megtámadta addigi szövetségését, a Monarchiát, benne Magyarországot. A nemzetközi szakirodalom e döntés mélységes erkölcstelenségét már régen megállapította.

A bukaresti titkos szerződés 4. pontja mondotta ki Románia kialakított leendő határát, ez „a Prutnál kezdődik, Oroszország és Románia jelenlegi határánál, egy Novoszulicához közeli pontnál, s követi a folyót Galícia határáig, a Prut és a Ceremos találkozásáig. Innen Galícia és Magyarország között folytatódik, az 1655-ös magaslati pontig. Továbbhalad a Tisza és a Visó folyók közötti választóvonalon, hogy Trebusa [Fejérpatak] falunál eljusson a Tiszáig, feljebb attól a helytől, ahol egyesül a Visóval. Ettől a ponttól leereszkedik a Tisza partjára, 4 km-rel lejjebb attól a helytől, ahol a Szamossal találkozik, Vásárosnamény községet Romániának hagyva. Ezután dél-délnyugati irányban folytatódik, egy Debrecentől 6 km-re lévő pontig.

Ettől a ponttól eléri a Köröst, 3 km-rel lejjebb attól a helytől, ahol a két mellékfolyója (ága) találkozik, ezután egyesül a Tiszával, Algyő magasságában, Szegedtől északra, elhaladva Orosháza és Békéssámson községektől nyugatra, ahol 3 km-re egy kis kanyarulatot tesz. Algyőtől a határvonal a Tisza vonalát követi a Dunába ömlésig, végül a Duna vonalán halad Románia jelenlegi határáig.”

Másnap egy katonai megállapodást is kötöttek, amelyben az antant-nagyhatalmak – ismerve a román politika örökös ingadozását – kikötötték, hogy Románia semmiképpen sem köthet különbékét az ellenséggel. Románia haderejét azonban az orvtámadás után jó három hónappal nem csak kiverték Erdélyből, hanem december 6-án Bukarestet is elfoglalták a szövetséges csapatok. Végül, a moldvai hadakozás és hosszas alkudo-

zás után 1918 nyár elején a román kormány különbékét kötött a győztes központi hatalmakkal. Ezzel, elismerve háborús vereségét, kiesett a küzdelmekből és semmissé tette az 1916-os bukaresti titkos szerződés 4. pontját.

Ilyen körülmények között jött el az 1918. és 1919. év: a háborút teljes mértékben elveszített Romániából már csak a diplomáciai manipuláció segítségével lehetett győztest fabrikálni. Minden eshetőségre készülve, a vesztes román hadsereg megtámadta azt a Magyarországot, amely, még a monarchia részeként november 3-án aláírta a padovai fegyverszüneti egyezményt, amellyel hivatalosan is befejezettek nyilvánította a háborút. Akkoriban senki nem törődött a román támadással, ezzel az újabb súlyos nemzetközi jogi bűncselekménnyel. A román kormány szempontja és célja egyértelműen a kész helyzet teremtése (Erdély elfoglalása) volt a nemzetközi békekonferencia összehívása előtt.

[...] Elismerésre méltóan nagy feladat előtt állt a román kormány és a Párizsba küldött nagy létszámú tárgyaló delegáció: a háborút elvesztő vesztesnek kellett a békét megnyernie. A román küldöttség vezetője természetesen Brătianu miniszterelnök volt, de a tagok közé sorolták a magyar állampolgárságú Vajdát is, aki addigi hazáját elárulva, levelei tanúsága szerint mindent megtett Magyarország szétrombolásáért. Valóban megdöbbenő az a manipuláció-özön, hazugság-áradat és céltudatos megtévesztése és szándékos félrevezetése a győztes nagyhatalmak döntési helyzetbe került vezetőinek. Aki figyelmesen elolvassa a Koszta István által közölt és magyarított forrásokat, rájön, hogy az elveszített háború ellenére a nemzetközi szervek és a békekonferencia Nagytanácsa tagjainak megtévesztésével, Nagy-Romániát fondorlattal és jellemtelenséggel hazudták össze. Nem véletlen, érezték ezt ők maguk is. Vajda többször is kitér arra, hogy az előtt kell Románia nyugati határai esetében eredményt elérni, mielőtt a magyar tárgyaló küldöttség ki nem érkezik (ld. például 1919. február 25-én befejezett levelét). Például Brătianu, aki nemzetközileg híres volt arról, hogy majdnem mindig hadilábon áll az igazmondással, egyik tavaszi beszédében, Tardieu kérdésére válaszolva a székelyekről ezeket mondta: „Brătianu előadta, hogy a székelyek a hunok tényleges lezármazottai, akik a magyarok előtt ott voltak az általuk lakott területen. Csak 1867-től kezdve, a magyarosítási politika következményeként lettek magyar sovíniszták. Könnyű volt ezt velük elérni, mert az általános vélemény szerint ők egy olyan népség, akiket a természet nem áldott meg különösebben szellemi adottságokkal. Egy székely legenda szerint nem Ádám volt az első ember, hanem egy székely, aki Ádámot megelőzve, az égből pottyant a földre.” [...] A békekonferencia sajátossága volt, hogy a veszteseket meg sem hívták, tehát ekkor sem volt ott egy magyar delegátus, aki válaszolhatott volna e durva, balkáni stílusban elmondott mondatokra.

Koszta nem véletlenül adta e könyv borítóján látható címet. A románok ugyanis Erdélyt viszonylag könnyen megszerezték, mert Budapesten Károlyi Mihály volt a miniszterelnök, mellette a radikális szabadkőműves Jászi Oszkárral, de a Bánság kérdésében váratlan és súlyos nehézségek merültek föl Szerbia részéről. Vajda tehát megkezdi testvéri szövetségeseinek, a szerbeknek a lejáratását. Már február 25-i levelében ezeket írja haza, Nagyszebenbe: „Küldj a magyarokat és a szerbeket kompromittáló anyagot. A lehető leggyorsabban, mert a magyarok ideérkezése előtt el kell készítenünk a leleplező brosúrát.” A szerbekkel jóval nehezebb dolguk volt, mivel ők ott vol-

tak a békekonferencián, s érvényesíteni akarták (és tudták is) a Bánságra vonatkozó érdekeiket. Ismert tény, hogy 1919 tavaszán a Bánságban annyira élessé vált a helyzet szerbek és románok között, hogy a két hadsereg fegyverrel tüzelt egymásra. Tény, hogy magának a békekonferencia elnökének, a nem túl enyhén agresszív Clemenceau-nak kellett diplomáciai jegyzékkel szétparancsolni a két marakodó szövetségest.

Vajda fölismerete, s ezen néha gúnyolódik is, hogy a nyugati politikusok nagymértékben manipulálhatók, s ha kész helyzet elé állítják őket, meghátrálnak. Ezért javasolja az erdélyi mócok azonnali fölfegyverzését, valamint többször sürgeti a román hadsereg nyugati irányú előrenyomulásának megkezdését és fölgyorsítását. A hazudozás másik formája a magyarok kegyetlenkedéseinek a leírása. Egy április eleji levelében sürgetéssel írta: „Küldj képeket fölakasztott és nyakig beásott románokkal”, ugyanis tapasztalata szerint a Főtanács tagjaira az ilyen képek nagy hatással vannak. A tények szerint éppen ellenkezőleg történtek az események: néhány kivételt leszámítva, mind a Magyarországra törvénytelenül bevonuló román hadsereg, mind az erdélyi románok közül nagyon sokan hihetetlen és döbbenetes kegyetlenkedéseket követtek el a védtelen (hiszen a Székely Hadosztályt Károlyiék visszavonták) magyar lakosság ellen.

[...] A magyar–román ún. demokratikus kapcsolatok iránt érdeklődő számára igen tanulságos ez a könyv. Megtudjuk belőle, hogy a politikai gátlástalanság milyen képtelenségekre képes. Ajánlom Koszta István könyvét minden magyar olvasó kezébe. Megérthető belőle nem csak a Magyar Királyság tragédiája, de a különbség is magyar és román politikai elit (például gróf Tisza István és Brătianu vagy éppen gróf Bethlen István és Alexandru Vaida-Voevod) szellemi és morális állapota, valamint érdekérvényesítő tehetsége között is.”

II. Következzen a kötetből egy Bánságra vonatkozó részlet: (45-50. old.). A kötet bő jegyzetanyaga minden idézett, kevésbé ismert szereplő identitását megadja – ezekről a jegyzetéről terjedelmi okok miatt sajnálattal lemondunk. (A szerk.)

„Párizs, 1919. március 11-én, éjszaka 3 óra 25-kor

Bízom benne, hogy megkaptad a Mihai címére postázott, korábbi, részletes beszámolómat. Folytatom:

1) Crișan megy, hogy előben számoljon be arról, amit én csak vázolni tudok. Mindenekelőtt, meg kell találni a lehetőséget, hogy Brantsch kapjon a sváb előljáróktól egy aláírt feliratot, amelyben követelik, hogy Románia 1916-os szerződése értelmében a Bánát, amely egységes földrajzi, politikai, gazdasági és történelmi terület, csatlakozzon Romániához. A svábok nem akarják azt, hogy kétfelé osszák őket, a szerbekkel, múltbéli tapasztalataik szerint, nem élhetnek alkotó nyugalomban, kiváltképp akkor nem, ha szerb hatalom alá kerülnek. A románokkal, akikkel együtt a népesség többségét alkotják mindig jól kijöttek. A szászok csatlakozási döntése és a romániai felekezeti tolerancia arra ösztönzi őket, hogy ők is a csatlakozás mellett álljanak ki. A Bánát feladása ebben az értelemben tönkretenné a hegyek közötti tartományt.

Helyrehozhatatlan kárt okozna Nagy Románia egész gazdasági jövőjének is, különösképpen Erdélynek, Máramarosnak és a Körösök vidékének, mert a vízi utak (a Maros Marosújvárig hajózható, a hegyi vizeken

leúszó tutajok Galacig érhetnek el), a fő vasutak (Szatmár–Nagykároly–Gyula–Arad–Temesvár–Becserek–Temes–Arad–Szeged), és a bánáti csatornák, a Maros is (érvek az amerikaiaknak) egységes politikai-gazdasági területen kell, hogy legyenek. A Bánátot felosztva, a szerbek alatt maradt románok, a Timók-völgyi románokkal együtt irredenta gócot alkotnának, ugyanígy a szerbekhez, vagy a magyarokhoz kerülő svábok is. Ha a konferencia haszontalan papírnak minősíti a szerződést (fetzen Papier), akkor ők, a svábok a wilsoni elvek alapján népszavazást kérnek. (A szerb csapatok vonuljanak vissza és az antant ellenőrizze a területet.)

(A bizottság szándéka a határt a Temesvár–Versec–Duna vonalra és 10 km-rel a városokon áthaladó vasút nyomvonalától nyugatra kitűzni. A déli részek a szerbeké lennének, a magyarok pedig megkapnák Makót, a határvonal tovább, déli irányban a Maroson áthaladna Nagyikindáig.) Fogalmad nincs, hogy itt mindenki hogy unja a Bánát ügyét. A politikusok, az újságírók, a hölgyek, ha egy román kerül a társaságukba, tudják, hogy az udvariassági semmit mondások után, azonnal és könyörtelenül a Bánáttal traktálja őket tizedszer is. A szerbek ugyanezt teszik.

A történet részleteire néhány kiegészítéssel az emlékiratban is visszatér:

Többször találkoztam Vannutelli fiatal olasz diplomatával, az azonos nevű bíboros érsek rokonával. Baráti indiszkrécio ürügyével megmutatta nekem a cseh–magyar, a román–magyar és a szerb–horvát–magyar határkijelölő bizottság titkos jegyzőkönyvét. Ő a Románia által óhajtott bánáti határért kardoskodott. Hálásan megköszöntem annak ellenére, hogy átláttam Vannutelli szándékain. A javasolt határ örök konfliktus és vita oka lehetne Jugoszlávia és Románia között. Sejtésem valósággá vált néhány hét után.

Alexandru Lapedatuval sétálgatva futottunk össze a tudós De Martonne-nal. Egyike volt a konferencia földrajzi, etnográfiai stb. ismeretekben jártas, különleges tanácsadóinak. Tény, hogy a legjobb ismerője volt a Bánát ügyének. Minden román lakta helyet ismert és őszinte barátunk volt. De Martonne figyelmeztetett, hogy jó lesz elfogadnunk a konferenciának a Szerbia és Románia között határvonalra vonatkozó három lehetséges ajánlata közül valamelyiket. Pár lépésre voltunk a lakásától, tehát meghívott, hogy tartsunk vele. Ütközben megemlítettem neki, hogy a bizottságban igazságtalanul bántak velünk és csak Vannutelli tartotta fenn a mi álláspontunkat, őt pedig leszavazták. Martonne bosszúsan előhúzza az aktacsomóból a jegyzőkönyvet és odaadta olvasni. Az igaz volt, hogy az olasz az elmondottak szerint érvelt, de a vita során nem tartotta fenn az álláspontját. Ugyanígy ravaszkodott a cseh–szlovák–magyar határvonal ügyében is, a méltányosságért érvelt Magyarország javára. Végül ehhez a javaslatához sem ragaszkodott. Volt viszont hivatalos, nyomtatott alibi je ad usum „vakulj magyar”, nekem barátim megmutatva azt a szövegrészt, amelyben Romániáért kardoskodott, a magyaroknak meg azt, amelyben róluk értekezett.

Ezt az olasz diplomáciai gyakorlatot modellértékűnek tartom.

De Martonne részletesen bemutatta nekünk a négy nagy által megvitatott határvonal változatokat és külön tájékoztatót a Brătianuról kialakult bosszantó véleményéről. Tekintettel arra, hogy Brătianu a lemondását

fontolgatta, De Martonne, nyilvánvalóan őszintén, azt javasolta, hogy ülünk le tárgyalni, mert esélyünk lenne, ha nem is az egész Bánátot, de mindenképpen egy olyan határvonalat kialakítani, amellyel meg tudnánk menteni az elbirtoklás veszélyének kitétt román községeket.

Mi elmondtuk, hogy erre nincs felhatalmazásunk Brătianutól, aki a küldöttség vezetője és a hivatalban lévő miniszterelnök, hiszen elutazott Bukarestbe. Brătianu tulajdonképpen azért csinálta ezt a felhajtást a Bánát ügyében, hogy Take Ionescut majd árulással vádolhassa, mert hajlandó volt kompromisszumra jutni tárgyalás közben Pašić-csal arról, hogy létrehozható-e, vagy sem egy szerb hídfő Belgrád előtt? Brătianu is tudta természetesen, hogy Torontálban a románok nincsenek meghatározó többségben. 1921-ben Averescu és Take Ionescu kormánya után, amikor ismét Brătianu alakított kormányt, minden lelkiismeret furdalás nélkül elrendelte annak a törvénynek a becikkelyezését, amely alapján kicövekeltek a határvonalat a Bánátban a mi teljes rőssel tiltakozó erdélyi-bánáti tiltakozásunk ellenére, mert – ahogy mondta – „nem élhetünk ellenséges viszonyban egy szomszédos, baráti országgal”.

Folytassuk a levél olvasását.

2) Tegnap (Mária) királyné az Antonescunál rendezett fogadáson Pichon-ra és Tardieu-re tekintve, mindenki hallatára azt mondta, hogy „Nálunk, Romániában az a hiedelem, hogy ha az ember először kóstol bele valamibe, és közben kíván magának valamit, akkor az a kívánsága teljesül. Ez az eper az első, amit elfogyasztok, azt kívánom, hogy a Bánát a mienk legyen.” Azonnal elmeséltem Caiusnak.

Barthou, volt miniszter Brătianu tiszteletére adott esti bankettjén egy nagy ívű szónoklat közben ezt a diplomáciai anekdotát is elmesélte. A banketten Brătianu is igen szuggesztív és kedves beszédet mondott. Nem szónokolt, csak akkor remegett meg a hangja, amikor az osztatlan Bánátot követelte: „Románia a Dnyesztortól a Tiszáig a Duna teljes és természetes határvonalán.” [...]

3) A bizottságokban benyújtottuk a jóvátételi kérelmeinket [...]

4) Össze akarom hozni a monarchia örökösének együttlétködését, hogy megakadályozzuk a hadi adósság koronában tervezett törlesztését. Beneš összehívja a szlávokat.

5) Ignaciut elküldtem Rómába, s így Take Ionescunak csak Goga maradt. Gogával Take átmeneti távollétében mindent elkövettem, idáig eredménytelenül. Sőt, ő jelentette ki Bocu és dr. Lupu előtt, a királyné szülészorvosa, most az angol kormány ügynöke, az angol Madge kérdésére, hogy ha a konferencia a Bánát felosztása mellett döntene, mi belenyugodnánk. Mi azt mondjuk, hogy örökös konfliktus forrása lehet közöttünk és a szerbek között, és ugyanazokat a jogokat kérjük a szerbiai románoknak, amit mi a Bánátban a szerbeknek biztosítanánk, és ezek mellé egy semleges zóna kijelölését a határ mentén. Madge Romániába utazott, hogy a sajtóban nyilatkozva mentse Take Bánáttal kapcsolatos kötelezettségeit. Goga is utazna Róma és Bern érintésével. „Meglátjátok majd, ha Tavi megérkezik!” [...]

8) A torontáli rész községeiből, ha megszervezhető, küldjenek több mázsza aláírási ívet, amelyben a lakosság kéri az 1916-os szerződés záradékainak a végrehajtását.

9) Szatmár–Szilágy–Bihar határán nehézségek támadhatnak. Az amerikaiak erdőket, bányákat követelnek a magyarok számára. Azért kellene sürgősen a kért szakértők.

10) Elvileg elfogadják az arcvonal előnyomulását a szerződésben rögzített határvonalig, tehát a Szatmár–Várad–Arad vasútvonalig. A városokat francia csapatok szállnák meg, amelyek mellé – el nem felejteni! – minél több, válogatott, román összekötő tisztet kell majd oda vezényelni. Mi a Szatmár–Nagykároly–Gyula–Nagylak vonalat kértük, orman nyugatra, a magyar csapatok a Tisza mögé vonuljanak vissza, egy sáv közöttünk és a Tisza között semleges lenne. Ezt kértük február 25-én Versailles-ban.

11) Van rá reményünk, hogy Vix-et hamarosan visszahívják.[...]

13) Flueraş és Leményi Nóra asszony szerencsésen megérkezett, hallom, hogy Isac is Svájcban van. Jó szolgálatot tehetnek nekünk Albert Tomasnál és a többi szocialistánál. Ma bemutattam őket Brătianunak, aki igen szívélyesen fogadta őket. Gogának ismét különvéleménye van: „Minek hoztátok ezeket is ide, amikor úgy is túl sokan vagytok?” [...]

14) Megszerveztem az ellenpropagandát Svájcban. Comnen rendelkezésére adtam Ghiță Popot, aki kezd megcsömöríteni Gogától, Escát, aki ugyanígy van Gogával és Crășmarut. Comnen kapott 22 ezer frankot. Nehezen facsartam ki Brătianutól, mert valóban nagyon takarékos, de az is igaz, hogy elég nehezen kap hitelt. A szövetségeseknek az olajunk kellene meghatározatlan időre, örök áron, a nálunk rekvirált német mozdonyokat pedig eladnák nekünk busás kamattal adott kölcsönpénzért.

15) A királyné csodákat művel (olvasom a lapokban).

16) Ragaszkodtam ahhoz, hogy állítsunk fel sajtóirodát, hogy napi tájékoztatókat adjunk ki, és sajtóértekezleteket rendezünk. Pénzkérdés, de mindenkit felbujtattam Brătianu környezetében, és végül Djuvarát megbízta az iroda vezetésével és szervezésével.

17) Kitűnően dolgozik Drăghicescu professzor.

18) Kialkudtam Brătianutól egy újságíró csapat összehívását a nagy lapoktól, és kiküldését a magyar erőszakoskodások kivizsgálására stb. Jó úton vagyunk. [...]

20) Ideje lenne a konferenciának bebizonyítani, hogy „vim vi repellere licet”. Küldj képeket fölakasztott és nyakig beásott románokkal. Geni Bianu fogjon neki dolgozni. (A tanács által Déváról begyűjtött, és Bianu, illetve Oanea rendelkezésére bocsátott dokumentumok igen eredményes szolgálatot tettek a tízek tanácsa és a katonai főtanács előtt, ahol azokat bemutattuk.)

21) Fényképek Berthelot körútjáról, lányok népviseletben, küldj szép parasztcocok minél többet.

22) Ferencz Józseftől és a református püspököktől nyilatkozatot, hogy soha sem voltak lecsukva, ha lehet, közjegyzői hitelesítéssel. Majláth-tól is. Ez a téma napirinden van Angliában különböző összejöveteleken. Emlékeztetőket küldenek Amerikába, s főképp Wilsonnak arról, hogy bebörtönözzük más felekezet püspökeit, nem vagyunk toleránsak stb. Sürgősen szükségem van ezekre (a cáfolatokra – sz.), nehogy nemzetközi vizsgálatot rendeljenek el felekezeti ügyekben.[...]

LAPSZÁMUNK SZERZŐI:

Bodó Barna dr. – politológus, egyetemi tanár, Temesvár
Bogoly József Ágoston – történész, politikai elemző, egyetemi tanár, Temesvár
Bugarski Stevan – helytörténész, Temesvár
Halász Ferenc – történelemtanár, Temesvár
Kókai Sándor – főiskolai tanár, Nyíregyháza
Kollai István – történész, közgazdász a Magyar Kulturális Intézet igazgatóhelyettese, Pozsony
Romsics Ignác – történész, akadémikus, Budapest-Eger
Pomogáts Bála – irodalomtörténész, Budapest
Zahorán Csaba – történész (kutató) MTA TTI Budapest

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

Szerkesztőtanács: Dukrét Géza (Nagyvárad), Horváth József (Szabadka), Miklósik Ilona (Temesvár), Szekernyés János (Temesvár), dr. Vekov Károly (Kolozsvár), dr. Zakar Péter (Szeged)

Tördelőszerkesztő: Lázár Ildikó

Grafikai szerkesztő: Könczey Elemér

A címlapot kivitelezte: Kálmán Enikő

Kiadó: dr. Bodó Barna, a Szórvány Alapítvány elnöke

Szerkesztőség: 300593 Temesvár, Putna u. 7 • Tel/fax: 0356 446 516

Drótposta: diasporatm@rdstm.ro

A lapszám megjelenését támogatták:

COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY
Alapította az RMDSZ

Szerkesztőség: Illés Mihály (Temesvár), dr. Jancsó Árpád (Temesvár), Károlyi Attila drd. (Szeged), Kiss Ferenc (Temesvár), Magyari Sára drd. (Temesvár), Mészáros Ildikó (főszerkesztő, Temesvár), Sütő-Egeressy Zsuzsa drd. (Temesvár), Ujj János (Arad), Vicze Károly (Temesvár)

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

MÉG BÜSZKÉN VALLOM, HOGY MAGYAR VAGYOK

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok,
És nagyapám, a régi katona
hallgatja mosolyogva, boldogan,
sebforradástól lángol homloka
s én térde közt, hadarva szavalok,
hogy győznek mindenütt a magyarok.

Csak a szeme borul el néha kissé:
Jaj, meg ne tudja ez az árva gyermek,
hogy vannak messze, különös világok,
s aranyba nyílnak a versailles-i kertek,
jaj, meg ne tudja és ne lássa őket,
ne lássa fényük és ne hallja hangjuk,
a magyar szó a hét szilvafa alján
körötte most még mint tengermoraj zúg.
Óvjátok édesen az édes álmát,
mint álmát a szegény beteg gyerekeknek,
hogy meg ne tudja, élete nem élet,
és meghalt már, bár alig született meg.
Jaj, meg ne tudja, hogy hiába minden,
ha dalol és ha a távolba lát,
mert néma gyermek minden kismagyar,
s a Nagyvilág nem érti a szavát.